

VALLESIAE
DESCRIPTIO,
LIBRI DVO.

DE ALPIBUS
COMMENTARIUS.
IOHANNES SIMLERUS
AUCTORE.

DESCRIBUNTUR vero in his libris, primo quidem regionis situs, populi mores, Reipublicæ forma, vrbes, arces, agi, montes, flumina, aliaq; memoratu digna: & præterea Vallesianorū res gestæ. Deinde Alpium natura & magnitudo, vetera nomina & itinera: & multa quæ propria & peculiariora sunt Alpibus commemorantur: Auctorum etiam loci plurimi citantur & explicantur.

ACCESSIT HIS APPENDIX
descriptionis Vallesiae.

TIGVRI EXCVDEBAT CH,
Froschouerus. 1574.

48/620

REVERENDO

ET ILLVSTRI PRINCIPI AC
DOMINO, D. HILDEBRANDO

*à Riedmatten, Episcopo Sedunensi, Comiti &
Præfetto totius Vallesiae, Domino suo clemen-*

tissimo, IOSIAS Simlerus gratiam &

pacem à Deo patre, & D.N. Iesu

Christo precatur.

VM proximis aliquot æta-
tibus clarum & celebre
fuerit nomen fœderato-
rum populorum, qui ho-
die omnes à Latinè lo-
quentibus Heluetij, veteri vnus po-
puli nomine, vocantur, sæpe admira-
tus sum Reuerende & Illustri Prin-
ceps, neminem hactenus extitisse, qui
ipsorum res bello & pace præclare ge-
stas, adhæc regionis situm, & homi-
num mores, Latina lingua describe-
ret, quo nostra etiam ab exteris & re-
motis gentibus cognosci possent. Præ-
sertim cum non defuerint homines

docti & eruditi nostra patrumq; memoria, quibus hoc præstare non fuisset difficile, maxime cum priuatim extent non pauci vernacula lingua conscripti commentarij rerum Helueticarum, & præterea in publicum dudum prodierint Chronica Ioannis Stumpfij, quibus Helueticorum & reliquarum confœderatarum gentium plena & accurata descriptio continetur. Sæpe etiam interfui exterorum hominum sermonibus, Italorum, Gallorum atq; Germanorum, quibus sese Latinam Heluetiæ descriptionem valde expetere ostendebāt: ac illi quidē nostrę linguę prorsus ignari, scriptis vernacula lingua editis se nihil iuari dicebant: alij verò non ita assueti nostræ dialecto, maluissent etiam ipsi eadē Latine cognoscere. Horum igitur sermonibus commotus, & amicorū adhortationibus impulsus, Helueticorum res Latino sermone mandare cæpi: non quod me tantarū rerum descri-

PRAEFATIO.

descriptioni parē esse existimem, sed ne tam pertinaci nostrorū hominum silentio (vthactenus factum est) maiorum nostrorum præclarè facta ignorantia & obliuione sepulta maneant. Cæterum vt huius nostri conatus & instituti gustum aliquem nostris hominibus præberem, libros duos de Vallesia hoc tempore in publicū edidi, si forte meo labore & studio, atq; etiā exēplo, viros doctos & eloquentes, quales hodie Dei beneficio Heluetia habet plurimos, ad idem studiū excitare possem: id enim si effecero sponte libensq; illis cedam & hanc lampada tradam: quod si aliq; id onus subire nolint, & meū hoc institutum viris bonis placere cognouero, & eorum ope & consilio adiutus fuero, constitui nihilominus in cursu cæpto pergere quamdiu vires suppetunt. Cæterum in meis commentarijs conscribendis Stumpfii laudatissimum rerum Helueticarum scriptorem in

P R A E F A T I O.

pieriſq; ſecutus ſum : is namq; ſingu-
 las Heluetiæ regiones, lacus, flumina
 eorūq; fontes, decurſus, montium iu-
 ga, vallium anfractus, oppida, arces,
 pagos, familias illuſtres, hominū in-
 genia & mores, Reipublicæ rationē,
 res deniq; domi foriſq; bello & pace
 præclare geſtas, ſingulari fide, & di-
 ligentia penè infinita perſequitur, ita
 ut illi hoc nomine multum debeat v-
 niuerſa Heluetia. Iniquiſſimè autem
 faciunt moroſuli quidā homines, qui
 cum ipſi nihil in lucem proferre au-
 deant, interim grauiſſimos diligen-
 tiſſimī viri labores carpunt, neq; co-
 gitant ipſum repræhendendo ſimul
 quoq; à ſe damnari multos clariſſi-
 mos viros, & lumina Heluetiæ noſtrę,
 quorū conſilio & ope uſus eſt in ſuis
 Chronicis concinnādis, quos omnes
 hic nominare non attinet. Quod ſi a-
 licubi forte aberrauit, in tam immen-
 ſo opere, hi qui id repræhendunt co-
 gitare debebant, ubi ipſi ſua diligen-
 tia

tia annotassent vnum aut alterū eius errorem, vicissim ab ipso denas imo centenas res memoratu dignas literis & memoriæ mandatas esse, quas ipsi antea ignorauerint. Sed nos his neglectis qui aliorum vituperio laudem sibi quærunt, hoc vnice potius optamus, petimus & contendimus, vt hi qui veritati student, & patriæ consultum cupiunt, annotent, indicent, quæcunque in historia Heluetica annotāda, addenda, aut emendanda putant, nosq; de his admoneant, & vicissim se admoneri patiantur, ita enim collatis operis pleniorē & certiorē consequemur descriptionem rerum Helueticarum. Atq; ego eo libentius partem hanc mei operis à reliquo corpore quasi auulsam publicare volui, si quo modo possem aliquos in hoc opere adiutores mihi cōparare, quando ex hoc specimine & exemplo videre illis liceret, quæ nam sit ratio mei operis & instituti. Ita

nanq̃ hic secutus sum Stumpfium, ut
 tamen nō interpretis more eius com-
 mentarios redderem, sed primum a-
 lium ordinem, & eum qui mihi maxi-
 me huic instituto idoneus videbatur
 adhibui. Deinde historicam tractatio-
 nem à περιήγησις, seu regionis descri-
 ptione seiunxi. Postremo non pauca
 partim à CL. V. Sebastiano Munste-
 ro antea tradita, partim studio & la-
 bore meo collecta, addidi, id quod fa-
 cile depræhendet, quicumq̃ mea cum
 illius scriptis contulerit. Atq̃ etiam
 cum hunc libellum conscripsissem,
 priusquam eum in publicum ederē,
 viris doctis & qui de eo iudicare pos-
 sent legendum dedi, atq̃ inter alios
 doctissimo viro et amico meo eximio,
 Thomæ Plattero, à quo humanissime
 admonitus nonnulla mutavi, & quæ-
 dam etiam addidi. Porro quod consi-
 lium hic secutus sum, eodem in toto
 opere commentariorum Helueticorū
 sum vtor, nempe ut regionum de-
 scriptionem

scriptionem singulatim persequar, ac ab ea separatim historiam omnium confœderatorum populorum vno opere complectar: ideoq; etiam secundo huius descriptionis libro, quædam breuius quàm rerum magnitudo postulabat à me exposita sunt, propterea quod eadem in Heluetica historia suo loco copiose enarrantur. Quod si huius libri publicatione meum studiũ bonis approbauero, & ab illis qui in his rebus versati sunt, impetrare potuero, vt laborẽ cognoscendi & iudicandi suscipiant, nihil etiam in illa operis parte publicabo, quod nõ ante iudicia eorũ subierit. Atq; Vallesia quidem cuius descriptionem hic damus, montibus conclusa non ita latè patet, non tamen propterea eius descriptio contemnenda est: multa enim in hac regione quæ angusta videtur memoratu digna occurrunt, etenim hanc ipsam vallem tres populi antiquitus inhabitauerunt, Seduni, Viberi, Ve-

ragri, ad quos Romani rerum domi-
 ni non dedignati sint in has Alpes Co-
 lonias mittere. Ad hæc admiranda na-
 turæ miracula passim in tota regione,
 maximè tamen in altissimis montibus
 quibus vndique Vallesia cingitur, se
 contemplanda offerunt. Apud nos-
 tros quidem homines pleraque pro-
 pter quotidianam consuetudinem ad-
 mirationem amiserunt, sed exteri ho-
 mines etiam ad ipsum Alpium cōspe-
 ctum obstupescunt, & ea quæ nos pro-
 pter consuetudinem negligimus, illi
 pro miraculis habēt. Et est certè admi-
 randa vis naturæ, quæ hos montes in
 tantam altitudinem extulit, eorum
 vertices niuibus perrennantibus, &
 glacie perpetua textit, tanta flumina
 ex illis in omnes orbis partes effun-
 dit, & sub ipsis niuibus quæ vix me-
 dia æstate soluuntur, tot & tam va-
 rias herbas salutiferas nusquam alibi
 notas, optimaq; pascua gignit, tot ar-
 bores proceras producit, innumeras
 feras

P R A E F A T I O.

feras in rupibus & ipsis quodammodo niuibus alit. Quoniam verò tota Heluetia alpina regio est & huiusmodi naturæ miraculis plena, nolui hæc in Vallesiae descriptione tractare, sed peculiare cōmentariolum de Alpibus, festinata opera confeci, in quo multa de alpinis itineribus ad explicanda veterum loca congeffi, & quæ maxime memoratu digna videbantur in Alpibus, adnotaui. Magnitudo quidem rei iustum opus requireret, sed spero meam hanc operam & cōmentariolum breue & tumultuarium nō ingratum fore studiosis hominibus, quibus occasionem de multis rebus cogitandi suppeditabit.

Cæterum quicquid hoc est laboris & operis nostri, clementiæ tuæ Reuerende & Illustris Princeps inscribere volui: primum enim Vallesijs, quorum regionem describimus & historiam conteximus, multis iam annis singulari cum laude prudentiæ,

P R A E F A T I O.

iustitiæ, clementiæ, modestiæ & pietatis præfuiſti. Deinde huius historiæ præcipua narrationis pars circa Episcoporum res gestas uersatur, & varia exempla hic in utramque partem proponuntur, etenim ut veteres illos præteream, patrum & auorum memoria quo maximè nominis in Sedunis Episcopi fuerunt. Iustus Sillinius & Matthæus Schinerus Romanæ ecclesiæ Cardinalis. Atque Sillinij consilijs difficillimis tēporibus stetit Respublica Heluetica : ipse namq; prudenti cōsilio, magno labore & indefatigabili studio, pacem & fœdus inter illustrissimum Archiducem Austriæ Sigismundum & Heluetios confecit, adscitis in idem fœdus ciuitatibus atque episcopis Argentinensi & Basiliensi, & alijs plurimis. Quo quidem fœdere certum est non tantum Heluetiæ, sed totius Alemanniæ salutem & libertatē conseruatam fuisse. Nam principes & ciuitates hoc fœdere coniuncti,

iuncti, inuictas antea & omnibus metuendas Caroli Burgundi vires debilitarunt, vicerunt, fregerunt & in nihilum redegerunt. At verò alter Matthæus Cardinalis, magni alioqui animi princeps, dum nimium odio suo, quo Gallos prosequebatur, indulget, magnarū cladum author fuit Helueticis, effecitq; vt Helueticī in contrariis castris stipendia mererent, & , quod magnorum odiorum tū causa fuit, in aciem aduersus se invicem contrariorum principum auspicia secuti, prodirent. Sed & Sillinius tandem à pace ad bellum animum conuertit. Ergo postquam similia consilia secuti sunt, parem & consimilem habuere exitum: ambo enim amissa domi pace & tranquillitate, diu cum seditiosis hominibus conflictati, & tandem extra patriā pulsi, penè in exilio mortui sunt. Cæteri qui hos in Episcopatu & imperio prouinciæ vestræ subsecuti sunt, exemplo credo horum ad-

moniti, pacem & tranquillitatem domi firmam semper conseruarūt. Quorum uestigijs cum insistas R. & Ill. Princeps, atq; domesticum exemplū laudatissimi Principis R. D. Adriani à Riedmatten imiteris, merito nomen patris patriæ apud tuos assequeris. Idq; eo laudabilius est, quod hisce temporibus, quibus vel omnia alibi miscentur tumultibus, vel saltem ob plebem diuturna annonæ caritate exhaustam, eò inclinare videtur, tu Dei beneficio, ea equitate & clementia & singulari prudentia Vallesianos tuos regis, vt in summa pace & tranquillitate viuentes commune malum leuius ferant.

Postremò cum ab ineunte ætate R. & Ill. Princeps, in bonarum artium & literarum studio versatus sis, nemini potius quàm tuę Clementiæ meum scriptum offerre volui, & eum mihi patronum deligere, qui possit non tantum de præsentī libello, sed de alijs

P R A E F A T I O.

de alijs quoque commentarijs rerum
Helueticarum iudicium ferre, & libe
rè admonere de his, quæ vel omiſſa
vel perperã ſcripta fuerint, & ea quæ
rectè tradita ſunt aduerſus iniquo
rum calumnias cum auctoritate ali
qua defendere. Quare ſi tibi R. & Ill.
Princeps cognouero mea hæc ſtudia
probari, excitabor vt maiori alacrita
te in abſoluendis commentarijs re
rum Helueticarum pergam. Deus
CL. tuam R. & Ill. Princeps incolu
mem diutiſſime conſeruet. Ti
guri 5. Idus Auguſti, An
no 1574.

DE VALLESIA

D. M.

L. AVR. RESPECTO IUVENI
 BRVDITO CAVSIDICO
 BIS CIVI VALINSAB
 ET EQVESTRI DEBVNC
 TO ANNORVM XVIII
 FILIO PIENTISSIMO
 L. AVREL. RESPECTVS
 PATER PONENDVM
 CVRAVIT.

Quidam tamen tertium uersum, sic legunt
 BIS CIVIVM LINSAB

In conciliorum subscriptionibus Epaunensis & Aurelianensis quinti, episcoporum Octodurensium Valinsanorum mentio fit, ita enim quædam exemplaria uocant, alia uero Vallengium nomen habet: & liber Prouinciarum Octodorum ciuitatem Vallengium nominat.

**Termini
 Vallesie.**

Terminos habet Vallesia, ab Ortus Lepontios, Antuates ab Occasu, à Meridie Lepontios iterum & Salassos, & à Septentrione Heluctios: ab his omnibus altissimis montibus & qui perpetuis niuibz riget, dirimitur. Itaq; omnibus fere locis æstate difficilem aditum habet: hyeme uero nonnulli montes, et præsertim Gemmius, qua æstate frequentissimum iter est, prorsus imperuij sunt, reliqui magno labore et periculo superatur. Vno tantum itinere per Antuates qua Rhodanus montes aperit, comode adiri potest: sed idipsu & loci natura & arte ita munitum est, ut regio hac quoq; parte ab hostium incursionibus

nibus tuiſſima uideatur. Vallis ipſa in longitudinem ſerè C. millia paſſuū patet, tota tamen anguſta eſt, niſi qua inter montes in alias ualles diffunditur, quarum aliquæ 15. nonnullæ etiam 30. millium paſſuum longitudinem habent.

Valleſſima
fertiliſſima

Incolæ ipſi magno labore & ſingulari induſtria omnia loca, quæ modo culturam admittunt, exercere ſolent, multum autem operæ in aquis deriuandis ponunt: etenim non tantum prata & hortos, ſed, quod in noſtris regionibus inuſitatum eſt, uineas quoq; irrigare conſueuerunt. Itaque è ſummis montibus aquam ligneis canalibus per duo millia-ria aut etiam amplius deducunt, magnis ſumptibus, & aliquando etiā magno uitæ periculo, quando homines funibus ſuſpenſi, nudarū rupiū latera cædunt, ut ex his ſuppoſitis tibicinibus & cæteriſ canales ſuſpendant. Quare etſi uallis arcta & exigua ſit, hac tamē induſtria efficiūt, ut idipſum quicquid eſt ſoli fertilitate nulli finitimarū regionum cedat. Vini primum ea eſt copia & bonitas, ut illud iumentis ſarcinariſ per altiſſimos montes ab Heluctiſ & Lepontiſ exportetur. Frumenti tantum habet, ut aliunde inuecto non egeat, ac durat illic meſſis à Maio ad Octobrem uſq; menſem, dum in uallibus depreſſioribus, & montibus frigidi-ori-buſq; locis tardius, alibi citius frumenta matureſcunt. Ac ſæpe eodem die iter per montes facientes, in hyemem, & uer, & in ipſam meſſem incidunt: in ſummis enim montibus niues & glaciem reperiunt, in eorum depreſſioribus partibus pa-

seu pulcherrime florent, & ad radices fœnum col-
 ligitur, in ualle ima frumenta iam matura secan-
 tur. Fructus omnis fere generis illis non desunt,
 nam non tantum pira, poma, cerasaq; diuersi ge-
 neris, pruna item & corna, & mora, & nuges in-
 glandes, auellane, pineæ, copiose apud eos nascun-
 tur, sed ficus quoq; et amigdala & malogranata a-
 pud Sedunos feliciter proueniunt, neq; tantū arbo-
 ribus, sed omnis generis herbis & floribus cultissi-
 mos hortos habent, in quibus præter alia crocus
 præstans colitur, tanta copia, ut in uicinas regio-
 nes magno gentis lucro exportetur. In tanta flo-
 rum copia, apum plurima alucaria incolæ habent,
 ex quibus toto anno mel recens illis abundanter
 suppetit. In montibus metalla sunt, plumbi, ferri,
 æris, argenti: crystallus etiam ibidē in summis Al-
 pibus, partim è terra efficitur, partim ex præru-
 pis rupibus, quibus innasit solet, colligitur, eius-
 modi etiam inde arcepi, cui adhuc saxi è quo enata
 fuerat particula adheret. Duorum autem gene-
 rum crystalli in his alpibus reperiuntur. Vnū quod
 præstantissimum est, clarum & pellucidum, alte-
 rum subobscurum, nonnunquam crocei aut alterius
 coloris: quedam uero exterius quodam quasi uela-
 mine obducta interius clarè puræq; sunt. Magnitu-
 do eorum diuersa est, nam ferunt nonnunquam in-
 tegras & non uitiatas ponderis quadraginta libra-
 rum aut etiam quinquaginta reperiri. Præter ea la-
 pidum seu carbonum bituminosorum, quos vulgus
 steinsoleu vocat, magna est copia apud Sedunos &

Sideria-

Siderianos : hi lapides toti nigri sunt, & metallo-
rum modo è montibus effodiuntur, deinde aliorum
lapidum modo in ca'cariam fornacem componun-
tur, & fasciculis aliquot lignorum adhibitis accen-
duntur, & in calcem optimam conuertuntur: Mo-
dus hic calcis coquendæ è bituminosis lapidibus,
non ita pridem inuentus est, cum antea tantum ad
ignis usum instar carbonum reliquorum adhibiti
fuerint. Sylvæ abundant larice, ex qua cum Aga-
ricum inter purgantia pharmaca celebre, tū præ-
stantissima resina colligitur, qua therebinthina loco
nostrates chirurgi utuntur, hanc Vallesiani lert
schinen uocant, nostri glorien : præterea pinu,
picea, abiete, alijsq; arboribus quæ alpibus fre-
quentes sunt. Ceruus, capreis & apris carent: ursi,
lupi, thors, lynces, uulpes multi sunt in hac regio-
ne : Ferinæ etiam reliquæ tanta est abundantia, ut
bubulæ instar, & nonnunquam uiliore precio in
macello uendatur : similiter phasiani, perdices u-
triusq; generis, otides, lagopodesq; & diuersorum
generum gallinæ syluestres, non pauciores quàm
in Lepōijs & Rhetis capiuntur. In uallibus & mō-
tibus medijs præstātissima pascua habēt ac magna
boum armenta alunt: ita ut quotannis hinc nō exi-
gua copia boū in Italiam abluatur. Ad Rhodanū
equorū sunt pascua, porcos alūt paucos, eosq; ali-
unde emptos: muli etiā & asini illis non desunt: in
medijs montiū pascuis, sed arduis & quo boues ob
loci accliuatē peruenire nō possunt, oues pascū-
tur: in syluis uero quæ boū & ouīū pascuis adiacēt

DE VALLESIA

caprae nutriuntur. Itaque butyri & lactis et casei magna apud eos est abundantia, ut et apud Helvetios. Atque apud ipsos praestantes casei ex lacte modo emulso et calenti, absque ullo igne parantur. Rhodanus cum aliorum piscium varia genera, tum qui inter fluuiatiles non postrema laudem obtinent, Truttas multas & ingentes 29. & 30. pondo, alit. Calidae quoque aquae duobus locis scaturiunt, quas ad varios morbos medici & magis etiam uulgus hominum commendant.

Hominum
habitus &
mores.

Homines huius regionis sunt corpore firmo & ad labores apto, colore plerumque subfusco, ut qui se agro colenda in sole quotidie exerceant: multis strumae nascuntur, id quidem plerique aquarum uitio fieri existimant: Munstero tamen haec ratio non probatur, eo quod opulenti qui rarissime aquam bibant, non minus ceteris strumosi sint, sed hoc infirmum plane argumentum est, quasi nullus sit aquarum nisi in potu usus, & non etiam panis & plerique cibi quibus quotidie utimur, aqua miscuantur, aut coquantur. Idem tamen scribit Stiriae populos strumosos esse, atque incolas causam eius rei aquae atque acri quibus usuescantur, tribuere. Atque idem sentit Georgius Agricola: Aquae, inquit, quae infectae sunt uenis auri, argenti, plumbi, stibij, nervos duros efficere, contrahere, tendere, similiter artus pituita replere & inflare solent. Ex ipsis uero aliquae gutturosos efficiunt: ut in Norico supra luuauium nobile oppidum, quod hodie, ut dixi, Salzeburgum nominamus: atque in alpibus duobus in locis in Cillera ualle, quae distat ab Oeno ad octa

cum lapidem, meridiem uersus, eius uallis incolae
 & habitatores nationem Medullorum Vitruuius
 uidetur uocasse: & in Sundera ualle: quæ abest à
 Curia oppido Rhetiae, circiter duodecim millia
 passuum. Vbi præterea fons est cuius aquæ pote
 adeo ledunt cerebrum, ut stolidos faciant, atque e
 tiam in Italia Equiculis guttur intumescit aquarum,
 quas bibunt, uitio. Hæc ille. In agro Tigurino ad Tu
 rum fluuium, proxime qua Rhenum ingreditur in
 uilla Flaach nomine, fons est qui bibentes guttu
 rosos efficit, ideoq; strumarum fons nuncupatur.
 Ac quod Vallesianos spectat in quibusdam pagis
 complures gutturosi inueniuntur, in alijs prorsus
 nulli, in quibusdam pauci admodum. Alium quoque
 pagum se illic nosse amicus quidam ad me scripsit,
 in quo plures claudicent, quum in proximo pago
 nemo tali uitio laboret. Item pagum esse in quo plu
 res fatui homines inueniantur, quos ipsi gouchen
 uocant, qui uix homines nominari merentur, be
 stijs similes, ut qui nullo cibo humano utantur: se
 enim uidisse qui stercore equino uteretur, aliū qui
 fœno, alios qui nudi tota hyeme incederent, & ua
 ria huiusmodi monstra: quorum causa in occulto la
 tet. Constat tamē illic primam esse gratulationem
 quæ enixis affertur, quod naturarum expertæ illis
 dicere & gratulari solent, quod infans non sit fa
 tuus. Gott syge gelobt das kind wirdt fein gouch
 werden.

Vestibus uulgo ex crassa & rudi lana utuntur,
 & in hac re rustica plebs Heluetiorum populo mi

DE VALLESIA

nus sumptuosa est. Aedificia pleraque ex ligno, la-
rice potissimum extructa sunt, quæ & tempestates
fert, & uetustate duritiam & nigredinem acqui-
rit, ut hebenum Aethiopicam imitari uideatur: æ-
dificia ipsa pro captu hominum satis affabre extru-
cta sunt: tecta ex fissili lapide fiunt, idq; ad incen-
dia arcenda. In oppidis, & celebrioribus uicis qui
oppidorū more extructi sunt, plurimæ domus mu-
ratae extant, additis turribus & murorum pinnis
elegantè in modum arcium extructæ. Victus talis
est, quæ & uestitui & habitationi, & hominibus
rustico labori deditis conueniat. Nobiliores tamen
splendide uestiuntur, & argento, auroq; ornantur,
nec minus in uictu omnibus delitijs abundant. Agri-
culturae potissimum student, sed qui supremam ual-
lem incolunt, Viberi, pastioni maxime operãdant,
quod regio eorum frigidior, neque uites fcerat, neq;
tam felix frumento sit ut altera: ceteri & uineas
& frumentarios agros colunt. Mercaturas non ma-
gnas faciunt, sed res quibus abundant, exportant,
& necessarias domum reportant. At uero omnes
bellicosi sunt & amantes libertatis, itaque & fre-
quentia bella pro libertate tuenda gesserunt, &
monumenta horum tota regione dirutæ arces, &
murorum ruinae uisuntur. Literarum studia ab illis
magni fiunt, itaque & nobiles homines suos libe-
ros frequenter ad exterarum gentes studiorum causa
mittunt, & sæpe etiam tenuiores magna animi
constantia, ne in summa quidem paupertate & ui-
ctu ostiatim emendicato literarum studia abijciūt,
sperans

sperantes sese si aliquam eruditionem consequantur, domi & in ecclesia & in republica honores et dignitates posse adipisci. Lingua utuntur partim Germanica, partim Sabaudica quam Romanam illi uocant.

Vallis uniuersa in duas partes diuiditur, Vallesiam superiorem ab ortu Rhodani usq; ad Morsiam flumi, qui infra Sedunum Rhodano miscetur, hanc olim Viberi & Seduni incolere: & Vallesiam inferiorem à Morsia ad Agaunum, quæ loca Veragri tenuerunt. Superior regio in septem partes distincta est, quas ipsi Desenas et Germanicè Zenden nominant: quod nomen unde deductum sit ignoro: nam à decumis aut denario non potest deriuari, cum tantum septem Desenæ sint: amicus quidam meus existimat idem esse quod *διοίκησις*, singulæ enim Desenæ suam *διοίκησιν* siue iurisdictionem habent, singularem rempublicam & peculiaria priuilegia: nos deinceps Desenas Latinae non male ut arbitror Conuentus nominabimus. Septem igitur sunt Vallesiae superioris Conuentus, Gomsianus, Brigianus, Vespianus, Raronius, Leucianus, Siderianus & Sedunensis. Porro Conuentus uniuersi ecclesias seu parrochias habent xxx. Inferioris Vallesiae sex sunt Conuentus, quos ipsi nominant signa militaria, Vaner / eo quod singuli proprijs vexillis utuntur: ecclesiae xxiiij.

Vallesiae
diuisio.

Veragri siue Vallesiani inferiores diu olim cum Sedunis & Viberis bella gesserunt, & tandem nonaginta duobus, abhinc annis uicti corum imperium

Respublica.

subierunt : arces munitæ numero sedecim ab his
 destructæ sunt, quarû rudera hodie cernuntur, neq;
 enim easdem restituere licet, ne libertati eorum
 inde periculum creetur : itaq; nunc Viberi & Se-
 duni Veragris imperant, et illis præfectos mittunt,
 qui ius dicant, & rempublicam administrent. Prin-
 ceptis uero totius regionis est Episcopus Sedunen-
 sis, qui comes & præfectus Vallesie nuncupatur:
 hunc suffragijs communibus deligunt canonici Col-
 legij Sedunensis, & legati septem Decumarum su-
 perioris Vallesie. Proximum ab episcopo locum te-
 net quem illi regionis ducem seu capitaneum, &
 Gallica uoce baliuû, uulgo deß landts hauptman/
 nuncupât, hunc iuris præfectum nos nominare pos-
 semus, quando ad illum causæ ciuiles deferuntur:
 præst hic biennio, & ab episcopo & legatis De-
 cumarû liberis suffragijs deligitur, atq; deinde pu-
 blica approbatione singulorum conuentuum con-
 firmatur. Singuli quoque Conuentus summum ma-
 gistratum habent, quem Gomesanij, Raronij, &
 Leucenses Maiorem, cæteri Castellani nominât:
 hic cum sui Conuentus senatu quasuis causas etiam
 capitales iudicat. Præterea Ammanos (quo nomi-
 ne Heluetici quidam pagi summum magistratû ap-
 pellant) sed hi apud Vallesios sunt sub imperio Ma-
 iorum. Ab omnibus Conuentibus ad senatum Val-
 lesie prouocare licet. Nomino hic senatum, quem
 uulgo uocant den landts raadt: hic more maiorû
 quotannis bis conuocatur Maio & Decembri men-
 sibus, quo tempore ex singulis pagis bini & non-
 nunquam

nunquam terni legati conueniunt, idque Seduni in castro Maioria. Senatui interest episcopus, sententias rogat balius: ac ab his de republica consilia tractantur, eliguntur gubernatores & qui publica officia administrant, & summum ius dicitur à quo prouocare ad aliud tribunal non licet.

Fœdere coniuncti sunt Vallesij Heluetijs, ac pri- Fœdera.
mum Friderico II. Imperatore anno 1250. cum Bernatibus fœdus in decennium fecerunt, neq; ullum hoc antiquius fœdus habent. Multis deinde post annis bello inter Vallesios & Vilhelnum episcopum. è Raronia familia exorto, quinque Conuentus fœdus cum Lucernatibus Vranijs & Subsiluanis fecerunt, ut utrinque ciues & quasi eiusdem regionis censerentur: factum est hoc fœdus anno salutis 1417. Anno autem postquam hæc gesta fuere 31. cum Bernatibus nouum fœdus ab omnibus Decumis initum est. Mox anno 1473. fœdus & societas perpetua sancita est inter septem Conuentus Vallesie, & tres ante nominatos pagos Heluetiorum: & post biennium cum Bernatibus etiam perpetuum fœdus sanciuerunt, ut aduersus quosuis hostes sibi mutuo auxilio sint. Postremo nostra ætate 1533. anno Episcopus & Conuentus Vallesianorum fœdus cum tribus pagis renouarunt, & eidem quatuor alios pagos adscripserunt Suitiam, Tugium, Friburgum, & Solodorum.

Non possum hoc loco præterire Matzam Val- Matza.
lesianorum, singularem quidem huius populi consuetudinem, quæ forte Scythica alicui uideri possit

DE VALLESIA

fit, uulgo nominant eiuem die mazen bringen/hoc est Matzam alicui adferre: id non diſſimile est Scythicae consuetudini ſeſendi in tergore bouis, quam Lucianus in Toxari deſcribit. Apud Scythas enim ſi quis à potentiore leſus & ulciſci ſe uolens, pugnæ par non eſſet, bouem immolato carnes frutillatim conciſas aſſabat: dehinc ipſe porrecto humi corio, in eo ſedebat, in tergum reductis manibus uinctorum more. Appoſitis autem bouis carnibus aduentum quicumq; uoluiffet partem ſibi ſumebat, id dextro pede tergum bouis calcans, pro facultate auxilium pollicebatur: colligebatur autem hoc modo in tergo bouis ingens nonnunquam exercitus, et qui certiſſima fide cohæreret, hoſtibusq; expugnatus difficillimus eſſet: non aliter quam ſi iureiurando eſſet adiectus. Nam in tergum aſcendiſſe inſtar iuſiurandi illis erat. Similis eſt Matze ratio apud Valleſios, etenim ſi quis in rempublicam Valleſiorum uideatur peccaſſe, potentior tamen ſit quam ut priuatis aduerſus eum iure agere liceat, tum qui patriæ iniurias perſequi uolunt, & nonnunquam etiam turbulenti homines qui tumultibus gaudent, Matzam inſtituunt, & ad hunc deferunt. Eſt autem Matza ſignū conſpirationis, idq; non unius formæ, nam olim dicitur ingens tantum clauis lignea fuiſſe, huic clauum inſigebant quicumq; uoluiffent conſpirationis ſocij eſſe, & publicas iniurias, ulciſci. Poſtea Matzam fecere larium quæ aliquo modo humanam faciem referret, eam radicibus arborum & uitium inter ſe implexis cinxerunt, cuiusmodi

Matze

Matzæ formam Munsterus in sua Cosmographia expressit. Nonnunquam absq; larua tantum ex radicibus arboris contextitur, quas tamen ita artificiose connectunt & complicant, ut quandam imaginem faciei humanæ eminus intuentibus representet, hanc militari more pennis caponum & galorum gallinæcorum ornant. Solent autem plerunque ex betula arbore Matzæm conficere, hanc adhuc teneram inflectunt, & in circulum complicant, seu flexile eius cacumen in nodum constringunt, inserta illi pertica, eam deinde tandiu in girum torquent, donec arbusculam ipsam radicibus euellant: indicantes hoc facto se malum à patria radicibus extirpaturos esse. Huiusmodi igitur arborem tenellam Matzæ annectunt, & qui authores huius rei sunt, clam & plerunq; noctu Matzæm betula alligant arbori alicui, aut etiam sepi, qua maxima hominum frequentia iter facere solet. Mane facto prætereuntes inspecta Matzæa inscijs forte huius rei obstupescunt, & illic consistunt uisui rerum euentum: his se adiungunt tragædiæ authores, & se mirari, simulat quid sibi Matzæa uelit, tandem aliquis audacior cæteris profilit & Matzæam soluit: tacitus interim neq; quidquam deinceps loquitur, uerum Matzæam in campum aut pratum aliquod deferret, hunc cæteri sequuntur atq; illum in orbem circumstant, ac tum ex horum numero aliquis Matzæam alloquitur, & quid sibi uelit, uel quid illi doceat interrogat, quoniam uero Matzæiger silet ac mutus uidetur, suadet alius ut Matzæa acciur aduo-

DE VALLESIA

catus seu procurator qui eius causam agat, itaq; ex omni numero plerunq; ceteris facundior, sed factiosus & cui uoluptati sint huiusmodi motus, ad hoc officium deligitur. Is simulans se omnium consiliorum ignarum, hæret & dubitat ob quam causam Matza in publicum prodierit, ac uarias causas comminiscitur, quas Matza, hoc est is qui Matzæ fert, attente audit, ac tandem ubi ueram protulerit murmurando annuit, & præ gaudio exultat. Tum aduocatus populū astantem hortatur, quoniā Matzæ querelam cognouerint, deinceps consultant quid faciendum sit. Hoc idem Matzifer supplicigestu rogat. Tum aduocatus singulorum, aut saltem eorum qui seditiose plebis duces sunt, sententias rogat. Hi uero nulla pacis mentione facta, in eo consentiunt omnes, Matzæ auxilium ferendum esse, ac ueteres consuetudines & libertatem populi defendendam, idq; reliquis conuentibus indicandum. Neque hic ullo legato opus est, nam mox fama huius rei per totam regionem uolat. Dies iui prosequendi decernitur. Interim qui sibi timent, aut ui, aut consilio, aut largitionibus tumultum populi sedant: quod si id neglexerint, tunc Matza à furiosa plebe ad eius ædes defertur quem iniuriarum agunt, has illi quibus aliorum bona diripere uolape est inuadunt & occupant, quicquid inuenierint absument & deprædantur. Ac sæpe ingens hominum multitudo, non tam ad publicas iniurias ulciscendas, & defendendam patriæ libertatē, quàm ad spem prædæ confluere solet. Ferunt Matzæ hanc

hanc primum inuentam & usurpatam, cum plebs duro imperio Vuilhelmi episcopi, & parentis illius Guiscardi Raronij premeretur: circa tempora concilij Constantiensis. Nostra etate communi incolarum consensu, Heluetijs præcipue auctoribus, Matza usus nõ quidem forte prorsus abolitus, sed tamen aliquo modo sepultus est. Periculũ enim erat, ne quod aliquãdo factum fuerat, opulentis sed innoxijs uiris, Matza a turbulentis & seditiosis hominibus adferretur, tantum diripiendarum opum gratia. Itaque rectius statuerunt iure potius agendum esse, & in eos qui rempublicam læserint, legibus agendum, potius quam tumultu hoc barbaro & Scythico puniendos.

VIBERI.

GOMESIANORVM CON-
uentus.

Populos qui ad ortum Rhodani incolunt Viberos supra nominauimus, Plinium secuti, qui libro 3. cap. 20. ita scribit. Lepontiorum qui Viberi uocantur fontem Rodani accolunt. Nonnulli tamẽ existimant Viberos esse quos hodie Vrsarios seu Vrsellanos nominamus, qui ad fontem Vrsæ fluuij, quem Rusam uulgu nominat habitant, hos autem uolunt dici fontem Rhodani accolere, quoniam ab aduersa parte Furculæ môtis, è quo Rhodanus ori-

Qui sunt
Viberi.

tur, supremas ualles Vraniorum habitant, Cæsarem etiam aiunt Sedunos collocare ad ortum Rhodani, cum scribit, Nantuates, Veragros et Sedunos ad summas alpes usq; incolere: uolunt enim summas alpes penes Lepontios esse montem Gothardi, cuius ramus aut promontorium est mons Furcula. Verum ego horum sententia non possum assentiri, uideo enim eos alibi plerunq; dici ad fontes fluminum habitare, qui proximas ualles fontibus fluminum incolunt, non autem qui ab aduersa fontium parte habitant. Porro alibi ostendimus Cæsarem nomine summarum alpium non intelligere Lepontias alpes, sed τὰ ἀπὸ τῶν ἀπέναντι: aut si hoc nomen sit alicui alpium parti tribuendum, id conuenire Pennino, et proximis inde montibus ad fontem usq; Rhodani. Præterea cum plures Rhodani fontes demonstrentur, ut mox ostendemus, Gomefianis ad hos omnes incolunt, Vrsarij nequaquam, quare omnino hos Viberos nominandos censeo, aut Iuberos. Nam Viberorum (quod ego norim) nemo ueterum præter Plinium meminit, apud hunc uero uno loco Viberi, et alio loco ubi Augusti trophæum ponit, Iuberi nominantur: quo loco Sigismundus Gelenius, quem honoris causa nomino, Viberorum nomen reposuit. Sed sunt qui alterum retinere malint, et Gelenium uirum alioqui doctum et diligentem, nonnunquam in emendando Plinio nimium suis coniecturis tribuisse censent, ob quas ipsi nolint à ueteri lectione recedere. Nam exempli gratia ab eodem lib. 4. cap. 5. pro eo quod uetus editio habebat,

De nomine
• Viberorū.

LIBER PRIMVS.

bat, Dorion Thamyræ uatis clara temporibus, ab
eo repositam aliam lectionem, Dorion, Zancle ua-
rijs clara tēporibus: tum tamē uetus lectio Strabo-
nis & Lucani auctoritate confirmetur: similiter
lib. 5. cap. 32. Azari portum commutatum in Amy-
ci portum, quamuis prior lectio cum Strabone con-
sentiat. Cum igitur rationem nō afferat cur Iubero-
rum nomen expungendum sit, se non posse illi as-
sentiri aiunt, sed alterum potius immutandum cen-
sere, cum huius uestigia adhuc ijsdem locis extent.
Nam si Munstero fides habenda est, Furca mons ē
quo Rhodanus oritur, idem Coatius & Vrsellus
atque Iuberus nominatus est: hodie quoque mons
huic uicinus ē quo fluuius Elmius oritur, quem qui-
dam Rhodani fontem faciunt, lubet nominatur, &
hic ni fallor is est quem Paulus Iouius alicubi Iouet-
tum appellat. Solent autem proximæ ualles et po-
puli, nonnunquam à montibus uicinis nomina acci-
pere, aut sua illis imponere, ita nanq; in proximis
alpihus à Poenino monte uallis Poenina nomen ac-
cepit: & alpes quibus à Briga ex Vallesijs in Ita-
liam proxime descenditur, Itali uulgo montem Bri-
ge uocant, quo nomine etiam Reimundus Marlia-
nus utitur. Iuberi igitur seu Viberi supremam Val-
lesie partem tenent, quorum nomine si quis Vrsa-
rios quoque comprehendere censeat, quando sepe
idem populus ab utraq; parte alicuius montis habi-
tat, non ualde repugnarim: sed hi qui in Vallesia
habitant Viberi, duos habent Conuentus Vallesia-
norum, quorum superior et fontibus Rhodani pro-

DE VALLESIA

ximus ipsorum dialecto Consenches, Germanis Gomsfer Zenden nominatur: nos hosce Gomesianos uocauimus, secuti viros doctos qui eodem nomine ante nos usi sunt: alter à Briga uico Brigianus nominatur, seruans uestigium quoddam prisce nominis, Vriker uulgo quasi Viberigus dictus. Gomesianos igitur à Lepontijs Vrsarijs altissimæ alpes diuidunt, eas Furcam nominant, quoniam duobus quasi bifurcatis iugis in altum assurgunt.

Ex monte Furca Rhodanus oritur. Strabo Rhodanum oriri scribit supra Antuates & Veragros, à cuius fontibus non longe absint Rheni fontes, & mons Adulas. Polybius, Rhodanus inquit, tribus fontibus surgit, supra maris Adriatici intimum sinum. Plinius, Rhodanum ex alpibus oriri tradit: item Silius,

Aggeribus caput Alpibus & rupe niuali Proflit.

Solinus quoque idem scribit, & addit eum primo per Heluetios ruere. Pomponius Mela, Rhodanus inquit non longe ab Istri Rhenique fontibus surgit. Idem scribit Plutarchus in Annibalis uita. Ammianus Rhodanum ait à Pœnini alpibus effusiore copia fontium fluere. Apianus primo de bellis ciuilibus scribit, Eridani & Rhodani fontes modicis iugis distare. Sebastianus Munsterus & Ioannes Stumpsius nostræ ætatis scriptores, tradunt Rhodanum in Furca monte ad occasum oriri, non uena aliqua aut fonte è terra scaturiente, sed ex niuibus & glacie inueterata, quæ nunquam prorsus soluitur, attamen lique-

Fontes
Rhodani.

liquefcit & aquam effundit, & quamuis inferiore
eiusdem montis parte magnus fons fcaturiat, ta-
men hunc uti altiore merito Rhodani fontem
cenferi. Horum fententiam confirmat Silius, fcri-
bens rupe niuali Rhodanum proflire. Contra
multi ex Vallesijs limpidiffimum fontem in loco
meridionali è terra fcaturientem, pro Rhodani
fonte demonftrant, prope quem pascuæ alpes fint,
in quibus æstate ingens utriusque pecoris nume-
rus alitur: illum autem fluuiolum ex perpetua gla-
cie ortum qui non longe à fontibus priori mifce-
tur, ipfi Rhodani nomine non dignantur. Cæterum
intra primum miliare à fontibus, Elmius fluuius ex
Agerana ualle Septentrionem uerfus profluens
Rhodanum auget. Ad omnes hos fontes refpexit
Polybius, qui Rhodanum tribus fontibus oriri fcri-
bit. Porro qui Rhodani fontes Rheni fontibus ui-
cinos effe aiunt, non errant, nam inter Furcam ex
quo Rhodanus fluit, & Crifpaltum qui Rhenum
anteriori fundit, duntaxat altiffimum iugum
Gothardi montis intermedium eft, cuius duo alij
montes quafi brachia quedam & promontoria
effe uidentur. Sed Dannubij fontes aliquot dlerum
itinere à Rhodani fontibus diftant, ficut & Erida-
ni fontes qui è Vesulo fluit, inter quem & Furcam
Penninæ & Graiæ alpes & Coctiæ intermediæ
funt. Quare non bene uidentur horum fontes
uicinos dixiffe, Appianus, Mela & Plutarchus,
& qui ex recentioribus hos fecuti funt, ut Mar-
lianus, Dominicus Niger, & nonnulli alij. Am

DE VALLESIA

mianus, qui Rhodanum ex Penninis alpibus fluere scribit, ita forte defendi potest, quod hoc nomine censeantur omnia illa alpium iuga in Vallesia, quæ à Summo Pennino ad Lepontios usque porriguntur. Vadianus autem uir alioqui doctissimus, hunc secutus à uero aberrauit, scribens Rhodanum apud Salassos in agro Sedunensi ad eas Alpes, quas hodie sancti Bernardi cognominant, caput tollere. Nam Salassi primum alij sunt à Vallesianis apud quos Rhodanus oritur, apud illos uero Darias: deinde non oritur è monte S. Bernardi quod est Summum Pennini iugum, sed è Furca monte qui ad LXXX. M. P. à monte S. Bernardi distat: fluuius quidem Dransa Octodorum præterlabens è Pœnino oritur, & in Rhodanum fluit, sed nemo propterea illic fontes Rhodani statuit, quando etiam alij fluuij ex alpibus Vallesianorum in eundem desluunt. Paulus Iouius ab Iouis iugo Sesithem amnem fluere scribit, & contraria parte Rhodani fontes existere. Verum amnis cuius fontes ex aduersa parte Sesithis existunt, non Rhodanus est sed Vissa fluuius qui infra Vespianum uicum Rhodanum influit. Ex aduersa autem parte fontium Rhodani in lacum Verbanum ex iisdem fere alpibus desluunt Ticinus, Madia & Achiso. Sunt ergo ueri fontes Rhodani quos Gomfiani in suis alpibus Furcæ montis demonstrant, siue unum aut duos uel etiã tres fontes, Rhodani fontium nomine nobilitare libeat. Fluuium uero Rhodanum Galliarum multo fertilissimum nominat Plinius: & eundem inter tres

maximos

maximos Europæ fluuios computari tradit Solinus, Varronem ut arbitror secutus, qui idem affirmat apud A. Gellium. Nomen fluuiio impositum censet Plinius à Rhoda oppido Rhodiorum in prouincia Narbonensi: Valesiani & Germani Rhodent vulgo fluuium nuncupant, ut dubitem de Græcæ nominis origine: Galli Rosne uocant. Fluit Rhodanus per totam fere Vallesiam recta uersus occasum, nisi quod infra Octodorum aliquantum cursum suum uersus septentrionem inflectit: atque breui propter plurimos alpinos fluuios, quorum præcipuos suo loco nominabimus, adeo excrescit ut magnis quoque nauibus ferendis par sit, nisi saxa ingentia & rupes per quas præcipitatur nauigationi obstant: Nonnunquam auctus alpinis torrentibus plurimum damni dat incolis, ni magnis aggeribus coercetur, ne extra suas ripas erumpat, quos tamen nonnunquam rumpere, & agros proximis inundare imo secum auferre solet: unde quidam potius à rodendo quam à Rhoda urbe nominatum dixere. Itaque recte Solinus Rhodanum ex alpebus præcipitatum ruere scribit, occurrentium aquarum agmina secum trahentem. Et Silius,

Nomen &
curfus Rhodani

*Aggeribus caput Alpinis & rupe niuali
Prospicit in Celtas, ingentemq; extrahit amnem
Spumanti Rhodanus proscindens gurgite campos.*

Egressus autem Vallesiam Rhodanus, per Anatuatium Heluetiorum agrum fluit: itaque recte scribitur à Solino, cum per Heluetios ruere, quan-

DE VALLESIA

quam non primo, ut ipse scribit, hac fluat, cum antea per Viberos, Sedunos & Veragros ruat, atque circiter XX. M. P. infra Aganum extremum Veragrorum oppidum, lacu Lemano excipitur, qui eius impetum mitigat: accidit autem hoc plerisque alpmis amnibus, ut magno impetu à fontibus ruentes in lacus deinde incidunt, qui eorum uehementiam mitigant: sic Abdum Larius, Ticinum & Athisonem Verbanus, Mintium Benacus, Rhenum Acromus, Vrsam Lucernanus lacus, Arolam Brientius & Thunius, ac Limagum nostrum Tigurinus lacus excipit. Ac referunt Polybius, Mela & Ammianus, Rhodanum etiam in ipso Lemano suum impetum retinere, seque per medium lacum integrum agere, tantumque egredi quantus uenerit. Inde contra occidentem ablatas Gallias aliquandiu dirimit, ac Ararim leniter fluentem prope Lugdunum suscipiens, deinde non minus se ipso torrentes Isaram & Druentiam, & complures ignobiliores fluuios, cursu uersus meridiem conuerso tandem in Sardoum pelagus influit. Atque hic est Rhodani totius cursus, quonunc omisso ad Viberos & Rhodani fontem reuertemur.

**Furca
mons.**

Initium igitur & caput Vallesie est mons Furca, è quo Rhodanus oritur, qui etiam limes est inter ipsos & Vranios. Mons ipse non inhabitatur, sed ut Silius scripsit,

Nullum uer usquam, nulliq; ætatis honores,

Sola

*Sola iugis habitat diris, sedesq; tuetur
Perpetuas, deformis hyems.*

Ceterum ad radices montis, intra primum mi-
liare à fontibus Rhodani, uallis proxima incolitur
ab his, qui mitiora Furcæ iuga pecoribus suis de-
pascuntur: ac duo illic uiculi occurrunt Under-
wasen unus, alter Oberwald (hoc est superior sil-
ua) uernacula lingua dicti. Inde ad meridiem me-
diocris uallis inter montes se aperit, quam Agera-
nam uocant, hæc Elmium fluuium Rhodano au-
gendo effundit. Paruit olim uallis ista nobilibus de
Arna, seu (ut incolæ nominant) Aragno inferio-
re, hi merum mixtumq; huius loci imperium ha-
buere, sed opibus eorum nescio quomodo imminu-
tis, incolis sua iura & priuilegia uendiderunt,
quibus illi nunc quoque fruuntur, & sibi proprios
iudices eligunt & confirmant quos Ammanos uo-
cant. Itinere deinde circiter horæ unius ab influ-
xu Elmij in Rhodanum, circiter VIII. M.P. à fon- Castellis
tibus Rhodani, ad dextram fluuij & radices Grim
sula montis, pagus occurrit ecclesiam parrochia-
lem habens, hunc incolæ Castellionem superiorem
uocant, Germani Gestilam. Grimsula mons cui Grimsula
Castellio adiacet, continuus est Furcæ, & uter-
que Lepontinarum alpium pars censetur. Diui-
dit autem Grimsula Helueticam uallem Haselam
à Vallesijs, & ab ea parte sunt Arolæ fluminis
fontes: iter per hunc montem ad Heluetios aspe-
rum est & admodum arduum, uix enim quatuor
aut quinque horis mons superari potest. Crystalli

DE VALLESIA

Vlrica.

Monasterium.

**Eginia
uallis.**

**Nisium
mons.
Griessum
mons.**

in hoc monte & alijs quampluribus effodiuntur
Duobus uero millibus passuum infra Castellionem,
ad eandem Rhodani ripam alter pagus iacet Vl-
rica nomine. Iuxta hunc olim Berchtoldus Zarin-
giorum dux à Vallesianis prelio uictus fuit : &
post priorem pugnam ducentis ferè annis de nouo
ab eis eodem loco cum Bernensibus pugnatum est :
in utriusque pugnae memoriam cruces lignae ab
incolis erectae sunt anno 1419. quae nostra quoque
aetate in illo campo extant. Infra Vlricam itinere
horae unius, in longe amoenissimis pratis, qualia
uix alibi in tam uastis & pene desertis locis inue-
nias, ad dexteram Rhodani non inelegans uicus
extructus est, quem Monasterium nominant. Ad
laeam Rhodani è regione ferè Vlrica, quondam
coenobium monacharum erat, quod nunc ob loci
asperitatem, & annonae inopiam desertum est.
Versus meridiem inter montes uallis Eginia per
8000. ferè passuum seu militare Germanicum ex-
tenditur, ex hac ualle duo itinera ad Insubres pa-
tent, unum per montem Nisium in uallem Lepon-
tinam Bellinzonam, alterum per Griessum mon-
tem in Antigoriā uallem Bonmatum ducit. No-
men huius montis Gries, quosdam uidetur mo-
uisse ut alpes Graias apud Sedunos ponerent : in
qua sententia uidetur fuisse Antonius Salaman-
ca, qui non tantum Bernardi minoris montem al-
pes Graias uocat, sed alterum quoque Vallesia-
norum montem Sempronio proximum, non tamen
Griessum, idq; in Helvetiae tabula Romae edita.

Ex

Ex Eginia ualle fluuius eiusdem nominis ortus, ubi in Rhodanum influxit, cum ad iustam fluuij magnitudinem auget: nam & à Septentrione per supra nominatos uiculos non pauci ignobiles riuuli in eundem fluuium se exonerant. Ad Rhodani septentrionalem ripam, uici complures in campis amœnis & fertilissimis extructi sunt, Recingium, Gluzina, Ritizicium, Biella, Vualda, qui omnes fluuiolis quibusdam rigantur. His aliquando imperauit, domina de Graniola, sed incolæ progressu temporis ab eius dominio exempti sunt, regio nomen comitatus retinet, ipsi legibus & statutis Vallesianorum tenentur, habent tamen proprios iudices in causis ciuilibus, ceterum criminales causas Gomesaniæ decumæ (cui attributæ sunt) iudex Arna cognoscit. Proxime hos uicos ponte lapideq; Rhodanus transitur, ac ab eo latere est uicus quem Mulibachum quasi molarum riuum dicas, nominant, patria Matthæi Cardinalis Sedunensis, de quo nobis alio loco dicendum est. Habuit Mulibachum nobiles eiusdem nominis, quorum familia interijt, insignia duntaxat supersunt, Nicolaus Mulibachus uixit anno 1309. Arna incolis Aragnum, uicus ingens & Gomesianorū caput, hoc loco situs est, 8000. passuum infra Monasterium, & dificia habet non inelegantia, & quasdam domus muratas & lapide fissili tectas, superior enim regio non nisi è ligno adificia habet, tecta è larignis scandulis. Hoc in loco curiam Gomesanij habent, & causas capitales cognoscunt. Arna oriundus fuit Vualthe

Mulibachū

Arna.

DE VALLESIA

rus Superfaxo episcopus, qui Veragros hactenus à Sabaudo episcopatu adeptos recuperavit, anno 1475. Fluvius deinde Binna infra Arnam Rhodano miscetur, Gomefaniorum hac parte limes: oritur hic in monte Albrunio, per quem iter est in uallem Antigorianam, in ualle quam quidam Longam, alij Bindulum interius uocant, ac per uallem à se denominatam cursu continuato, quindecim millia passuum à fonte suo in Rhodanum mergitur. E regione Arnæ ad dextram fluvij ripam, qua is ponte iungitur, uicus est Viescha cū ualle eiusdem nominis, 6000. passuum longitudine, per quā etiam fluuiolus è glacie inueterata emergens Rhodanū influit. Iuxta hunc cœnobium quondam fuit sacrarum uirginum, nunc desertum: reditus eius à Mattheo Cardinali Arnensi ecclesiæ attributi sunt. Inferius ad alterum Rhodani pontem uiculus est Laxa nomine, Gomefaniorum terminus ab altera fluminis parte.

Infra Laxum uicū montibus in unum pene coeuntibus uallis admodum coarctatur, ac tantum angustæ fauces Rhodano defluenti relictæ sunt: promontorium quod à Septentrione ad Rhodanum usque percurrit, in antiquis diplomatibus A monte dei superius nominatur, Germanice Vff deisch. Hic mons Gomefanos à Morgianis diuidit: regio namque nō ita magna ab hoc monte ad fluuiū Massam Morgiana nominatur: hæc propriam iurisdictionem et merum imperiū habet, attamen attributa est Conuentui Raronio, eiusque pars tertia censetur. Duo sunt huius regionis celebriores uici: Graniola primum,

num, quæ ad sinistram fluminis iacet in rupe celsa, prope fauces Bynniæ uallis, ac ponte hinc Laxamitur, unico fornice ab una rupe ad alteram ducto, tanta est uallis angustia. Habuit autem olim Graniola peculiare dominos, qui an ijdem cum Morgianis fuerint, ignoro: his, ut supra diximus, paruerunt uici aliquot superiores ad Rhodanum, qui adhuc nomen Comitatus Graniolani seruant. Morgia alter uicus, à quo regio hæc nomen habet, à Germanis Möril nominatur, & ab altera & dextera parte Rhodani situs est in medio regionis, itinere duarum horarum infra Arnā: hic quoque Rhodanus ponte iungitur. Supra Morgiam ad Rhodanum prata sunt et pascua amœna, atque non paucae domus, similiter in uicino monte Bitta & alij uiculi occurrunt, & supra hos altissimus mons ab Antonio nomen habes. Apud Morgianos primum uites proueniunt. Nam Gomesania regio propter frigus nullas fert: Morgiana tamen uina acerbiora sunt, neque regio hac parte inferioribus locis Raronijs & Sedunis & Veragris conferri potest.

Iuxta Morgiam uersus septentrionem, in altissima petra quondam arx fuit Mangepana, Barorum Morgianorum sedes: hos in incolae tyrannidem exercentes Petrus Sabaudia comes, incolis iuuuantibus, bello aggressus uicit, arcemque eorum destruxit, cuius nunc exiguae ruinae supersunt. Barorum insignia nunc quoque Morgiani seruant, nigrum bubuli caput, è cuius naribus arista duæ exeunt. Crediderim Barones Morgianos familie

Mangepa-
na arx.

DE VALLESIA

Dirreberga arx.

Massa fl.

Raronia (de qua post dicemus) affinitate aut propinquitate aliqua coniunctos, atque hos eorum heredes fuisse: ideoq; nunc Raronia decumæ Morgianos adnumerari. Præterea Dirreberga arx in eadem regione fuit, quæ forte eodem tempore diruta est: mons adhuc arcis nomen seruat. Massa fluvius, qui Morgianos à Brigianis diuidit, ex Aleiscanianis montibus oritur, & per eiusdem nominis uallem fluit, æstate liquefcentibus niuib; excrefcit, & turbidus ac impetuosus fertur, sicuti omnes ferè huius regionis fluij, sic ut uado transiri commodè non possit, uerum ponte lapideo prope exitum iungitur.

BRIGIANVS CON- uentus.

Nucer.

Secundus Conuentus ab insignioribus pagis Brigæ & Nateris nomen habet: frequentius tamè à priore denominatur. Cæterum quam populosus & frequens sit, ex eo colligimus, quod anno 1465. peste per Vallesiam grassante, ex Brigianis & Naterianis supra mille, & quadriennio post 1400. homines perierunt. Nateræ autem uicus miliarî non magno à Morgia distat, ad dexteram Rhodani ripam, loco saxoso non tamen sterili, ædificia pleraque lapide extructa sunt. Prope hunc uicum in edita rupe quadam arx munitissima extructa est, quæ à saxo seu rupe nomen habet, domus quondam dominorum à Saxo, episcopo nunc paret. Extat

et etiam supra Nateras non longe à ponte Masse
 fluminis turris quedam in colle, & ruinae ueteris Vuingarta
arx.
 arcis Vuingartæ, quam nobiles olim, quorum fa-
 milia nunc perijt, inhabitauerunt. Sunt quoque à se-
 pcentrione Nateris coniuncti uiculi quidam in mon-
 tibus, ecclesia quæ à loco Montana nominatur,
 Blattana, & Birgiscum uici. Infra Nateras pons
 lapideus duobus fornicibus egregij operis utranq;
 Rhodani ripam iungit, qui eo loco tanto impetu
 per saxa magno cum sonitu ruit, ut mirum uideat-
 ur fundamenta aliqua pontis in tanta fluminis ra-
 piditate iaci potuisse. Cæsa est ad hunc pontem
 princeps, seu comitissa (ut uocant) Vespianorum
 cum filio anno 1365. Ad sinistram fluminis ripam Briga
 ex aduerso Natararum Briga posita est, & paulo
 infra hanc Glisa, ita ut tres hi uici triangulum fe-
 re æquilaterum constituent. Briga à Viberis no-
 men habet, quasi dicas Viberiga, seu Vibericus ui-
 cus, est autem hic uicus ad Saltinam fluuium in op-
 pidi morem extructus, cæteris Vallesianorum uicis
 elegantiior & amœnior: ab Ortus & Meridie mon-
 tes pascui imminet, multis uiculis inhabitati: &
 proxime Brigam uetustæ arcis rudera apparent, Hella arx.
 uulgus locum Hellam, quasi Tartarum, aut inferos
 dicas, nominat. Saltina fluuius oritur in monte Saltina fl.
 Sempronio, & per uallem eiusdem cum monte no-
 minis, duo miliaria magna seu 16. millia passuum
 fuit, ac paulo infra Brigam Rhodanum inurat. Bri-
 giani huic fluuii pontem lapideum, tribus forni-
 cibus extructum (nam niuib. solutis late inundat)

imposuere. Per montem Sempronium, quem quidam Scipionis montem uocant, ad Lepontios trans alpinos iter est, & uetus oppidum Oselam. Tradunt quidam Cæsarem per has alpes duxisse exercitum contra Heluetios, atq; eius rei memoriam co-
tibus inscripsisse, in quibus adhuc cernantur literarum quedam uestigia. Ego non negarem Cæsarem hac exercitum in Galliam duxisse, sed hoc non esse illud iter, cuius i. lib. belli Gallici meminit, alibi ostendi. In monte hoc uicus est Sempronius, cui ualles duæ cōiunctæ sunt, quarum una Germanicū nomen à situ inter montes habet, alteram Alpiam uocāt. In ipsa Sempronia ualle Brigiani magnam copiam utriusq; pecoris alunt, in alpibus quas S. Iacobi, & alteram Ganteram nominant. Glisa quæ à Græco nomine ecclesiæ, nomen suū accepit, circiter mille passuum itinere Briga abest, ad sinistram Saltinæ fluminis, uicus exiguus, uerum amoenissimo loco situs, & edificijs optime excultus. Templū hic est D. uirginis, ad quod tota ualle multi mortales religionis ergo cōfluere, & dona afferre solēt, quibus eius templi sacerdotes laute uictitant. Vicus hic patria fuit Georgij Suprasaxi, cuius Guicciardinus & Iouius in historijs meminerunt. Georgius Suprasaxus hic uir ingenti animo, corporeq; , Italicis bellicis magnas opes & bellicæ uirtutis eximiam gloriā consecutus, summam domi sibi auctoritatem & potentiam comparauit, ac Gallicas partes secutus aduersus Matthæum Sedunensem episcopum, eundemq; Cardinalem graues inimicitias exercuit: atq; cum

opera

Glisa.

Georgius
Suprasaxo.

opera Cardinalis Romæ captus, & in Adriani mole carcere inclusus, beneficio Francisci Regis liberatus fuisset, in patriam reuersus Cardinalē Vallesia expulit: sed tandem ipse in exilium pulsus, anno 1529. Viuiaci ad lacum Lemanium obiit. Ecclesiam D. Virginis Glisæ ampliauit, & eodem loco sacellum & aram dicauit, ac ibidem sibi monumentum parauit, in quo tandē post obitum quiesceret. Extat in hoc sacello tabula, in qua Suprasaxus cum uxore ac filijs duodecim, ac undecim filiabus ad uiuum depictus est, res spectatu digna, duorum coniugum tam numerosa & formosa (si pictura non fallit uti affirmant) proles. Tabulæ hæc inscriptio addita est.

S. ANNAE DIVAE VIRGINIS
MATRI, GEORGIUS SVPER
SAXO, MILES AV. HANC
CAPELLAM EDIDIT AN-
NO SALVTIS 1519.

ALTARE FVNDAVIT ET
DOTAVIT IVRE PATRON.
HAEREDIBVS SVIS RESERVATO,
CVM EX MARGARETA VXORE
NATOS XXIII. GENVISSET.

Extanto liberorum numero complures adhuc nepotes in Vallesia extant, inter quos præterire non possum Georgium aui nomen referentem, uirum egregia animi & corporis indole; mihi è facie Tiguri cognitum. Non longe infra Glisam mu-

*Vibericus
murus.*

DE VALLESIA

rus à Rhodano ad excurrentia iuga proximorum montium ductus est: hunc ad hostium uim arcendū quondam extructum fuisse turre & propugnacula ostendant, uerum à quibus & quando hoc factum sit ignoratur. Quidam Romanum opus censent, hos cū per Sempronium montē aduersus Gallos exercitum ducerent, hunc locum munisse. Alij existimant Viberos huius munitionis auctores fuisse, qui contra Sedunorum irruptiones eandem extruxerint. Nūc hic terminus Viberorū fuisse censetur, unde & pagus in monte supra Vespianā à Sedunis Termina appellatur: in Sedunis uero multi nobiles olim habitauerunt, Vispij, Raronij, Turriani, Leuij, Siderij, Gratecij, aliq; plures, quorum diuine arces passim uisuntur, hos cum uicinis assidue bellū gessisse, dum fines proferre student, uerisimile est. Verum posteaquam eodem imperio utrique populi reguntur, & arcibus disiectis libertate fruuntur, hic murus neglectui habetur, multisq; in locis uetustate fatiscit. Non longe ab hoc muro fluuiolus Gamsa ex alpibus Vespianorum ortus, in Rhodanum euoluitur.

Gamsa fl.

Aquæ Brigianæ.

Ex aduerso Rhodani latere medio miliari infra Brigiam, calidarum aquarum fons medijs in campis scaturit. Aquas Brigianas uel Vibericas uocāt: locus ipse amoenus & planus est, cui à Septentrione montes altissimi & quorum præruptæ rupes recta in altum consurgunt, imminet. Calidarum fons ex inis rupibus scaturit, non magna copia, itaque duo tantum lacus gypso incrustati ad usum lauan-

lauantium parati sunt, hi quod aqua profundo loco scaturiat, in terrā depreſſi sunt, magno incommodo lauantium aqua non defluente niſi plenīs lacubus. Calida ipſa quo loco primum emicat, uehementer calet, ſic tamen ut tacta non ledat: iuxta illam, quod mirabile & iucundum uiſu, ex eadem petra frigidiffimæ aquæ riuulus manat. Balneæ ſulphuræ ſunt, ac plagas, corroſiones, ulcera & ſcabiem ſanant: medentur etiam ſpafmo, tremori, catarrho: tollunt tinnitum aurium, & ſterilitatem fœminarum abolere creduntur. Nocent hiſ qui inſermo capite, aut corpore debili ſunt, febrientibus item, & hiſ qui ſunt iecore & renibus calidis.

SEDVNI.

VEſPIANVS CONuentus.

Svb Glifa Veſpianorum Conuentus incipit, ad hos pertinent proximæ alpes uerſus Meridiem & amplæ in hiſ ualles Saſſia & Mattia, per haſ duo fluuij ex alpibus descendunt, qui in unum confluunt prope Staldam pagum, atque ambo Viſpæ Viſpæ fl. nomen habent, ueteribus ut arbitror Germanice dicti Wiſpach, quod piſculentum riuum ſignificat: ab hoc fluuiio præcipuus pagus & totus hic Cōuentus nomen accepit. Prior fluuius in ualle Saſſia duo Saſſia uallis. fontibus oritur, quorū orientior eſt in monte Antrunio, ſupra Almengallū, alter in mōte Mar

DE VALLESIA

tis, quem Fœ Seduni, & Magganam montem Itali
 uocant : iuxta hos fontes duo itinera patent ad
 Verbanum lacum, per uallem Magginiacam, item
 Sessitem Nouariensis diœceseos . Inter eosdem
 Sassa pagus positus est, unde ualli nomen. In mon-
 te autem qui ad Brigianes uergit, Termina pagus
 est situs : alter deinde mons pascuus inter Sassi-
 am & Mattiam uallem positus, Grenchiam pagum ha-
 bet, huic uicinus est Rietbergus mons optimis pa-
 scuis abundans. Grenchia natus est Thomas Plat-
 terus, qui à lata rupe imminente paternis ædibus,
 quæ illic in perpetuam C.L.V. memoriam ostendi-
 tur, nomen accepit: hic primum Basileæ typogra-
 phiam exercuit, & complures bonos auctores e-
 leganter & emendate in publicum edidit : postea
 ibidem ludum literarium magna cum laude doctri-
 næ & industriæ aperuit, è quo uiri docti quam plu-
 rimi prodire: & nunc quoq;, quamuis ferè septua-
 genarius, idem munus pari diligentia obit. Filius
 præterea illius medicinæ doctor Felix nomine, &
 reuera in morbis curandis & peritus & felix, ea
 hætenus diligentia, & tanto ingenio ac doctrina
 rem medicam docuit & exercuit, ut nō uulgarem
 sui expectationem apud omnes doctos commoue-
 rit. Grenchianus etiam fuit Simon Lithonius pa-
 truelis Platteri, qui in Argentinensi schola dicen-
 di artes una cum utraque lingua Græca & Latina
 magna cum laude docuit, & iuuenis adhuc magno
 omuium eius scholæ professorum mœrore obiit,
 anno 1543.

Grenchia.

Thomas
Platterus.

Simon Li-
thonius.

Mattia

Mattia uallis incipit à monte Syluio, per hūc iter est ad Salassos & Aiazam uallem, & quam nostri uocāt das fremertal, quod huius incolæ per uarias regiones oberrent, merces diuersi generis circumferentes: hac uia per glaciem inueteratam aliquot millibus passuum iter faciendum est. Ex monte Syluio, ubi colles sunt Finila, Areleita, & Monte, descendit alter fluuius Visspius millibus passuum trigintaquinque supra Vespia pagum. Iuxta hūc in suprema ualle est pagus Matta, quatuor miliaribus supra Vespiam: infra hunc milliari uno uallis alia ad latus dextrum montibus se insinuat, quæ à proximo pago Dæsa aut Testa nomen accipit: pari ab hoc spacio distat pagus Gasa, prope quem crystalli pulcherrimæ ex alpibus effodiuntur: ab hac inferior pars uallis nomen accipit. Milliari uno infra Gasam, duo fluuij prope uicū Staldam confluunt, atque deinde uno flumine sex milli passuum infra eundem sub Vespiano uico in Rhodanum influunt.

Syluius
mons.

Mattia ual-
lis pagi.

Super confluentes Visspe & Rhodani Vespia uicus habitat, caput tertij Conuentus Vallesiano-
rum, duo hic templa S. Martino unum, & alterum D. Virgini extructa sunt: supra pagum quondam arx fuit, quæ una cum pago propter amoenitatem arx pulchra Germanico idiomate appellata fuit: postea ueteri appellatione abolita, à Visspi fluuiio nomen accepit. Hoc loco quodam sedem habuerunt Vespiani comites magnæ apud Sedunos au-
toritatis & potentie: horum familia extincta

Vespia

Häpse-
burg.

Vespiani
comites.

DE VALLESIA

Blandræ comites illorum hæreditatem adiere: ex hac familia Blandrana comitissa Vespianorū, anno 1365. cum filio Antonio ad pontem Rhodani prope Nateras cæsa est: causa & author cædis literarum monumentis non traditur. Arx deinde Vespiana à Petro Sabaudie comite capta et diruta est, forte eodem bello quo Mangepaniam arcem ab eodem dirutam ante scripsimus. Vespia Amedeus Sabaudie comes, à Gomefanijs Brigianis & Vespianis prælio uictus ad quatuor millia hominum amisit. Habitarunt quondam Vespia nobiles familie Vlriconum, item Sillinorum, Hengartiorum, seu à Platea, & Vuerriorum, quæ adhuc florent. Neque hiantum, sed quam plurimī alij nobiles Vespia olim habitarunt, ita ut asserant omnes ferè nobilissimas totius Vallesie familias, Vespia ortas esse: ac tanta olim nobilium eo loco frequentia fuit, & is fastus, ut haberent proprium templum quo à plebeis discernerentur, cum quibus eisdem sacris ædibus uti dedecori sibi putabant.

Vespiana
pugna.

Nobiles Vespiani.

R A R O N I V S C O N = uentus.

Raronia uicus ad dextram Rhodani ripam 8. millia passuū sub Vespia, caput Raronij Conuentus, duo templa habet S. Romani in edita petra supra uicum, alterum S. Germani, & ipsum extra pagum in plano extructum. Iuxta S. Romani eadem, in eadem rupe turris & ruinæ arcis Raroniæ uisuntur.

uisuntur. Etenim in his locis olim imperium habue-
 re barones Raronij, uetus & nobilissima familia. Raronij ba-
rones.
 Munsterus tradit Othonum tempore Raronios nu-
 meratos inter quatuor barones imperij, ac alio no-
 mine dominos de Thusis appellatos, id unde ha-
 beat ignoro: posterius nomen Rheticum est, qui
 Tuscianam uicum, quondam oppidum, ita appel-
 lant: sed nulla illic baronum huius nominis mentio.
 Ex hac familia ante annos trecentos Petrus Ra-
 ronius Sedunorum episcopus fuit: & eundem epi-
 scopatum ex hac familia Vuilhelmus II. & post
 Vuilhelmus III. Guiscardi Raronij hic filius, ille
 uero frater, administrarunt. Verum bello inter
 Raronios & Vallesios orto, sedes eorum & arces
 dirutæ sunt, pace autē facta, Raronij nihilominus
 extra Vallesiam mansere, quod nolent plebis incon-
 stanti uoluntati denuo suam salutem cum uitæ pe-
 riculo committere. Petrus aut potius Petroman-
 nus Raronius matre è Toggenburgensium comi-
 tum familia natus, post Friderici comitis postremi
 obitum, comitatum Toggiorum adeptus est, quem
 deinde Vlderico abbati S. Galli uendidit, ipse in
 monasterio Nüti pagi Tigurini mortuus & sepul-
 tus est. Hunc nonnulli Guiscardi filium & Vuil-
 helmi tertij fratrem fuisse arbitrantur, est autem
 hic ultimus è Raronijs, cuius in domesticis histo-
 rijs mentio fiat. Reliquit Petrus Raronius hære-
 dem unicam filiam, quæ nupsit nobili uiro Allo-
 brogi è Tarentasia, Humberto à Villetta baroni
 Chiuronis, qui sedes suas in Vallesiam transtulit:

DE VALLESIA

huic natus est unicus filius Ioannes baro Chiuronis & Raronius Vicedominus Sedunensis, hic uxorem duxit Pernettam unicam filiam Perrodi de Bastia domini Sirri, itaque iuncta sunt tria dominia Raronic, Chiuronis, & Sirri: huius filius Petromannus uxorem duxit ex familia Beauvois quod Bilunnum Antoninus in itineralio suo nominat: ac duos reliquit filios Petrum qui uxorem habuit ex Tauellia familia de Granges seu Gradecio: huic complures liberi fuere, inter quos primus Franciscus de Chiurone Vicedominus Sedunensis, Seneschalcusque Vallesij, Baro armiger & miles obiit Seduni anno 1528. uir magnificus & egregie proceræque stature, qui belis plurimis in Gallia ordines duxit, hic ex Philippa uxore è familia Blonaya de S. Paulo plures liberos utriusque sexus habuit, quorum aliqui in adolescentia absque liberis sunt mortui, quidam uero sacris initiati sunt. Barbara autem filia nupsit Francisco de Monteolo: horum filius Bartolomæus uicedominus Martini & Leitron ante annos quinque mortem obiit, relictis Ioanne, Francisco & Petro filiis. Porro Petri de Chiurone frater Andreas duos filios suscepit, Franciscum abbatem de Caorolis in Pedemontio, & Urbanum Chiuronis & Villetta dominum: hic genuit Michaelcm, qui hodie in Tarentasia Chiuroni dominatur. Hanc generis successionem propter Raronie familie nobilitatem attexere uolui. Porro in iisdem locis Raronie decumæ Acfferlingiorum magna potentia extitit,

extitit, extinctis præsertim Raronijs. Fuit hæc
 uetus & nobilis familia. Verum bello exorto in-
 ter Vualtherum episcopum Sedunensem & Ro-
 dolphum Aesperlingium, propter Enfischie uallis
 possessionem, Rodolphus quod Sabaudos euocase-
 set, illis uictis, patria cum omni familia pulsus
 fuit. A Raronia uersus Meridiem ultra Rhoda-
 num, inter Vespam & Thurtmannum (pago id
 nomen est) montes pascui sequuntur, in quibus uil-
 le complures sunt, & ignobiles uiculi, qui Raro-
 nijs parent. Eodem loco est uallis Eischolia in qua
 sunt argenti fodinæ. Verum infra Raroniam ab
 eadem fluminis parte Gestila uicus est, quem Ca-
 stellionem inferiorem appellant: & prope hunc
 ruinæ arcis Turrianæ. Turriana familia olim in
 Vallesijs potens, & hanc arcem Turrianam, &
 proximam uallem Letschianam, item Aientum
 prope Sedunum, & Contegium oppidum in Vera-
 gris possedit: præterea in Heluctijs Laupa & Fru-
 tingia uallis illis paruerunt. Sed posteaquam An-
 tonius Turrianus Guiscardum Sedunensem epi-
 scopum per insidias crudelissime trucidauit, bello
 uicti & bonis exuti sunt: eorumque arx Turria-
 na & cæteræ munitiones dirutæ sunt. Lunza flu-
 uius ex altissimis montibus supra Raroniam ortus
 infra Gestilam Rhodano miscetur, hic finis est
 Raroniæ decumæ. Eodem loco uallis Letschia uer-
 sus Septentriones inter altissimos montes uiculos
 complures habet, & præterea plumbi metalla.

Thurtman,

Eischolia
uallis.

Gestila.

Turriani.

Lunza fl.

Letschia
uallis.

DE VALLESIA

Per hanc uallem & montem Letschium iter periculofum, & in quo multi præcipitio pereunt, ducit ad Heluetios in uallem Frutingiam.

LEVCIANVS CON- uentus.

Aquæ Leu-
cianæ.

Leuclanus Conuentus qui Raronium fequitur, calidarum aquarum faluberrimis balneis celebris eſt. Vallis eſt ad Rhodani leuam, Gemmio monte altiſſimo, & cœlum penè tangentibus iugis undique ſepta, unico tantum ad Meridiem exitu relicto, quæ à balneis nomen habet. In hac ualle inter amœniſſima prata, calidarum tres fontes non longe diſtanti ſpacio ſcaturiunt, quorum unus qui largiſſimus eſt, hoſpitijs, quæ in uſum balneantium extructa ſunt, cingitur. Eo loco ſunt piſcinæ ſive lacus octo, lapide ſtrati & parietibus gypſo incruſtatis clauſi. Sed huius fontis tanta copia eſt, ut facile tot alios implere poſſit, quando uel media aquarum pars in publicam uiam deriuata nulli uſui eſt. Fons alter à pago remotior à leproſis frequentatur: tertio illi utuntur qui cute uſu balnei exulcerata, curatione leuioris aquæ opus habent. Ad ducentos paſſus ab hoc fonte, ſcaturiunt alij fontes frigidiffimæ aquæ, è quibus maximus à Maio tantum menſe ad Septembrẽ uſq; fluere ſolet, cætero anni tempore aquis caret.

Vulgo

Vulgo D. Virginis fons nominatur, quod à feſto Mariæ quod in uere celebratur, uſq; ad feſtum Aſſumptionis perennis ſit. Verum naturæ rerum periti huius rei hanc cauſam tradunt: Vere quando niues in alpiſus è quibus oritur liqueſcere incipiunt, fons quoque incipit fluere: ac rursus ſub Auguſtum meſem quum primum alpes illæ niuib; tectæ fuerint fluere deſinit: quod occulti meatus per quos ſcaturit, & primo calore aperiantur, & frigore rursus claudantur: ideoque modo tardius, modo citius pro tempeſtatum ratione fluere incipit & deſinit. Idem in alijs Alpiniſ fontibus fieri uſu & obſervatione cognitum eſt. Calidi fontes perpetuo ſcaturiunt, & omnes æque calent, atque Vibericis plus feruent, nam gallinam immiſſam deplumant, & oua excoquunt. Aqua ipſa plerunq; pura, limpidaq; eſt, ſed interdum crebro colorem mutat: odore caret, neque ut plerunq; calidæ ſolent ſulfur redolet: cupri & æris mixtura potiſſimum conſtare creditur. Medetur morbis frigidis & humidis, calefacit, exiccat, abſtergit, reſoluit & conſtringit. Podagras mitigat: ſtomachum languentem roborat, & appetitum excitat: hepar, pulmonem, ſplenem iuuare creditur: oculis lippientibus & obſcuris, ſpaſmo, catarrho, medetur: hydropicis et calculoſis prodeſſe dicitur: uterum in mulieribus debilitatum confirmat, & ſoluit aluum bibentium: denique inueteratas & ulceroſas crurium plagas, & cicatrices ubi uis male ſanatas aperit & perfecte curat. Diuerſoria

DE VALLESIA

huius loci pro regionis more minimi sunt ornatus
 & elegantie, sed tamen ob regionis opulentiam
 non modo uictus copia est uberrima, sed ne delitie
 quidem desunt, adhuc aëris illius tanta est salubri-
 tas & amoenitas infestissimo & morbidò Syriæ
 æstu, ut etiam uilissimæ habitationes salutarcs, gra-
 tæ, iucundæq; omnibus uideantur. Auorum memo-
 ria Iustus Sillinius episcopus, balnea peculiaria sibi
 hoc loco extruxit, & diuersoria complura renoua-
 uit, atque templum D. Barbaræ sacratum primus
 hoc loco posuit. Utuntur uero aquis Leucianis non
 solum indigenæ Vallesij, sed uicini quoq; Allobro-
 ges, & Heluetij, quorum maior frequentia esset,
 nisi per Gemmium montem uia præceps, angusta,
 & lubrica multos domi teneret. Ea namq; est alti-
 tudo & asperitas huius itineris, ut non male qui-
 dam ab genitu Gemmium nominatum putent:
 quod transaturi montem sæpe ob laboris & peri-
 culi magnitudinem suspirent & ingemiscant. Vi-
 cini tamē montibus asueti frequentissime per hunc
 montem Bernam eunt: sed æstate tantum, hyeme
 enim est imperuius. Ex Gemmio monte per Bal-
 nearum uallem Dala fluuius in Rhodanum influit,
 supra hunc VI. millibus passuum à balneis, Leucia
 uicus, caput Conuentus Leuciani positus est, loco
 natura admodum munito: à meridie enim Rhoda-
 no, ab occasu Dala fluuiò cingitur, uterq; transi-
 tu difficillimus ponte iungitur, cui castellum super-
 impositum uiam munit: à Septentrione prærupto
 monte clauditur, ad ortum aëre exiguae fauces in-
 ter

Gemmius
mons.

Dala flu-
uius.
Leucia.

ter montes & Rhodanum iter augustum Raroniam uersus relinquunt. Raronij Barones castellum quoddam in hoc uico olim incoluere, id bello Raronio dirutum est, sicuti etiam arx episcopi, quæ tamen postea restituta, nunc quoque durat. Leuciæ plerunq; comitia eligendis magistratibus, & cognoscendis controuersijs, ab episcopo & legatis septem Decumarum celebrantur: quod locus in medio regionis situs, commodissimus uideatur. Infra Leucias uia publica per pontem Rhodani ad dextram fluminis ripam ducit, quo loco merces quæ per Alpes in Italiam uehuntur deponi solent. Ibidem uasta quædam est uorago, quam torrentes qui in Rhodanum euoluuntur effecere, & hoc loco Leucam quondam sitam fuisse tradunt. Prope Leuciam campus est, qui à gemitu nomen habet, Sünffh
marren. Gemens pratum uulgo nominatur, propter prelium quod anno 1318. in his campis factum fuit. Quatuor millia ferè passuum infra Leucias Salges uicus Salger. sequitur cum ecclesia D. Ioannis, & equitum Rhodiorum æde, cuius authorem nos ignoramus. Infra Leuciam Gallica lingua utuntur, superiores Germanica: in ipsis tamen uicis celebrioribus Leucia, Sideris, & Seduno, utraq; lingua paulo lautioribus in usu est, sed extra hos uicos agreste uulgus (ut dixi) Gallica tantum lingua, eaq; ita barbare utitur, uix ut à Gallo intelligi queant.

DE VALLESIA

SIDERIANVS CONVENTVS.

Sideræ.

Sideriano-
rum pagi.

Carthusia-
norum do-
mus.

Sideriana
arx.

Gradeciū.

Leuca ubi descenderis, montibus utrinque lon-
gius à Rhodano recedentibus uallis latius ape-
ritur, & soli magis exposita cum uitibus abundat,
tum etiam fructuum copia longe superiores partes
uincit. Sideræ uicus hic primus occurrit paulo re-
motior à Rhodano uersus Septentrionem, elegan-
tia ædificiorum & uiarum mundicie, quos ante nu-
merauius pagis plerisq; inferior, sed his soli fœ-
cunditate longe præstans. Ecclesia S. Catherinæ
est in hoc pago, & arx non inelegans Hengartio-
rum, qui fortunarum suarum sedem Vespia huc
transulerunt. Versus Septentrionem pagi Sideria-
norum sunt, Musatum cum S. Sebastiani templo:
Villa, pago id nomen est: & Lagesum cum tem-
plo D. Mauricij. Inter Rhodanum & Sideras Ay-
mo Turrianus episcopus Sedunensis cœnobium fa-
milie Carthusianæ extruxit, anno 1330. sed regio-
ne assiduis bellis uexata, exhaustis cœnobij opi-
bus, patres huius familie alias sedes querere co-
acti sunt: successere in eorum nidum ex episcopo-
rum uoluntate Carmelitæ, qui mendicato uiuunt,
eoq; commodius hic habitare potuerunt. Prope
hoc cœnobium in tumulo quodam arx Sideriana,
episcoporum sedes, quondam erat, sed bello Raro-
nio ab incolis incensa conflagrauit: murorum re-
liquiæ magnam & elegantem arcem fuisse decla-
rant. Secundum Rhodanum ubi sesquihoræ itinere
Sideris descenderis, Gradecium occurrit, oppidu-
lum.

lum quondam, nunc deicctis mœnibus in uici formam redactum: seruat tamen quædam adhuc oppidi iura, & nobilibus Tauellijs Gradecianis paret.

Supra uicum in rupe tres arces extructæ et mœnibus oppidi compræhensæ bello Turriano ab incolis uastatæ et deletæ fuerunt, nunc murorum duntaxat reliquiæ supersunt. Supra Gradecium ad Septentrionem est Lensa uicus, & ecclesia S. Petri:

Lensa.

mons uicinus à pago nomen accipit: sed infra Gradecium ecclesia & uicus S. Leonhardi sequitur, uia Sedunensi: & iuxta hunc fluuius è monte Ra-

S. Leonhardi uicus.

uinio, qua in Simmiam uallem transitur, ortus, qui Siderianos à Sedunis hoc loco dirimit. Bello Turriano iuxta S. Leonhardi uicum ingenti prelio Turriani uicti sunt anno 1375. Ad alteram uero Rhodani partem ex aduerso Siderarum uallis est Enfschia,

Enfschia uallis.

duorum milliarium longitudine, præstantibus paucis abundat & argenti quoq; metalla habet: hæc quondam Raronia familiæ paruit, nunc quoq; peculiari imperio regitur, et propria insignia habet.

In hac ualle sunt plures uici, sed præcipuus D. Euphemie: arx præterea Perrigarda in altissima pe-

Perrigarda arx. Vssentia fl.

tra extructa, quæ bello Raronio deleta est. Vssentia fluuius è summis montibus ortus per Enfschios in Rhodanum influit. Iuxta Vssentiam ex aduerso Perrigardæ tres pagi Siderijs annumerantur, Fertorinum ad S. Bonifacium, uulgo uocant Fercoreij,

& Schaleium, ac Gruna. Inter Fertorinum & Grunam sunt argenti metalla.

DE VALLESIA

SEDVNENSIS CONVENTVS.

Septimus Conuentus Vallesiorum (si ab ortu fluminis eos numeres) à fine Siderianorum usque ad Morsam fluuium, qui Veragros à Sedunis diuidit, VIII. millia passuum longitudinem habet, latitudinis aliquanto plus, ualle illic latius se expandente, & quibusdam alijs uallibus inter altissima alpiū promontoria se insinuantibus. In huius medio Sedunum ad Sittam fluuium iacet, non solū illius Conuentus sed totius Vallesie caput. Incolæ lingua Sabaudica Seon, Germani Sittam nominant: Latini ciuitatem Sedunorum, et Sedunum totius gentis nomine: quod alijs quoq; urbibus accidit, ut populorum quorum caput erat, nomina sibi adsciscerent, sic Remorum & Parisiorū nomine urbes celeberrimæ in Gallia nuncupantur, quæ horum populorū oppida maxima quondam fuerunt. Vrbs Sedunorū sita est in amœna planicie, sed ab oriente mons mediocris altitudinis illi imminet, qui in media planitie solus inter altissimos montes, quibus uallis uniuersa cingitur, assurgit duobus uerticibus. Horum sinister sublimior & undiq; præceps, unicum duntaxat à ciuitate ascensum habet, cumq; difficilem ubi equo uti non licet: in huius summitate est arx Tyrbele quam episcopi si metus aliquis pestis existat inhabitare solent, quod illic sit aura salubrior & frigidior. In radice huius uerticis propius urbem alia est domus episcopi, quam Maioriam nominant, olim arx nobilium quos Maiores Sedunen-

Vrtis nomini.

Situs urbis.

Tribilia arx.

Maioria.

set.

ses nominarunt, sed à Bartholomæo Grisaco Maio-
 re, uendita est episcopo Sedunensi, Carolo. IIII.
 imperante. Alterum montis uerticem Valeriāno= Valeria.
 minant, in hoc est templum D. Catharine & ædes
 Canonicorum, qui intra annos CCC. (ut ferunt)
 propter assidua bella hunc locum exædificarunt et
 inhabitarunt. Veruntamen nomen ipsum Valeriæ
 me mouet, ut multo ante tempore hunc locum à Ro-
 manis munitum credam, sed bellis aut alio modo uas-
 tatum, postea à canonicis opportunitatem loci se-
 cutis denuo restitutum. Inter has arces passim per
 montem sacella aliaq; uetera ædificia spectantur,
 partim diruta, partim integra & renouata. Inter
 cætera prope ludum literarium uetusta domus o-
 stenditur, palatiū Theodori primi Sedunorū epi-
 scopi. Ciuitas ipsa quæ monti adiacet, pro capture re-
 gionis satis eleganter extructa est, & illi quotidie
 plus decoris accedit: ciues enim pace diuturna opi-
 bus aucti, urbem nouis ædificijs subinde ornāt. quæ
 antea bellis sæpe uastata, aliquoties incensa & pe-
 ne deleta fuit, ut in historia Sedunorum indicabi-
 mus. Tempora celebriora habet D. Virginis unum, Templa
urbis.
 propè Gundesianam portam, quod olim episcopa-
 le templum fuit, et collegium canonicorum habuit,
 qui non, ut olim urbem ipsam, sed Valeriam incol-
 unt: alterum D. Petri, item S. Trinitatis, & ad
 mœnia D. Theodori templum à Matthæo Cardi-
 nale extructum. Sitta flumini urbem perluens, solu-
 briorem & mundiorē secum auctis sordibus can-
 dem efficit. Urbem esse uetustissimam absq; dubio

Sitta flu-
 mius.
 Vrbis anti-
 quitas.

DE VALLESIA

est, cum enim Iulij & Augusti imperatorum æta-
te iam tum celebre fuerit nomen Sedunorum, ne-
cesse est fuisse tum quoq; aliquod totius gentis ma-
ximū oppidum, quod non aliud fuisse præter hoc, et
nomen, & situs ipse loci confirmat. Frequentibus
autem uastationibus et incendijs uetera monumen-
ta perierunt, extat tamen adhuc in summo templo
D. Virginis, ad maiorem templi portam, antiqui
marmoris fragmentum, unicæ uetustatis Romanæ
reliquiæ, hac inscriptione.

P. CAESARI DIVI I.
VGUSTO. COS. XI.
TRIBVNICIA POTESTATE XV
PATRI PATRIAE
PONTIFICI MAXIMO
//// AS. SEDVNORVM
///// PATRONO

*Et si autem singulorum uersuum initia & fines
desunt nos tamen ex coniectura ita legendum pu-
tamus.*

IMP. CAESARI DIVI IULI F.
AVGVSTO COS. XI. IMP. XIII.
TRIBVNICIA POTESTATE XVI.
PATRI PATRIAE
PONTIFICI MAXIMO
CIVITAS SEDVNORVM
PATRONO.

Sedunensis
episcopatus

*Sedunum hodie sedes est episcopi, qui regionis
princeps*

princeps est: episcopatus uero Sedunensis unus est
 è uetustissimis totius Galliae. Sigebertus in Chroni-
 cis refert anno domini D. XI. Florentinum epi-
 scopum Sedunensem pro Christo mortem pertulisse.
 Rursus in Agaunensis cœnobij quod à D. Mau-
 ritio martyre nomen habet, consecratione mentio
 fit Theodori episcopi Sedunensis, extructum au-
 tem fuit hoc cœnobium à Sigismundo Burgundio-
 num rege circa annum domini D. V. Sed in concilio
 Epaunensi quod circa annum domini D. X. ce-
 lebratum fuit sub eodem Sigismundo rege, mentio
 fit Constantij Octodorensis, id est Valensiae episco-
 pi, & in concilio Aurelianensi quinto circa annũ
 domini D. XLVI. sub Childeberto Francorũ rege,
 Rufus Vallengium Octodorensiũ episcopus adfuit. De Octo-
 Et longe ante hæc tempora Theodorus Octodoren-
 sis episcopus concilio Aquileiensi interfuit, circa
 annum Christi 385. Nam id celebratum fuit tem-
 pore Gratiani Imp. & Damasi PP. Siagrio & Eu-
 cherio Cos. Quare nonnulli censent Vallesiam o-
 lim duos episcopatus habuisse Sedunensem et Octo-
 dorensẽ, uti enim distincta iura fuisse Sedunorũ
 & Veragrorum, ita quoque episcopatus diuersos
 fuisse arbitrantur: Sed alij contra censent id regio-
 nis angustiam uix pati: cisi enim urbes pene con-
 iunctæ in Italia proprios episcopos habent, aliam
 tamen rationem seruata aiunt in prouincijs, præ-
 sertim Transalpinis, in quibus longe maiores sunt
 diœceses episcoporum quam in Italia. Præterea id
 indicium unici episcopatus esse uolunt, quod unius

De Octo-
 dorensi &
 Sedunensi
 episcopa-
 tu.

tantum Theodori Sedunensis episcopi mentio fit, in dedicatione cœnobij D. Mauritij apud Agaunū, à qua nō est credēdū ab futurū fuisse Octodorēsem episcopū in cuius diœcesi hæc agebantur, si alius à Sedunensi fuisset. Existimant autem Octodorum, quod caput aliquando Vallengium fuit, ut ex libello Prouinciarum apparet, primam fuisse episcoporū sedem, donec bellis Burgundionum uastatum & dirutum fuit, deinde episcopatum Sedunum translatum esse: ac rursus propter Seduni excidia in ueterem sedem rediisse, donec id restitueretur. Vel Florentinum & Theodorum Sedunenses episcopos non ab urbe, sed à populo denominatos, quod Sedunorum uetustissimum nomen omnibus Vallengibus, ut hodie etiam solet, tribueretur. Nos rem in dubio relinquimus: nomina autem Sedunensium episcoporum & res gestas alio loco persequemur, nunc regionis descriptionem, ut cœpimus, contexere pergemus. Supra Sedunum inter Ortum & Septentrionem est uicus Aientum, & mons Rauinius, per quem itur ad Simmiam uallem Helueticorum Bernatum. Aienti & arcem et imperij aliquid Turriani habuerunt, uerum bello cuncta illis perierat. Inde post fluium Sittam sequitur S. Pangratij ecclesia, & uicus Grinsula, post hunc Sauieffa, S. Germani uicus, et mons Sanctschius: per hunc Sanna uallis Grueriorum comitum aditur. Ex monte hoc oritur Morsa fluius: sed inter montem & Sedunum supra fluium in editissimis & pene inaccessibleibus rupibus duarum arcium rudera cernuntur.

Rauinius
mons.
Aientum.

Sanetschius
mons.

Morsa flu-
uius.

una Seon nominatur, è qua Antonius Turrianus Seon ar.
 Guiscardum Tauellium episcopum præcipientem de Mons Ot.
 iecit: altera uulgari lingua Montarsum, et in Latia dei
 nis diplomatibus Mons Ordei nuncupatur. Ab al-
 tera autem Rhodani ripa, è regione Seduni Bornus Bornus
 fluuius Rhodano miscetur: oritur hic è monte Syl- fluuius.
 uio qui Salassos à Sedunis diuidit, & ad XVI. mil-
 lia passuum per Vrensiam uallem labitur: iuxta Vrensa
 fluuium est ecclesia S. Martini cum pago adiuncto, uallis.
 Maßius præterea pagus, & Naxa cum templo D.
 Maurij. Habet & alium fontem Bornus, nam ex
 alpibus fere eisdem, ad XVIII. millia passuum à Rho-
 dano fluuiolus oritur, qui VIII. millibus passuum
 à fonte suo priori miscetur: uallis per quam de-
 fluit, Armenisia nominatur: æris secturæ eximie bo Armenisa
 nitatis hoc loco sunt, & pagus eiusdem cum ualle uallis.
 nominis, ac alter Voschius nomine supra consuen-
 tes utriusq; fluuij. His locis Salsularum fons ante Salsula.
 annos aliquot inuētus est, è quo salē coquere cœpe-
 rāt, sed hodie negligitur partim quod sal ex hac a-
 qua non admodum probetur: partim propter sum-
 ptus qui maximi faciendi sunt ut aqua dulcis una
 profluens à salsa separetur: partim etiam, si uulgo
 credendum est, corō opera qui sal marinū in Val-
 lesiam uendunt. Supra Rhodani autem & Borni
 confluentes in montis radice est Bremisa pagus, & Bremisa.
 prope hunc ex rupe excisa sine ullis tignis & tra- Cœnobii
 bibus ligneis formatum est integrum cœnobii. hoc è rupe ex-
 est, templum, cubicula, conclaue, culina, cella uina- cium.
 ria: monachi qui incoluere breui omnes, ob loci,

DE VALLESIA

ut creditur humiditatem , ad unum usq; periêre:
itaq; ab habitatoribus nunc desertū est et uacuum.

V E R A G R I .

Post Sedunos Veragri in a uallem inhabitant,
à Morsia flumine ad fauces : s; qua Rhodanus
egreditur, inferiorem Vallesiam eorum regionem
hodie nuncupât. Meminere horum Cæsar, & Iulius,
Strabo, Liuius, qui ipsos semigermanos facit, itine
ra enim quæ ad Penninum ferant, cuius iuga Vera-
gros incolere scribit, gentibus semigermanis tem-
pore Annibalis obseffa fuisse tradit. Sed nostra æta-
te Veragri Gallica lingua siue Sabaudica utuntur,
quam ipsi Romanam uocant, nam cum Romani re-
rum potirentur ueterem suam Celticam linguam
(quæ non alia forte fuit à Germanica nisi dialecto
differens, unde etiam morum et linguæ ratione se-
migermani à Liuiio dicti sunt) dediticere, aut po-
tius Latinam qualis in prouincijs quibusdam in usu
erat, cum hac cōmiscetes utranq; corrumpere. Ve-
rum in summis uallibus & quæ cacuminibus alpium
proxime sunt, incolæ Germanicæ linguæ usum reti-
nuerunt, non tantum apud Vallesios, sed in aduer-
sis quoq; Salassorum & Lepontiorum uallibus, ut
in Aiaza & Cremera, & Sessite, Oscela, An-
tigoria, Madia, in quibus omnibus cum Italica
lingua utantur, tamen uici aliqui sunt & præser-
tim cacuminibus alpium proximi in quibus Germ-
nice loquuntur. Existimandum est hos ueterum in-
colarum reliquias esse, in uarijs enim migrationi-
bus gentium, ipsis suæ sedes permansere, nemo e-
nim

nim alius his locis habitare uoluisset aut potuisset, præsertim cuiliceret alibi cultiori loco sedes querere: itaq; ueteres incolæ propter alpium transitum illic relictî sunt, qui iter per aspera loca munirent, & uiaë duces peregrinis essent. Sicigitur suprema pars Vallesiaë ueteres incolas linguâ quoque Germanicam retinuit: alibi linguæ Gallicæ seu Romanæ usus introductus est: cæterum an id debeamus Seduno & Octodoro, quibus in oppidis aliquis Latinæ linguæ usus fuit, ut ueteres inscriptiones testantur, ac forte etiâ Itali homines mercaturæ causa illic habitauerunt: an in Vallesiam noui coloni, uel ex Allobrogibus uel aliunde immigrarint, affirmare non possum. Mihi non dissimile uero uidetur, quum diu Burgundiæ regno, & postea Sabaudis principibus (utrique autem in Allobrogibus imperarunt) Vallesiani inferiores subiecti fuerint, complures ex uicina Allobrogum regione huc commigrasse, & ita alienæ linguæ usum introductum.

Parent Veragri nostra ætate superioribus Vallesianis, & in Conuentus sex ut diximus distributi sunt, quorum primus ad dextram Rhodani iacens Contegianus, à Contegio quod uulgo Gundes uocant, denominatus Pagi huius nominis sunt duo. Contegiu.
alter à Rhodano remotior, quondam oppidulum, Contegium castellum nomine, alter flumini propior quem Contegium, planum nominant. Ab his non longe distat Vertrunius uicus, qui eidem Conuentui attribuitur, & à sinistro latere Rhodani mons uinetis & pascuis amœnus Neinda, cū eius-

DE VALLESIA

dem nominis pago. Paruit aliquando hic Conuentus Turrianis, qui in Contegio castello arcem habuerunt, sed bonis huius familiae propter episcopi eadem publicatis, ipsorum ditio episcopatus & reipublice Sedunorum cessit, arx diruta est. Eandem ab Amedeo Sabaudiae comite, qui Veragrorum imperium sibi uendicauerat, restitutam, Vallesiani illo uicto denuo diruerunt. Paruerunt deinde Contegiani Bernatibus, bello enim Veragrico, quod anno 1475. gestum est, Bernates supplicias tulere Vallesijs, qui illis in stipendium Contegium dedere: sed bello Allobrogico anno 1536. Vallesij data Bernatibus praefectura ad lacum Lemmanum, quae Aclen uocatur, Contegium, quamuis impari permutat'one, eius loco receperunt, ne deinceps quisquam exterorum ulli parti Vallesiorum imperaret. Contegij celebris est Sernentum uetus & nobilis familia.

Ardonij.

Infra Contegium ex alpibus illis quae Veragros à Bernatibus Heluctijs separant, Lifferna fluuius Rhodano miscetur, post hunc Ardonius alter Conuentus Veragrorum, & uicus eodem nomine sequitur. Ad hunc Conuentum pertinet, & alter pagus Schamosius ad D. Andream, & cœnobium D. Petri unà cum coniuncto pago.

Sallionij.

Tertium Veragrorum Conuentum Sallionum nominant, à Sallionio oppidulo, id in edito colle situm, loco amœno, arcem quoque sui nominis habuit, sedem Sallioniae nobilis familiae, Vuerinus Sallionius anno 1210. Sedunorum episcopus fuit.

Familia

Familia hæc post extincta est: arcem Seduni bello Veragrigo deiecerunt. Inter Sallionium & Ardonium vicum est templum sancti Martini, & vicus Leitrona: sed sub Sallionio est Fulliena pagus, & ecclesia sancti Sulpitij. Duo hi Conuentus siti sunt ad dexteram Rhodani, nisi quod unicus præterea vicus Ridena cum ecclesia sancti Laurentij, ab aduersa fluminis ripa, Conuentui Sallionio accensetur.

Proximus cohuentus à situ nomen habet, & Intramontius nominatur, nam undiq; altissimis montibus cingitur. Vallis prima, quæ magis ad Orientem uergit, Baneas, credo à Balneis quæ forte olim hic fuere, nomen habet, & nomini insignia respondent: hanc fluuius à meridie defluens secatur, qui prope Branscheriam pagum alteri miscetur, & ambo Dranse nomen accipiunt: vicus huius loci à D. Mauritij templo & ualle nomen habet. Iustus Sillinius episcopus argenti metalli primus hic inuenit, quæ nunc quoque cum fructu exerceantur. Altera uallis Intremontiorum à Pennino monte Branscheriam usque porrigitur IIII. leucis Gallicis, quo loco alter fluuius Dranse prior miscetur. Pagum qui duabus leucis à summo Pennini iugo distat, S. Petri Burgum appellant, ab eo uallis nomen accipit. IIII. millia passuum post hunc Lida sequitur, & pari post Lidam spacio Orsiera vicus & D. Nicolai templum, Orsiera uero, & S. Petri arx atque Baneæ, singuli pagi propria distinctaq; iura & peculiaria insignia

Intramontius.

Baneas uallis.

S. Petri Burgum.

Orsiera.

habent, sed Intremontiorum Conuentu compræ-
henduntur.

Bransche-
ria.

Branscheria præcipuus pagus huius Conuentus
XX. millia passuum summo Pennino distat, cele-
bre hic est D. Stephani templum. Saxo etiam ui-
cus Octodoro propinquus Intremontiorum est, u-
na cum arce, quæ in prærupta rupe quondam hoc
loco habitabatur, sed bello Veragrorum diru-
ta est: & ex altera Septentrionali Rhodani
ripa Vuliessus pagus, & templum sancti Mar-
tini.

Cœnobiū
D. Bernardi
in Pen-
nino mōte.

A Branscheria uico per S. Petri uallem & Pen-
nini iugum, quod nunc montem S. Bernardi ma-
iorem uocant, iter est ad Salassos. In summo Pen-
nini cœnobiū extat, in quo hospitio excipiun-
tur, qui per has alpes iter faciunt. Etenim mons
ipse assiduus niuibz tectus, & omnia late ab u-
traque parte squalida & sterilia sunt: itaque iu-
mentis sarcinarijs ex proximis celebrioribus uicis
omnem annonam in iugum montis conuehere ne-
cesse est. Fratres huius cœnobijs peregrinos ma-
gna humanitate excipiunt, & quotidie ab utroque
montis latere illis obuiam progrediuntur, cibum
& potum delassatis adferentes, uiam ostendunt,
& in monte superando illis auxilio sunt. Paupe-
ribz gratis uictum dant, opulentiores suo quis-
que arbitrato symboli loco munera dant. Si qui
hic moriantur, cum nihil terræ hoc loco sit,
in profundissimam foveam ruptæ glaciei abijciun-
tur, ea illorum sepultura est. Qui cœnobio
præest,

præest, Eleemosynarius uocatur, ac in Lausannensium episcoporum annalibus traditur, Hartmannum Eleemosynarium huius cœnobij supra septingentos & uiginti abhinc annos Lausannensem episcopum factum esse, anno 851. Quo tamen anno cœnobium hoc primum conditum sit ignoratur: mihi non est dubium longe ante eius originem hoc loco hospitium aliquod in usum peregrinorum extructum fuisse: quod postea in cœnobium commutatum fuerit. Domesticis monumentis proditum est in hoc monte idolum quoddam fuisse, quod petentibus responsa dederit. Liuius etiam scribit lib. 21. fuisse in summo sacratum uertice Pœninum, & ab eo montem nominatum: quidam Iouem hic sacratum fuisse arbitratur, & ideo iugum hoc Alpium Montem Iouis nominarunt. Posteaquam uerò Salaſi & Veragri ad agnitionem Christi uenere, Bernardus sacerdos ex Augusta Prætoria, piæ & sanctæ uitæ homo, idolum deiecit & cœnobium eo loco in usum peregrinorum instituit, ab eo deinde mons nomen accepit. Vulgus nugatur demonem qui responsa dederit, ab eo in horrendam specum huius montis quibusdam adiurationibus compulsus, illic quasi carcere quodam detineri.

Scio à nobis de Pœnino, quem S. Bernardi maiorem montem arbitramur, complures uiros doctissimos dissentire, sed nos nostram sententiam, quæ tamen non nostra est, sed clarissimorum uirorum, Henrici Glareani, Aegidij Scudi, Alberti Leandri,

alibi confirmabimus, ne absque ratione hos secuti
esse uideamur.

Martiniacum.

Martiniacensis conuentus proxime sequitur, et
primum uallis mediocri spacio inter montes occa=
sum uersus sese diffundens quam Tridentinam no=
minant, in qua ferrum è montibus effoditur: per
hanc itur ad Bodiontios: mox uicus Martiniacus
ad dexteram Dansæ fluuij, à cuius altera parte arx
in præcipiti petra sita est, quam aliquoties uasta=
tam episcopi Sillinius & Mattheus Cardinalis re=
stituerunt. Hoc loco uia per Alpes se in duas par=
tes diuidit, una per Sedunos & Veragros ad Sem=
pronias alpes & Furcam aliaq; iuga ducit: altera
per Intremontios & Penninas Alpes ad Salassos.

Octodorum.

Martiniacus uicus est Octodorum ueterum, caput
quondam Vallengium: nam qui Octodorum inferio=
ri loco ostendunt, & uestigia eius eluuiione Dran=
sæ & Rhodani deleta uolunt, nulla firma ratione
nituntur. Nam primum, ut Cæsar describit, Octodo=
rus uicus positus in ualle, non magna adiecta plani=
cie, altissimis montibus undique continetur, & in
duas partes flumine diuiditur: quæ descriptio Mar=
tiniaco optime conuenit. Flumen autem non Rho=
danum intelligi à Cæsare sed Dransam Eutropius
ostendit, qui torrentem nominat: & Rhodani ce=
leberrimi fluuij nomen Cæsar haud reticuiisset.
Deinde Antonius in suo Itinerario scribit Octodo=
rum à summo Pœnino distare XXV. millibus pas=
suum, & à Tarnada XII. M. P. quæ distantia ho=
die quoque eadem fere traditur: nisi quod quidam

ad summum Pœnini plus III. millibus P. numerant: quo minus illi audiendi sunt qui longius à Pœnino Octodorum remouent: minime omnium qui Octodorum esse uolunt S. Mauritij oppidum. Postremo inscriptiones Romanæ uetustatem huius loci testantur.

In angulo templi.

RI. AVGVSTI. F.

I. NEPOT.

PI. IVETVTI.

CI. COS. IA.

Columna è rudi lapide sub posteriore porticu eiusdem templi.

IMP. CAESARI VAL.

CONSTANTIO PIO

FEL. INVICTO. AVG.

DIVI CONSTANTII, PII. AVG.

FILIO. FOR. CL. VAL. BONO

REIPVBLICE NATO.

Octodorum Iulij Caesaris etate uicus fuit, atque illic cum Veragris & Sedunis Galba Caesaris legatus pugnavit, & uictor omnia eius uici aedificia incendit. Postea (forte tum postquam gentes illæ Alpine omnes à Cesare Augusto deuictæ fuerunt)

DE VALLESIA

oppidum factum est, & incolæ Latio donati. Sequentibus deinde seculis Maximianus Hercules cum exercitum aduersus Bagaudas duceret, Octodorum uenit, & illic sacrificijs peractis, milites sacramentum dicere iussit: ac Thebeam legionem idrenuentem Agauni trucidauit, ut in Agauensium martyrum uita scribitur. Ab illo tempore crediderim in his regionibus fidelium numerum creuisse, nam sanguine piorum rigatur ecclesia Christi: numero autem credentium aucto, uni episcopo ecclesiarum cura commissa fuit, qui Octodori sedem suam aliquando habuit: ut in Sedunis ostendimus. Postea cum Burgundiæ reges, sub quorum imperio Veragri & Seduni tum erant, assiduis bellis peterentur à Francis, cum uniuersa uallis tum Octodorum multa perpeßsum uastatumq; fuit, & ab eo tempore nunquam pristinam dignitatem recuperare potuit: episcopatus tamen apud Sedunos permansit: Octodori uero in locum oppidi uicus successit, frequentior & notior propter mercatores, quibus hac frequens per alpes iter est.

Octodori
episcopus.

Conuentus
sextus A-
gauni.

Sub Octodoro ad sinistram Rhodani hi uiculi sequuntur, Iuuiana, Seruantia, Verosa, mox Tarnadæ oppidulum, iuxta quod montes in unum penè coeuntes, exiguo spacio qua Rhodanus effluat relicto, uallem præruptis & altissimis rupibus quasi muro quodam claudunt. Rhodanum incolæ eo loco ponte fornicato strauere, cui castellum additum est, & porta ponti imposita, qua tota uallis clauditur: montes enim hyeme plerique imperuij sunt,
ipsa

ipsa etiam æstate difficulter transiri possunt, neq;
 ulla uia militaris & conuehendis curribus tormen-
 torum apta, per hos montes patet: præterea sin-
 guli aditus & summa quoq; montium iuga in Val-
 lesiorum potestate sunt, quæ illi exigua manu tue-
 ri facile possunt. Recte itaque incolæ totam ual-
 lem unum quoddam oppidum censent, montibus
 quasi mœnijs munitum, cuius porta Tarnadæ sit.
 Tarnadæ autem Antonium secuti oppidum hoc no-
 minamus, ueterum plerique Agaunum nomina-
 runt, nomine Germanico AmGandt paululum de-
 flexo, nomen id locum rupibus plenum sonat: &
 certe talis est Agauni situs. Locum hunc à Iulio Cæ-
 sare bello Gallico munitum fuisse pleriq; credunt,
 ut sic alpium transitum in potestate haberet: quo
 consilio etiam Octodorenses Latio donati sunt.
 Extant hoc loco uetustissimæ inscriptiones Romæ-
 næ, quæ antiquitati Agauni testimoniū perhibent.

Agaunum.

V

F

IULIA DECVM. FIL.

DECVMINA

FLAMINICA.

D. PANSIO M. FI

SEVERO AN. XXXVI

IV. DECVMINA MATER

FIL. PIËNTISSIMO

Monachi
D. Mauri-
tij eieci.

Canonici
regulares.

quanto post mortuo Adelongo Sedunensi episcopo
& D. Mauritij abbate, qui Aletheo successerat, Lu-
douico Pio Caroli filio imperante, monachi hinc
propter uitæ petulantiam & improbitatem eieci,
& in eorum loco presbyteri & canonici à Ludo-
uico substituti sunt, & datus his præpositus qui i-
psos regat. Vltimus in ordine Præpositorum Rei-
noldus fuit Amedæi comitis frater: illo tempore o-
pibus cœnobij dissipatis, quas Canonici partim tur-
piter prodegerant, partim liberis suis largiti fue-
rant, ad tantam egestatem Collegium illud perue-
nit, ut nemo amplius cœnobium inhabitaret, aut
sacra perageret: donec tandem Amedæus comes
permotus precibus Hugonis Gratianopolitani e-
piscopi Agaunum uenit, & ab alienata bona eccle-
siæ restituit, & in locum Canonorum, alterius fa-
milie Canonicos quos regulares nominat delegit,
imposito his Priore Hermencrado, anno 1136. Ab
his cœnobij opes rursus auctæ sunt, nam & Petrus
Tarentasiensis episcopus fratribus non pauca do-
nauit: & Amedæus Comes Præposituram Balnea-
rum illis attribuit: aliorum quoque liberalitate, &
fratrum diligentia & parsimonia breui tempore
opes illorum plurimum creuere: his autem auctis
Prioris nomen fastidientes, ab Eugenio Papa im-
petrauerunt Abbatis nomen & dignitatem. Ac Hu-
go secundus cœnobij Prior, anno 1146. abbas ab
Eugenio Papa Lugduni appellatus est: quo anno ab
eodem Pontifice templum D. Mauritij consecra-
tum tradunt. Eadem dignitas & uitæ institutum
hodie

hodie manet. Non possum hoc loco præterire quod à uiris grauib. ac ab omni superstitione alienis, qui sese oculatos testes asserebant, audiui, in piscina cœnobij Mauritanii pisces seruari pro fratrum numero, notis insignitos certis, quorum si quis moritur, breui fratrum aliquem consequi, & omnino certissimam mortem fratrum alicui portendi si piscis mortuus in aquis appareat. Quidam tamē fidē huic narrationi derogant: atque nullos alios pisces in uiuarijs cœnobij seruari aiunt, quā truttas ē Rhodano huc delatas.

Infra Agaunum incipit Antuaturn regio, quos Viz extrā
Vallesiam. quidam cum Strabone Nantuates appellare malunt, hi iuxta Rhodanum & lacum Lemani ab utraque parte ad summas Alpes inuolant. Per hoc iter à Pennino ad dextram Lemani ducit in Germaniam Argentoraturn & Mogontiacum, cuius Antonius Itinerarij prouinciarn auctor meminit: ac ponit Tarnadā, quod Agaunum & S. Mauriciurn nominari supra diximus, & Penne locum hinc distantem M. P. M. XXI. id quidam putant esse oppidulum ad caput fere Lemani nostris Neuenstat, Villa noua Gallis nominatum: inde Bibiscum quod uulgo Viuis nuncupant, M. P. M. VIII. hinc sequuntur Bramagum uicus, Bramasans hodie, Minnidunum Mildert, Auenticum, Petinesca, Saloturum, Augusta Rauracorum, &c. Porro aliud iter ad sinistram lacus ducit ad uiam Gratarum alpiurn, Bautas oppidum, quod hodie Bonam uocant, inde uel per Equestres in Heluetiam &

DE VALLESIA

Germaniam itur, quod iter ab Antonio describitur: uel per Centrones Lugdunū: Tarantasia enim caput Centronum M P M X L à Bauta distat. Vtroq; autem latere Lemani ab Agauno Geneuam & in Allobrogas iter est. Populos qui ad sinistram Lemani habitant, quidam omnes uno Equestrium nomine contineri censent, hodie quoq; uulgo Gauoti, item ab equo Caballicenses nominantur, Pays de Gauot, & Pays de Chabaul seu Tschaballes dicti. Supremam regionem Agauno proximam Valesij occuparunt, quando societate cum Francisco Galorum rege & Bernatibus atq; Friburgensibus facta, bellum aduersus Carolum Sabaudie ducem gesserunt, anno D. 1536. Nostra etate maxima pars Antuatum illustrissimo principi Sabaudie paret.

Sabaudie
principes.

Tradūt aut Sabaudie principes ab illustrissima Saxonum ducum familia originē ducere. Beraldus enim Hugonis Saxonie ducis (qui Ottonis II. Caesaris frater fuerat) filius, solum patrium uertere coactus, in eam partem Burgundie se recepit que inter Allobrogas comitatus Moriennae uocatur. Est autem Morienna uallis Centronibus proxima, subiecta monti S. Dionysij quo loco Medullos ueteres ponere uidentur. In his igitur locis beneficio Regis qui eo tempore Burgundie praeerat, comitatum Moriennae Beraldus instituit anno 998. à quo Sabaudie principum & Marchionum Segusianorum stemma descendit. Hi primum Moriennae comites

mites dicti sunt, & marchiones Segusiani, usque ad Amedæum secundum eius nominis, & quintum à Beraldo, is primus omnium titulum comitum Sabaudie usurpasse fertur. Attamen nomen ipsum Sabaudie multo est antiquius, nam in libro qui Notitia Orientis & Occidentis nominatur, quem quidam scriptum uolunt circa annum salutis 450. mentio sit Præfetti classis Barcariorum Ebruduni Sabaudie: item Tribuni cohortis primæ Flauie Sabaudie Calaronæ. Scribitur autem illic nomen Sabaudie per P. literam: itaque quidam non ineruditus uir coniciebat hoc nomen à Sapino deductum, quod in his regionibus sit sapini copia: fert enim proceras abietes & piceas, nauali materie aptas. Volaterranus, Sabaudorum nomen à Sabatijs deducit, quorum Plinius & Strabo meminit, qui ipsos ad initium Alpium maritimarum collocat. Multi ex Sebusianis Sabaudos factos uolunt: meminit autem Sebusianorum Cæsar lib. 1. Comment. belli Gallici, & extra prouinciam trans Rhodanum primos esse scribit: Strabo Segusianos nominat, & intra Rhodanum, & Dubim habitare tradit: huius regionis pars est Bressia regio, quæ à Burgo oppido, Burgobressia quoque nominatur, ducis Sabaudie imperio subiecta. Patet autem late admodum imperium Sabaudi cis & ultra alpes, paret enim illi maxima pars Allobrogum, Antuates, Sebusiani, Centrones, & Medulli, atque ab altera parte

Sabaudia
nomen unq
de ortum,

DE VALLESIA

alpium Taurini & reliqui populi Subalpini, quos uno nomine Pedemontanos nominamus. Nostra ætate Sabaudis imperat illustrissimus princeps Philibertus, Eman. Caroli F. Porro hæc series Sabaudicæ familiæ à quibusdam traditur, quam nos subieciimus, id non alienum ab instituto opere existimantes, quoniam aliquandiu Sabaudæ Vallesianorum, de quibus scribimus, imperium obtinuerunt. Cum autem Sabaudica domus in plures familias aliquando diuisa fuerit, quorum aliqui Sabaudicæ, alij uerò Geneuæ Comites nuncupati sunt: & quidam interiores & diuites Comites à nostris, alij exteriores Heluetijs dicti sunt, quibus magna pars Auenticorum in Heluetia paruit, nos tantū rectam seriem & stirpem familiæ præcipuam uti ad nostra tempora propagata est, subijciemus.

BERALDVS Hugonis Saxonie ducis filius, Comitatum Moriennæ crexit, anno 998.

HVMBERTVS I. à candore manuum cognominatus, duxit uxorem Adelheidam marchionis Segusiani filiam. Obijt anno 1084.

AMEDEVVS I. huic Henricus IIII. quandam Burgundionum regionem dedit, ut illi iter per alps pateret.

HVMBERTVS II. hic dicitur interfuisse bello sacro quod primum Franci contra Sarracenos gesserunt. Obijt anno 1109.

AMEDEVVS II. hic primus fertur titulū Comitum Sabaudicæ usurpasset: ac bello Sarracenicæ Rhodum conseruasse dicitur, in cuius rei memoriam

riam ordo equitum Annuntiationis institutus est.
Obijt in Cypro, anno 1148.

H V M B E R T V S I I I. Hic obijt anno 1201.

T H O M A S, huic filij septem fuere, è quibus
quatuor nobis commemorandi sunt.

AMEDEV S I I I.	T H O	P E =	P H I =
patri successit, ac	M A S hic	T R V S	L I P =
obijt anno 1246.	quidē prim	Bonifacio	P V S
BONIFACIVS,	cipatū nō	patrueli	post Peo
Sabaudiae Comita =	obtinuit,	successit,	trum Sa
tum obtinuit post	ab eo orti	et Antua	baudiā
patrem: captus au.	sunt princi	tes sube =	guber =
tem ab Astensibus	pes qui po	git, obijt	nauit.
præ dolore obijt	lea sequū	1268.	Obijt
nulla relicta sobole	tur.		anno
			1285.

A M E D E V S I I I I. cognomento magnus
patruo Philippo successit. Obijt anno 1323.

E D V A R D V S uiridis A M E D E V S V. qui
cam tantum filiam hære = à quibusdam uiridis co =
dem reliquit, sed Sabaudi mes cognominatur, bel
imperium regionis ab illa lum gessit cum Sedunis.
ad Amedeum patruū tran obijt 1329. ¶
stulerunt. Obijt 1329.

A M E D E V S V I. hunc quidam Comitem
uiridem uocant non autem Eduardi fratrem: alij
hunc omittunt.

¶ A M E D E V S V I I. hunc quidam Aymo =
nem nominant. Obijt 1397.

DE VALLESIA

AMBEVS VIII. primus Dux Sabaudie factus à Sigismundo Imp. idē postea abdica-
ta cura reipublicæ primum Eremita, & postea
in Concilio Basiliensi Papa factus est.

<p>LVDOVICVS Dux Sa- baudie uxore habuit Annam Cypriorum Regis filiam, ex qua suscepit quinque filios, e quibus</p>	<p>PHILIPPVS Comes Geneuen- sis.</p>
--	---

<p>LVDOVICVS rex Cypri factus est.</p>	<p>AMBEVS IX. Dux Sanctæ vitæ princeps, uxo- rem habuit Isabellam Ca- roli Galliarū regis filiam.</p>
---	--

<p>CAROLVS Phil- berti successor ex Blanca Vuilhelmi Montis ferr. com. F. genuit.</p>	<p>PHILIBERTVS pa- tris suc- cessit: obiit ce- lebs adhuc abs- que liberis.</p>	<p>PHILIPPVS fratris filio suc- cessit: uxorem habuit ex Bor- bonia familia.</p>
--	--	---

<p>IOANNEM CA- ROLVM qui etiā Amedeus nominatur: hic patri quidem suc- cessit, sed adhuc ado- lescēs antequam libe- ros susciperet obiit.</p>	<p>PHILIBERTVS II. ge- ner Maximilia- ni imperatoris obiit absq; he- rede.</p>	<p>CAROLVS III hūc Frācisus Gal- lorū Rex & Ber- nates cum Fribur- gijs & Vallesijs maxima parte sui principatus spo- liarunt.</p>
---	---	---

PHILIBERTVS EMANVEL pater-
num imperium recepit, & illud nostra ætate pace
parta regit.

DESCRIP-

DESCRIPTION

NIS VALLESIAE LIBER SE-
cundus, de rebus gestis Valesianorum.

EDVNORVM & Veragrorum pri-
ma mentio in Romana historia facta
est à Iulio Cesare, qui misso in illa loca
Seruio Galba cum legione duodecima

Bellum Iu-
lij Cæsaris
cū Sedunis
& Vera-
gris.

& parte equitatus, bellum illis intulit, quod nos Cæ-
sar's verbis commemorabimus, interpositis non-
nullis quæ ad historiæ explicationem facere vide-
buntur. Causa belli inferendi fuit, quod iter per Al-
pes (Penninas, videlicet, montem, Bernardi Martis
Sempronium, Griessum, quasunt frequentiora iti-
nera in Italiam) quo magno cum periculo, magnis-
quæ portorijs mercatores ire consueuerant, pate-
fieri volebat. Galba, secūdis aliquot prælijs factis,
castellisq; compluribus eorum expugnatis, missis
ad eum vndiq; legatis, obsidibusq; datis, & pace fa-
cta, constituit cohortes duas in Antuatibus (videli-
cet ad lacum Lemanium) collocare, & ipse cum re-
liquis legionis eius cohortibus in vico Veragrorū,
qui appellatur Oëtodorus, hyemare. Qui vicus po-
situs in valle, non magna adiecta planicie altissimis
montibus vndiq; continetur. Cū hic in duas par-
tes flumine (Dransa, quem recte torrentem vocat
Miscellæ historiæ auctor) diuideretur, alteram par-
tem eius vici Gallis ad hyemandum concessit, alte-
ram vacuum ab his relictam cohortibus attribuit.

DE VALLESIA

9
 Eum locum vallo, fossaq; muniuit. Cum dies hyber-
 norū complures transiissent, frumētūq; eo compor-
 tari iussisset, subito per exploratores certior fa-
 ctus est, ex ea parte vici quam Gallis concesserat,
 omnes noctu discessisse, montesq; qui impenderēt,
 à maxima multitudine Veragrorum et Sedunorū
 teneri. Id aliquot de causis acciderat, vt subito Galli
 belli renouandi, legionisq; opprimendæ consiliū ca-
 perēt. Primum, quod legionē, neq; eam plenissimā
 detractis cohortibus duabus, & compluribus singu-
 latim, qui cōmeatus petēdi causa missi erāt, absenti-
 bus, propter paucitatē despiciebāt. Tum etiā, quod
 propter iniquitatem loci, cum ipsi ex montibus in
 vallem decurrerent, & tela conijcerent, ne primū
 quidem posse impetum sustinere existimabant. Ac-
 cedebat quod suos ab se liberos abstractos obsidum
 nomine dolebant, & Romanos non solum itineris
 causa, sed etiam perpetuæ possessionis, culmina
 Alpium occupare conari, & ea loca finitimæ pro-
 uinciæ adiungere sibi persuasum habebāt. His nun-
 tijs acceptis Galba, cum neque opus hybernorum,
 munitionesq; plene essent perfectæ, neque de fru-
 mento, reliquoq; commeatu satis esset prouisum,
 quod deditiōne facta, obsidibusq; acceptis nihil de
 bello timendum existimauerat, concilio celeriter
 conuocato sententias exquirere cœpit. Quo in con-
 cilio, cum tantum repentini periculi præter opinio-
 nem accidisset, ac iam omnia fere superiora loca
 multitudine armatorum completa conspiceren-
 tur, neque subsidio veniri, neque commeatus
supportari

Supportari interclusis itineribus posset: propè iam desperata salute, nonnullæ huiusmodi sententiæ dicebantur, ut impedimentis relictis, eruptione facta, iisdem itineribus quibus eo peruenissent, ad salutem contenderent. Maiori tamen parti placuit, hoc reseruato ad extremum consilio, interim rei euentum experiri & castra defendere. Breui spacio interiecto, uix ut his rebus quas constituissem, collocandis atq; administrandis tempus daretur, hostes ex omnibus partibus signo dato decurrere, lapides gesaq; in uallum conijcere. Nostri primo integris uiribus fortiter repugnare: neq; ullū frustra telum ex loco superiore (ex uallo: nam alioqui hostes ex superiori loco, hoc est monte in uallem decurrebant) mittere: ut quæq; pars castrorū nudata defensoribus premi uidebatur, eò occurrere & auxilium ferre: sed hoc superari, quod diuturnitate pugnae hostes defessi, cum prelio excedebant, alij integris uiribus succedebant: quarum rerum à nostris propter paucitatem fieri nihil poterat: ac non modo defesso ex pugna excedendi, sed ne saucio quidem eius loci ubi constiterat relinquendi, ac sui recipiendi facultas dabatur. Cum iam amplius horis sex continenter pugnaretur, ac non solum uires, sed etiam tela nostris deficerent, atque hostes acrius instarent, languidioribus nostris uallum scindere & fossas complere cœpissent, resq; esset iam ad extremum perducta casum, P. Sestius Baculus (hunc Pacuuium uocat, Miscellæ historiæ auctor) primi pili centurio, & item C.

DE VALLESIA

Volusenus trib. militum, uir & consilij magni & uirtutis, ad Galbam accurrunt, atq; unam esse spem salutis docent, si eruptione facta extremum auxilium experirentur. Itaque conuocatis centurionibus celeriter milites certiores facit, paulisper intermitterent preliū ac tantummodo missa tela exciperent, seq; ex labore reficerent, post signo dato è castris erumperent, atq; omnē spem salutis in uirtute ponerent. Quod iussi sunt faciunt: ac subito omnibus portis eruptione facta; neque cognoscendū quid fieret, neq; sui colligendi hostibus facultatem relinquunt. Ita commutata fortuna eos, qui in spem potiendorum castrorum uenerant, undiq; circumuentos interficiunt: & ex hominum millibus amplius triginta quem numerum barbarorum ad castra uenisse constabat, plus tertia parte interfecta, reliquos perterritos in fugam conijciunt: ac ne in locis quidem superioribus consistere patiuntur. (Romani enim, ut Dion scribit, hostibus consternatis per eos in locum sublimem euaserunt.) Sic omnibus hostium copijs fuis armisq; exutis, se in castra, munitionesq; suas recipiūt. Quo prelio facto, quod sæpius fortunam tentare Galba nolebat, atq; alio sese in hiberna consilio uenisse meminerat, alijs occurrisse rebus uidebat, maxime frumenti cōmeatusq; inopia permotus, postero die omnibus eius uici edificijs incensis, in prouinciam reuerti contendit: ac nullo hoste prohibente, aut iter demorante, incolumem legionem in Antuates, inde in Allobrogas perduxit: ibiq; hyemauit. Eutropius

hqc

hoc prelio supra XXX. millia Barbarorum cæsa tradit: sed hic supra uerum cæsorum numerum auget: & Cæsar ipse haud sane detrectator laudum suarum, & hic & sæpe aliàs in hostium numero augendo nimius fuisse uidetur. Quis enim credat Veragros & Sedunos non magnæ uallis incolas, accedentibus etiam finitimorum auxilijs XXX. millia hominum armare potuisse. Dion qui etiam bellum hoc describit, non ponit certum numerum militum, uerum indicat, incolas, cum animaduertissent multos milites ex castris Galbæ discessisse, inopinatis insidijs ipsum aggressos esse: tum ipsum ex desperatione in furorem uersum, repente hibernaculis exiluisse, ac hostibus incredibili audacia consternatis, per eos in locum sublimem euasisse, ubi in tuto constitutus ultus id facinus hostes in seruitutem redegerit. Sed ut ego iudico, falso tradit eo tempore hosce populos in seruitutem redactos, quando id postea factum est: neq; Romani Galbæ ductu admodum luculentam uictoriam adepti sunt: neq; enim aliàs hyberna magno labore munita & iter per alpes, cuius causa bellum susceperant, hostium potestati reliquissent. Attamen Seduni & Veragri, qui tum retinere suam libertatem, non multo post ab Octauio Augusto cum cæteris Alpinis gentibus subacti & domiti sunt. Nam ipse Cæsar Tauriscos, & Salassos, Liburnos Iapygesque cum defecissent, in potestatem redegit, & per legatos bella plurima gessit: inter quos, P. Silius Nerua Alpinas gentes & Pannonios: Mæse-

Seduni &
Veragri
ab Augu-
sto subacti.

DE VALLESIA

Sala Coruinus & Terentius Varro Salassos uicere, plerasq; uero Alpinas gentes Tiberius Nero Rhetico & Vindelico bello subegit: unde Augusto Cæsari trophæum positum est, quod apud Plinium legitur, & alibi à nobis expositum est.

*Quos magistratus Sedunio-
lim habue-
runt.*

Ab Augusto itaq; in potestatem redacti Viberi, Seduni & Veragri, cum cæteris Alpinis gentibus imperio Pop. Rom. paruere, & ab eo tempore oppida Sedunum, Octodorum, & Agaunum condita, & mœnijs cincta esse crediderim, cum antè uici fuissent, inter quæ Octodorenses Latio donatos Plinius tradidit: idem de Seduno & Agauno suspicor: nam ueteres Inscriptiones, quæ nostra ætate in illis locis cernuntur, fidem faciunt Romanos aut saltem Italos homines, in his locis habitasse, idq; haud dubie mercaturæ causa, & ad Alpium itinera tuenda. In libello prouinciarum Galliæ, quem post Gratiani et Theodosij ætatem scriptum esse manifestum est, peculiaris prouincia Alpium Gratiarum & Penninarum enumeratur, cuius pars una fuerunt Veragri & Seduni. Paruerunt igitur huius prouinciæ præsidi, qui erat sub dispositione uiri spectabilis Vicarij Galliarum, Seduni & Veragri, qui uno nomine Vallenses dicti sunt: item Antuates, & Centrones seu Tarentasij, & forte etiam Salassi. Verum cum hæc prouinciarum diuisio sit recentior, conijcimus olim iure Latij donatos suis magistratibus paruisse, uel Galliæ Narbonensi hanc partem attributam fuisse, uel præfectum quendam ex equestri ordine illuc missum, sicut ad montanos Ligures
in

in maritimis Alpibus. Sed & Rhetiam Vindeliciã
& uallem Pœninam ab eodem Prolegato simul
fuisse administratam uetus inscriptio docet, quæ
Veronæ extat apud D. Florianum, hac forma.

Q. CAECILIO CISIACO SEPTI
TIO PICA CAECILIANO PRO
CVR. AVGVSTOR ET PRO-
LEG. PROVINTIAI RAITIAI
ET VINDELIC. ET VALLIS
POENIN. AVGVRI FLAMINI
DIVI AVG. ET ROMAI C. LI-
GVRIVS L. F VOL. ASPER O.
CON. I. CR. IN GENVOR.

Etsi autem uallis Pœnina plerisq; ea uideatur,
quam hodie ueteri uocabulo Vallesiam dicimus:
tamen id non satis liquet, nam & Salassorum pars
hodie Pœnina uallis nominatur: & alia est Pœni-
na uallis, ad Aenum amnem, de qua fortè hæc In-
scriptio intelligenda est: quæ rectius Aenina dice-
retur: Germanis Jntal dicta: quamuis & à Pœ-
ninis montibus nomen habere possit, qui ad ortum
Lyci sunt, et ad Iulias alpes in Rhetis porriguntur,
atq; inter Lycum & Aenum à sinistra huius uallis
descendunt: etenim Ptolemæus hos montes Pœnas
alpes nominare uidetur, quæ tamen aliæ sunt à ue-
terum Penninis alpibus.

Circa annum urbis conditæ 1041. cum in Gal- Agaunen-
lia Amandus & Aelianus collecta rusticorum ma- sum mar ty-
nutumultum concitassent, factioni suæ Bagaudæ rum histo-
ria.

DE VALLESIA

rum nomine imposito, Maximianus Herculus à
 Diocletiano in consortium imperij assumptus, &
 ad subigendos eos missus, per Salassos & Poeninū
 montem cum exercitu Octodorum uenit. Ad id bel-
 lum insidijs, ut uerisimile est, Imperatoris euocata
 est à Syria legio Thebæa cognomento Felix, quæ
 uniuersa hominibus Christianis constabat. Est au-
 tem ex ueteri historia notum, Christianos homines
 frequenter sub Romanis Caesaribus, quorum impe-
 rio subiecti erant, militasse. Huius legionis dux fuit
 Mauritius: signiferi Candidus, Innocentius, Exu-
 perius, Victor, Constantinus. Legio Thebæa appel-
 lata est, uel quòd Aegyptij essent à Thebaide nomo
 electi, uel quòd in Aegypto eadem nomo militas-
 sent. Fuit autem ab ipsa Apostolorum ætate am-
 pliissima ecclesia fidelium Alexandriae Aegypti, per
 quam in Thebaide & per uniuersam Aegyptum
 Christi religio propagata fuit. Baptizatos hos
 fuisse à Zabda Hierosolymorum episcopo Vincen-
 tius in historijs scriptum reliquit. Hi cum à Syria
 Romam uenissent, à Marcello eius urbis episcopo
 in fide confirmati sunt, dato iuramento se uitam po-
 tius ipsam hostibus relicturos, quam de fide acce-
 pta cessuros esse. Ita instructi & animo confirma-
 ti per Alpes in castra Imperatoris, quæ Octodori
 erant, peruenere. Maximianus Imperator in amœ-
 na planitie sub urbe non longè à Rhodano consede-
 rat, & exercitu lustrato eos in sua uerba sacramen-
 tum dare postulabat, per sacra arasq; Deorum pu-
 gnare se uelle & aduersus Bagaudas rebelles, &
Christias

Christianos Dijs Imperatorum inimicos persequi.
 Thebæa legio præteriens Octodorum oppidum,
 ad locum (cui Agauno nomen est) celeriter pro-
 perauit, ut XII. millium spatio ab Octodoro sepa-
 rata, necessitatem committendi sacrilegij, præte-
 riret. Agunum incolæ interpretatione Gallici no-
 minis saxum dicunt. Quo in loco ita uastis rupibus
 Rhodani cursus artatur, ut transcendendi facultate sub-
 stracta constratis pontibus uiam fieri itineris ne-
 cessitas imperaret. Vndiq; tamen imminentibus sa-
 xis, paruus quidem sed amœnus irriguus fontibus
 campus includitur, ubi fessi milites legionis The-
 bææ post laborem tanti itineris resederant. Maxi-
 miano autem eos accersenti sacramenti militaris
 nomine & religione, intrepido animo respondent,
 eo loci extinguisse, quàm aut dijs sacrificare, aut
 contra Christianos arma sumere, malle. Ibi tum il-
 le ira percitus integram legionem decumari iubet:
 eius supplicij hæc erat ratio, ut sorte decimus quis-
 que ad supplicium lectus, uirgis coesus securi per-
 cuteretur. Milites fide Christi ardentes quisq; sibi
 sortem supplicij optare, et certatim ingenti cum læ-
 titia ceruices suas obijcere. Addidit hoc ipsum fa-
 ctum, magnū & animi et fidei robur Mauritio, qui
 milites confestim grauissima concione ad constan-
 tiam & fortitudinem exhortatus est. Itaq; rursus
 accersiti, respondere, sese arma pro reipublicæ de-
 fensione suscepisse, nō aduersus Christianos. Quod
 ad sacra uerò idolorū attineret, uitā eripi sibi po-
 tius commissuros, quàm Deū suū pernegēt, aut da-

DE VALLESIA

monum sacrificijs religionem suam polluant. iubet igitur Maximianus denuo legionem decumari: sed cum ne sic quidem de sententia sua cederent Christiani milites, uniuersum exercitum in legionem inimisit, & ipsam undique armato milite cinctam iugulari præcepit. Facile fuit non repugnantes uincere, itaq; maxima pars legionis eo loco caesa est: quidam tamen manus militum effugere, qui postea in Heluetijs, & Germania utraq; persequente eos Maximiano supplicio affecti sunt. Atque ut Otto Frisingensis scribit, nouem ex hoc sanctorum militum numero, in oppido Bunna ad Rhenum ab insequentibus Romanis cæsi sunt: deinde Colonia Agrippina in suburbio Gereon cum socijs 330. & Victor cum 360. socijs in oppido Troia quod nunc Xantis dicitur interfecti sunt. In Heluetijs Solothuri Vrsus cum Cosma, Damiano, et Victore idē passus est. Ex eodem consortio Felix cum sorore Regula per Sedunorū alpes effugiens, Christum Vranie & Glaronæ & Tiguri prædicauit, atque ibi iussu Decij præfecti ambo propter ueræ fidei confessionem capite plexi sunt. Præterea Lambertus Schaffnaburgensis in uita Henrici IIII. scribit, Treuiris apud S. Paulinum XIII. corpora sanctorum, Thebeæ, ut putantur, legionis reperta esse, quorum hæc nomina in tabulis plumbeis conscripta simul reperta sint: Palmatus, Tyrsus, Maxentius, Constantius, Crescentius, Iustinus, Leander, Alexander, Soter, Hormisda, Papyrius, Constan, Iouianus. De passionibus uero eorum hæc à Treuirenſibus

uirenſibus prolata eſſe. Riſtionarius Maximiani Imperatoris præfectus, legionem Thebæam iuſſu ipſius, circumquaq; perſecutus Treuirim, propter quos II. Nonas Octobris eſt ingreſſus, & eadem die occidit ibi ducem eiſdem legionis Tyrſum, cum omnibus comitatibus ſuis. Sequenti autē die Palmatum, Treuiricæ ciuitatis conſulem et patricium, cum omnibus eiſdem principibus ciuitatis. Tertia autem die eadem exercuit de plebe ſexus utrius. Atq; hæc quidem Lampertus memoriæ prodidit. Cæterum cur hic Tyrſum legionis ducem nominet, cum fere omnes alij Mauritium ducē aut tribunum huius legionis faciant, alijs excutiendum relinquo. Mea uero de tanto numero Thebæorum martyrum (nam non tantum hi quorum ſupra meminimus, ſed alij quoq; plures alibi ut puto oſtēduntur) hæc eſt coniectura. Primum non omnes unius & eiſdem legionis quæ Agauni decumata eſt milites fuiſſe: ſed aliarum quoq; legionum. Neq; enim una tantum Thebæa legio fuit, uerum in libro qui Notitia Orientis & Occidentis inſcribitur, recensentur tres Thebæorū legiones, Maximiana I. Diocletiana II. & Flauia Conſtantia III. Itaq; arbitror in his omnibus legionibus aliquos fuiſſe Chriſtianos, atq; etiam martyres. Deinde ſi qui prædicatione Thebæorum militum ad Chriſtum cōuerſi, ac poſtea una cum his propter fidem cæſi fuiſſent, illi quoq; Thebæis adnumerabantur: id probatur Treuirorū narratione quam ex Lamberto adſcripſimus: nam Palmatus ibi inter Thebæos nume-

ratur, qui tamen non eius legionis miles fuit, sed consul & patricius Treuirorum: & uerisimile est hunc uel à Tyrso ad Christum conuersum fuisse, uel saltem se illi coniunxisse in eiusdem fidei professione & propagatione. Postremo fieri potest, ut falso inter Thebæos numerentur aliqui, qui non modo ex ea societate nunquam fuerint, sed ne quidem pro Christo passi sint. Neque tamen id quicquam gloriæ & honori beatorum martyrum detrahit, imo hinc apparet celeberrimi nominis fuisse antiquitus, ideoq; singulas regiones sibi aliquot ex his uendicare uoluisse.

Narrat etiam Vincentius exercitum tyranni, caesa legione & spolijs eius direptis, eo loco, ob rem uidelicet bene gestam, epulatum, festum diem egisse, tum senem quendam Victorem nomine, qui fortè illac iter faciebat, admiratum epulas inter acruos cadauerū, quæsiuisse à militibus, à quibus ad commune epulum inuitabatur, qui nam hic cæsi essent, cumq; audiuiſſet Christianos esse, qui Deos patrios & sacra Imperatorum contempserint, indoluisse senem, sese adeo prouectæ ætatis non etiam cum his occisum esse, quod beatissimum iudicaret: his auditis milites quæsiuisse à sene, num se quoq; Christianum esse profiteretur, qui cum annuisset, mox uti optauerat, ab illis cæsum & cæterorum aceruo additum esse.

Citatur ex Ambrosio, in cuius operibus tamen non reperitur, breuissima de his Martyribus narratio, in hunc modum: Caterua fidelium diuino lustrata

strata lumine; ab extremis terræ finibus ueniens,
tibi domine fideliter supplicauit. Et tam corporis
bellatorum mucronibus circumsepta legio, quam
spiritualibus etiam armis uallata, ad martyrium ui
gilanti constantia properauit. Hos pestifer tyran
nus, ut eos metu perterreret, ad internecionē sup
plicij decimauit gladio; atque postmodum constan
ter eos perdurantes in fide, uniuersos pariter capi
te plecti præcepit. Sed hi tanto charitatis ardore
feruebant, ut cinctis armis, flexo poplite passim gra
tulantes, spiculatorum tela hilari corde susciperēt.
Inter quos beatus Mauritius, tuæ fidei amore suc
census, decertando martyrij est coronam adeptus.

Fortunatus quoq; Pistauorum episcopus lib. II.
De certaminibus piorū, inter alia de sanctis Agau
nensibus Mauritio & eius socijs, hæc scribit.

Turbine sub mundi cum persequabantur iniqui,

Christicolasq; daret sæua procella neci:

Frigore depulso succendens corda, peregit

Rupibus in gelidis seruida bella fide.

Quô pie Maurici, ductor legionis optima,

Traxisti fortes subdere colla uiros,

Quos positus gladijs, armarent dogmata Pauli

Nomine pro Christi dulcius esse mori.

Pectore belligero poterant qui uincere ferro,

Inuitant iugulis uulnera rara suis.

Hortantes se clade sua, sic ire sub astra:

Alter in alterius cede natauit herus.

Adiuuit rapidas Rhodani fons sanguinis undas,

Tinxit & Alpinas ira cruenta niues.

Tali sine polos felix exercitus intrans,

Iunctus Apostolicis plaudit honore choris.

DE VALLESIA

*Cingitur angelico super astra beata senatu,
Mors fuit unde prius, lux fouet inde uiros.
Qui faciunt sacrum paradisi crescere censum,
Heredes domini luce perenne dati.
Sidereo chorus iste throno cum carne locandus,
Cum ueniet iudex, arbiter orbis erit.
Sic pia turba simul festinans cernere Christum,
Vt caelos peteret, de nece fecit iter.*

Quæ conse-
cra sint
mortē mar-
tyrū The-
beorum.

Legione Thebæa cæsa Imperatores Diocletia-
nus Aug. & Maximianus Herculus Cæsar, omnes
ubiq; terrarum Christianos e medio tollere cupien-
tes, omni suppliciorum & tormentorum genere in
eos sæuierunt. Interim cum per uniuersum terrarū
orbem res turbata essent, & Carausius in Britan-
nijs rebellaret, Achilles in oriente, Africam Quin-
quegentiani infestarent, Narseus orienti bellum
inferret, Diocletianus Maximianum Herculum ex
Cæsare fecit Augustum: Constantium & Maxi-
mianum Galerium Cæsares. Quorum Constantius
in Galliam missus Alemannos, qui eam depopula-
bantur apud Lingonas deuicit, & LX. millibus
Alemannorum cæsis pacem Galliæ reddidit. Idem
Augustus factus. cum illi Italia cum tota Africa
& Gallia atque Hisp. nia cederent, Africæ & Ita-
liæ administratione recusata, Gallijs & Hispanijs
contentus illis diligentissimè præfuit, coq; regnan-
te nulli motus fuere, & hostes populi Romani. ab
armis cessauere. Ecclesiæ etiam, quoniam illi re-
ligio Christiana cordi erat, alibi grassante perse-
cutione, pace in Gallijs fruebantur: & cum post
illum

illum Constantius F. & deinceps cæteri Imperatores omnes uno excepto Iuliano Christum coluerint, uerisimile est non multo tempore à passione Thebææ legionis episcopatum Sedunensem exortum suum habuisse. Etenim si uera sunt quæ de Victore narrat Vincentius, etiam ante Thebæorum martyrum cædem aliqui in his locis Christi fideles fuerunt: & qui ex illa laniena effugere, sicut in Heluetijs (ut suo loco scripsimus) Christum prædicarunt, ita proculdubio idem apud Vallesianos fecere: & insignis tot fortissimorum hominum constantia in asserenda fide sua, & patientia in supplicijs perferendis, multos commouit ut Christianam religionem amplecterentur, atque ita sanguine piorum quasi irrigata ecclesia eius loci breui ita aucta est, ut proprium episcopum habere cœperit, idque ex historijs colligi potest. Nam in concilio Aquileiensi interfuit Theodorus episcopus Octodorensis, & Palladium qui Christum uerum Deum & patri coæternum negabat, nec Christianum nec sacerdotem esse pronunciauit. Celebrata autem est hæc synodus eodem anno quo & Constantinopolitana prima Siagrio & Eucherio Cos. qui est annus 93. post beatorum martyrum cædem. Deinde Sigebertus Anno domini 411. Florentinum Sedunensem episcopum fuisse testatur, qui annus est 120. post Agaunensium martyrum cædem. Etenim anno 291. à nato seruatore Maximianus bellum contra Bagaudas gessit, cuius initio Thebæi supplicio affecti sunt: Non autem

Episcopus
tus Sedu-
nensis.

DE VALLESIA

tem uerisimile est Florentinum primum Sedunorum episcopum fuisse, alioqui Sigebertus non indiligens scriptor, aliquam fortè huius rei mentionem fecisset, & noui episcopatus exordium indicasset. Qui tamen Theodoro Octodorensi, aut Florentino Sedunensi successerint, nobis ex ueteribus monumentis non est compertum: nos supra mentionem fecimus Theodori Sedunensis, qui uixit post annum domini 500. Constantij item & Ruffi Octodorensium, quorum hic anno 546. alter ante hunc anno 510. episcopatu præfuit.

Burgundi
Galliæ par-
tem occupa-
uerunt.

Ea uerò ætate, qua Florentinus Ecclesiæ Sedunensi præfuit, Honorio imperante Burgundiones, Germanica gens, Sequanos & Allobroges et Narbonensis Galliæ partem atque Lugdunum occupauerunt, tum itaque Veragri, Seduni, & Viberi, & Heluetiæ pars non exigua quæ antè iuris Sequanici fuerat, Burgundis cecidit. In hac imperij mutatione non est dubium Vallesiam ualde afflictam esse, ut omnes mutationes imperiorum non absque multorum sanguine fiunt. Irruperunt eo tempore Barbaræ gentes in Romani imperij limites Burgundi, Vuandali, Franci, Hunni, Alemanni, à quibus florentissimæ urbes per Germaniam primam & secundam, per Gallias & alias prouincias uastatæ & funditus destructæ sunt: inter has primi omnium Burgundiones Christum receperunt, & cæteris omnibus clementiores in conseruandis urbibus deuictis fuerunt. Honorius alijs bellis occupatus Burgundos Gallia pellerè non potuit; Actius à Valentiniano

tiniano III. Gallie præpositus Gundicarum Bur- Gundicarius rex
 gundionum regem prelio quidem uicit, circa an-
 num 434. sed Attila cum infinita ferè barbaro-
 rum multitudine aduentante, pacem cum eo com-
 posuit, & Burgundionum auxilijs in campis Ca-
 talaunicis pugna aduersus Attilam usus est. Eo pre-
 lio quidam Gundicarium occubuisse tradunt: Alij
 longe ante ab Hunnis interemptum scribunt, cum
 eos suis finibus arcere conaretur. Postea cum Fran-
 ci maximam partem Galliarum in hac foedissima
 Romani imperij dilaceratione occupassent, mox
 inter ipsos & Burgundos bella exorta sunt. Gun- Gundebaldus rex.
 debaldus tum occisis Gudemaro & Chilperico
 fratribus, à quibus bello petitus fuerat, solus Bur-
 gundis imperabat, at Clodoueo Magno Franco-
 rum Regi nupserat Clotildis Chilperici filia: hic
 ab Odesillo siue Godegisillo Gundebaldi fratre, qui
 nullam regni partem à fratre impetrare potuerat,
 impulsus ad ulciscendam Chilperici & fratrum
 necem, bellum Gundebaldo infert, circa annum
 501. eumq; urbibus Cisararicæ Burgundie spo-
 liat: Et mox Odesillo quoque à fratre occiso, bel-
 lo renouato Burgundia uniuersa pellit, & eius fi-
 lius Sigismundo, cui Theodorici Ostrogothi regis Sigismundus.
 filia nupserat, regnum Transararicæ Burgundie
 dat. Verum Clodoueo mortuo eius filius Cloda-
 mirus, qui Aurelijs imperabat, Burgundo bel-
 lum intulit, iam enim dudum Franci Burgundie
 regno inhiabant, & Aurelianus potissimum, cu-
 ius regno continens erat. Occasio belli hæc fuit.

Sigismundum populares coarguebant Sugerium filium ex Ostrogothi filia natum, superinducta nouerca non conferendæ nobilitatis, nec auisse. Sugerius enim non ut priuignus modo nouæ nuptæ inuisus erat, sed quod improuidè matrem defunctam laudaret nimis, generosioresq; cam fuisse contenderet, quam cuius mundo ornamentisq; illam excoli conueniret: his sermonibus adeo stimulos nouercales in perniciem sui acuit, ut ea illum appetiti regni insimulante, pater uxori deditus, ad quiescentem filium duos suorum intromiserit, qui laqueogulam frangerent. Hic finis fuit liberæ nimis lingue et incauti in matrem amoris. Clodamirus hoc parricidio regem infamem bello est adortus, pugna commissæ desertum à suis, ipsum ad Agaunense monasterium fugientem, cum uxore liberisq; cepit, & Aureliam abductos in puteum coniecit. At hoc Sigismundo D. Mauritij cœnobium in honorem Agaunensium martyrum de consilio episcoporum, uti in suo diplomate rex testatur, extructum fuit. Robertus Gaguinus Francicarum rerum scriptor, Simonem Sigismundi fratrem monasterij huius authorem facit, sed falso, cum non tantum ex historijs, sed etiam ex archiuis & uelustissimis huius cœnobij literis certum sit, non alium à Sigismundo huius cœnobij conditorem esse. Quo anno extructum sit, non satis certum est, in tabulis quas dotationis uocant, Burgundio testatur se cœnobium hoc instituisse sciente & approbante Clotario Clodouci F. eiusq; fratribus regibus Francorum. At Aimoinus

D. Mauritij cœnobium,

moinus ipsum Clodouem per Seuerinum Abbatem S. Mauritij à febris liberatum scribit: cuius tamen nomē in albo patrū cœnobij non habetur. Sigbertus ante Sugerij necem regem Sigismundum cœnobiū hoc extruxisse scribit, ante annum salutis 515. alij postea id ad parricidij expiationē ab eo conditum uolunt. Ego, si coniecturis uti liceat, crediderim Burgundos longē ante regem Sigismundum martyrum horum memoriam coluisse, atque eo loci fratres aliquot habitasse, qui ecclesiæ non Agauni tantum, sed per cæteros quoque uicos Veragrorum inseruirent, è quorum numero fuerit Seuerinus: postea hunc locum ædificijs & opibus à Sigismundo auctum & exornatum, ideoq; hunc cœnobij auctorem perhiberi. Simile quiddā Tiguri accidisse in Heluetica historia ostendimus, cum enim illic ante Carolum Magnum fratres aliquot habitarent, qui ecclesiæ ministrabant, Carolus tamen qui templum extruxit, & opibus auxit, & fratrum numerum duplicauit, uulgò eius collegij auctor perhibetur. Gregorius Turonensis scribit Sigismundum patrato parricidio ad sanctos Agaunenses abiisse, & per multos dies in fletu & ieiunijs durasse, ueniam precatum esse, & psallentium illic assiduum instituisse ordinem. Idem tamen ante scripsit Monasterium Agaunense ab eo extructū. Auitus Abbas D. Mauritij secundus, (Irmemodus enim hunc præcessit) Sigismundo capto pro eius uita & libertate Clodamirum multis precibus supplex fatigauit, Gregorius Turō. Auitum abbatem

DE VALLESIA

Natiacensem apud Clodamirum regem pro Sigis-
mando intercessisse scribit, & illi prædixisse simi-
lem exitum, si huic non parceret.) eo non impetra-
to corpus interempti illi datum est quod ille ad D.
Mauritium sepulture mandauit, quo loco inter di-
uos relatus uulgo colitur, & febri mederi credi-
tur. Ado scribit, id postea per reuelationem abbati
indicatum, & honorifice ab eo sepultū uirtutibus
postmodū claruisse. Gundemarus deinde Sigismun-
di frater in eius locū à popularibus rex salutatur,
hic Clodamirum uictoricibus armis in Burgundiam
penetrantē, fuga simulata, circumuenit, & in con-
flictu occidit: uerū ipse aliquanto pōt Clotario
Childebertoq; necē fratris persequentibus, regno
spoliatus in Hispaniā ad Visigothos, & cū illic pa-
rū tutū exiliū arbitraretur, in Africā ad Vādalos
cōfugit. Ado tamē ipsum à Francis occisum asserit.

Gundema-
rus rex.

Franci Bur-
gundia im-
perant.

Burgundia Franci uictores potiti sunt: ita anno
120. post Burgundionum aduentum, imperium Se-
quanorum & Allobrogum ad Francos translatum
est, mansit tamen Burgundici regni nomen. Bellis
Francicis antequā illi regno potirentur, quid Val-
lesij egerint. aut passi sint, etsi literarum monimen-
tis non proditur, tamen nemo ita rerum imperitus
est, qui non uideat eos publicæ cladis non potuisse
expertes esse. Porro penes quem Francorum regū
initio titulus Burgundici regni manserit, incertum
est: satis constat Clotharium & Childebertum id
inter se diuississe: ex Procopio aut & Agathia colli-
gitur partem etiam aliquam datā Theodorico Au-
strasiano-

strasianorum regi, cui & Theodeberto, & postea
 Theobaldo Burgundi militarunt, ac proximis Ita-
 liae regionibus hi imperarunt: quare uerisimile est
 penes hos Vallesiae imperium fuisse. Cum uerò po-
 stea Clotharius monarcha Galliae factus fuisset,
 Guntrannus eius filius Burgundiam rexit annis 32. **Guntrannus**
 rex bonus & quietis amans. Sigebertus quoq; hu-
 ius frater Mediomatricum rex superiorem Bur-
 gundiam alpiumq; non contemnendam partem ob-
 tinuit: & haud dubie omnia quae ante Austrasiano
 regno attributa fuerant. Tradūt etiā sub eius mor-
 tem anno 579. Longobardos superatis alpibus Sas-
 sissos Vallesianos & Antuates uastasse. Eliodorus
 tum Sedunorū fuit episcopus, qui Matisconēsi cons-
 cilio circa annum 584. cum Mario Lausanensi
 episcopo interfuit. Guntranno successit Childeber- **Childeber-**
 tus Sigeberti filius, & Childeberto Theodoricus **tus.**
 F. Hi reges grauissima bellae gessere, quibus opes **Theodori-**
 Burgundorum haud dubie multum attenuatae sunt. **cus.**
 Aliquāto post circa annum 616. Theodorico Rege
 uel dysenteria, uel, ut quidā putāt, ueneno sublato,
 Clotarius Chilperici F. Francorū rex Burgundia **Clotarius**
 potitur, Sigebertū Corbumq; Theodorici paruos
 liberos necat: tertium Meroueū quod se patrē uoca-
 ret sacra aqua ab eo imbutus, uita donauit. Hic uni-
 uersi regni potens, Burgundionibus magistrū equi-
 tum rerumq; administratorē dedit Varnerium, ma-
 gni apud eos nominis uirū: Transiuranis uerò Her-
 ponē, eius Herponis, qui Guntranni regis dux fue-
 rat, filiū. Hunc uitia licentia temporū nata emen-

Leudemundus
episcopus, leno.

dare conantem, Transiurani feroces, & su propè
iuris superiorum principum negligentia effecti, in
teremere, Aletheo Burgundione, & ut quidam tra-
dunt, Leudemundo Sedunorum episcopo auctori-
bus. Aletheus poenas metuens, audendumq; aliquid
maioris rei ratus, in Clotarij regis necem conspi-
rat, per Leudemundum lenonem uerius quam epi-
scopum Bertrudem reginam sollicitat, ut relicto
Clotario rege marito, quem eo anno periturum
mathematicis authoribus, sortibusq; fatorum sci-
re se diceret, ad se cum regia gaza transiret: eam se
in matrimonium habiturum. Illa ut par erat, agrè
tulit se à Leudemundo his moribus existimari, ut
tentata expugnari posse uideretur, ac rem omnem
prudenter & magna fide uiro detegit. Rex episco-
pum sanctitate templorum se tegentem, deprecanti-
bus sanctis uiris, Luxouienti abbate potissimum,
ad quem is confugerat, uita ueniaq; donauit, ius-
sum diocesi sua pedem non efferre: hanc gratiam
flagitioso homini Rex ob suam in ecclesiasticum or-
dinem pietatem præstitit: Inde in Transiuranos
profectus, questionem acriter habuit, Aletheus
procerum iudicio condemnatus, cum cæteris qui in
noxa erant, capite scelus luit. Seditiosis hoc facto
territis, Clotario deinde & eius filio Dagoberto,
Burgundi dicto audientes fuere, is eorum forti ac
fidei opera bello Visigothico & Vasconico usus
est. Clodoueo deinde regnante, Burgundionibus da-
tus est magister equitum Flaucatus, qui etiã Trans-
siuranis imperaret, cuius cum illi imperium con-
temnerent,

Dagobertus.

Clodoueus

temnerent, horum dux Vilebardus seu Vuilibaldus patricius siue praefectus, ad nouum regem euocatus, cum suae factionis non contemnenda manu ueniens, à Flaucato, qui ei in Eduorum finibus occurreret, pugna commissâ casus est. Ea aetate Amatus è monacho D. Maurilij episcopus, Sedunorum ecclesiam regebat. Hic aliquando coenobio deserto solitariam uitam egerat, cellula & oratorio in petra quadam uicini montis extructo, quod nunc sacellum D. uirginis in rupe dicitur, eo loci magna sanctitatis opinione uitam degebat, Sedunensi episcopo & uniuerso populo charus acceptusq; , & quem illi saepe solerent inuisere. Vocatus deinde ex eremo ad episcopatum, magna fide & diligentia illi praefuit, sed tandem à Theodorico rege nescio qua de causa in exilium pulsus est. Id factum crediderim ab Ebroino magistro equitum, qui Leodegarium Eduorum episcopum (hunc Idatij continuator sub Childerico palatio Regio praefuisse scribit, saepe autem ex palatio uiri clari ad episcopatus uocati sunt) in tetrum carcerem coniecit, quòd se tyrannidis ausus esset coarguere, eumq; lingua abscissa, oculis erutis, ceruice cesa crudelissime trucidauit: alij plures ab hoc in exilium missi, aut sponte discedentes, exilio cruciatum necemq; praeuertebant. Theodoricus enim & qui illum deinceps secuti sunt reges, ad Pipinum usque, nomine tantum reges extitere, potestas omnis penes magistrum equitum fuit, qui rebus omnibus regibusq; ipsis praerant, nihil praeter regis inane nomen relinquētes.

Amatus
episcopus.

Theodor-
icus.

Guarinus
episcopus.

Post Amatum, Guarinum Sedunorum episcopatum
administrasse certum est, quo anno & quandiu, in-
certum. Hic post obitum in cœnobio uallis Alpium
apud Equestres sepultus est: uterq; à posteris in di-
uorum numerum relatus fuit. His temporibus diu-
turna pax hæ regiones usæ sunt, nisi quod Carolo
Martello Francorum principe Burgundi & Allo-
broges à Visigothis uastati sunt: quos tamen in Al-
pinas has ualles penetrasse non est uerisimile. Epi-
scoporum & principum huius regionis nomina &
res gestæ cum à ueteribus non sint annotata, nos
quoq; eadē prodere nequimus. Theodini Transiu-
rani principis in Pipini historia mentio fit, qui Gri-
phonem fratrem Pipini ei bellum molientem in ala-
pibus occidit: quæ tamen huius sedes fuerit, incer-
tum est. Laxius hunc Theobertum nominat, ne-
scio quâ ratione aut auctoritate ductus. Vuiliha-
rius uerò Sedunorum episcopus fuit, Carolo ma-
gno regnante anno 771. hic cum Folrado sacerdo-
te & cæteris episcopis ac principibus, legatus ad
Carolus post fratris Carolomanni obitum, cum re-
gem totius Galliæ salutauit. Hic uidetur esse Vili-
carius cuius Ado meminit, antea Viennæ episco-
pus, qui cum Sarraceni Gallias uastarent, & Fran-
ci res sacras ecclesiarum ad usus suos retorque-
rent, relicto episcopatu, Romam abiit, & postea
Agaunensium martyrum monasterium ingressus
est eiusq; curam suscepit, Pipino regnante. Succes-
sit huic Aletheus Sedunorum episcopus, & D. Mau-
ritij Abbas, cuius temporibus Carolus M. in Veras-
gros

Vuiliha-
rius episco-
pus.

Aletheus:
Carolus
magnus.

gros uenit & ossa Martyrum inspexit, non absque
 singulari Abbatis & fratrum emolumento. Theo-
 dorum episcopum, quem uulgo S. Theodolum nomi-
 nant, Caroli etate uixisse, ac ab eo gladio & Valle-
 siæ præfecturæ donatum esse quidam tradunt, &
 Munsterus comitatum & præfecturam Vallesie
 anno 805. à Carolo M. Theodolo episcopo datam
 scribit. Sed nos ante ostendimus Theodorum epi-
 scopum, quem etiam Theodulum uocant, sub Sigis-
 mundo Burgundiæ rege uixisse, supra 200. & 50.
 ut minimum annos ante Caroli imperiū. Sed quia
 Theodorus magnæ sanctitatis apud omnes habebat-
 tur, facile concesserim, regem Carolum ingentia
 munera quæ episcopo dedit, Theodoro qui inter
 diuos censebatur donasse, ac inter cætera fortè Val-
 lesiæ præfecturam ei dedisse. Constat tamen impe-
 ratores qui aliquot seculis Carolum secuti sunt,
 præfecturam episcopatus retinuisse, quā tandem
 Fridericus Aenobarbus pro regni Arclatensis per-
 mutatione Berchtoldo Zeringio dedit. Burgundi
 quorum limitibus Heluetiæ bona pars & Vallesij
 tum continebantur, Carolo eiusq; filiis paruere: ac
 Lothario Pij F. rege, Transiuranis imperabat Hu- Lotharius.
 gobertus Abbas Theodebertæ reginæ frater: hic
 sorore à rege Lothario repudiata, eiusdē (ut fe-
 runt) iussu à Conrado comite casus est, qui dein-
 de Transiuranis præfuit. Conrado successit Rodol- Rodol-
 phus, quem alij Conradi, quidam Richardi & Hug- phus rex
 berti nepotem fuisse uolunt, hic circa annum Do. Burgundig
 888. se Burgundorum regem appellauit, & La-
 gauni in Veragris procerum & episcoporum

Arnulphus consensu unctus est. Arnulphus uerò Ludouici Germanici nepos, Caroli Crassi Imper. tutor, aduersus hunc grauius bella gessit, & suo ductu & Suentibaldi filij Transiuranas regiones miserè uastauit, Rodolphum tamen qui se in Vallesia & in natura munitis Alpium rupibus continebat, regno pellere non potuit, nam post Arnolphi obitum Rodolphus non solum uniuersam Transiuranam provinciam recepit. Sed regnum nepotibus & pronepotibus reliquit, quod annis 142. in eius familia durauit.

Et si autem Rodolphus Burgundiae rex nominatur, tamen tantum in Iuranis regnum obtinuit: nam tota Burgundia eo tempore in tres partes seu principatus diuisa fuit. Quicquid enim à Iura monte ad alpes usque pertingebat, ubi hodie Sabaudiae ducatus, & in Heluetijs Ergouia Vchtlandia, & Antuates, siue quicquid est Helvetiae ab Rusa fluuio usque ad lacum Lemanium & Rhodanum, item Vallesia, id omne regnum Iurenسيس Burgundiae à Rodolpho inchoatum complectebatur. Alter deinde principatus fuit Burgundiae superioris, quae Iura & Vogeso montibus includitur: ubi hodie Vesonatio, Tullumq; & Dola urbes sub comitatu Burgundico continentur. Huius dux fuit Richardus eiusq; filij, Rodolphus, & Hugo Niger. Ex his Rodolphus post patrem ducatu Burgundico praefuit annis fere 16. & idem regnum Francorum obtinuit, hunc quidam cum Rodolpho Iurenسيس rege temere confundunt. Tertium principatum Burgundia inferior constitue-

constituebant, quæ prouinciã Arelatensem Massiliensemq; ad Rhodanum usque continet. Ex hac parte Arelatensem prouinciã Rodolphus Iurensiũ Rex ab Hugone Italiae rege ex fœdere accepit, iureiurando promittēs se deinceps exercitum in Italiam non ducturum esse. Alijs quoque accessionibus regnum à Rodolpho inchoatum non parum creuit: nam Otho Frisingensis scribit id protendi à Monte Biliardi, oppido uicino Basileæ, usque ad Isaram fluiuium: & ampliſsimos huius regni terminos Guntherus in suo Ligurino describit, sed de his nos copiose in Heluetica historia scripsimus: hoc loco eius mentionem ideo fecimus quod Vallesia olim huius regni pars fuerit.

Porro ex his qui post Caroli M. tempora ecclesiam Sedunensem rexerint hi nominatim recensentur. Adelongus qui uixit sub Ludouico pio: Episcopi Sedunorũ. Annon episcopus & D. Mauritij præpositus uixit Conrado Burgundis imperante. Manfredus circa Othonis primi tēpora, Amedeus, Vuilſinus, Hugo, Giliengus, Guiliermus: nuda nomina, prout in albo episcoporum absque ulla temporum adnotatione habentur: ita à me quoque ponuntur. Henricus imperator huius nominis IIII. profecturus hinc in Italiam, ut à Roman. pontifice anathemate solueretur, per Pœninas alpes iter ab Amedeo uxoris suæ fratre data quadam Burgundiæ parte redemit: reliqua enim itinera à Vuelfone Boio, Rodolpho Alemanno, & Berchtoldo Zæringio ducibus, obfessa erant: Henrico uerò nisi condita die à Pon

Henricus
I. I. I.

DE VALLESIA

tifice absolutus fuisset, ex principum decreto imperio cedendum erat. Lambertus rerum Germaniarum non indiligens scriptor, refert Amedeum in oppido Cuiis (quod Viuiacum uulgo Viuis esse putatur) imperatori obuium fuisse, & quinque Italiae episcopatus possessionibus suis contiguos pro transitu petiisse: quidam inter hos numerant Sedunensem, Laujannensem, Geneuensem: sed errant, nam hi non Italiae, uerum Galliae episcopatus sunt omnium consensu Amedeus cuius hic fit mentio, filius fuit Humberti comitis Moriennae, quae nunc Sabaudia dicitur, ex Adelheide Marchionis Segusiani unica filia & haerede: cuius soror fuit Bertha imperatoris uxor, quae dicitur Ottonis Marchionis cuiusdam Italici filia, forte quod alio patre nata sit, aut Othonem Segusianum Marchionem patrem pro auo nominarunt. Cum autem à Viuis ad Alpes proximū iter sit per Vallesiam, apparet hinc uel Salassorum regionē quae est ex aduersa parte, aut ipsos Veragros comitibus Sabaudiae paruisse: episcopatus tamen praefectura penes illos non fuit, sed in Romani Imperatoris potestate, eaque non multo post à Friderico Aenobarbo, Berchtoldo III. Zeringiae duci data est hac occasione. Berchtoldus hic haereditario iure, sed absque ullo usu fructūque Arelatensis regni ius titulumq; possidebat. Et praeterea Conradus Zeringius, Vuilhelmi Burgundiae comitis auunculus, illo mortuo eum comitatum petebat, qui etiam illi à Lothario Imperatore adiudicatus est: hunc tamen Reinaldus comes

Berchtoldo Zeringiae datur praefectura episcopatus Sedunensis.

comes, quòd proximus hæres esset, sibi uendita-
 bat: atq; de eo armis inter eos certatum est: non se-
 mel acie cruenta dimicatum: adeo ut res inter eos
 eorumq; posteros ante Friderici primi Imperatoris <sup>Bellum ca
duce Za-
logi</sup> tempora non potuerit componi. Anno igitur
 post mortem Vuilhelmi 30. qui fuit annus salutis
 1157. Fridericus Imperator gener et hæres Reinal-
 di, Berchtoldo Zaringio Conradi filio dedit præ-
 fecturam trium episcopatum, Sedunensis, Lau-
 sannensis, & Geneuensis, cum suis iuribus & li-
 mitibus, ac tum litem hanc sustulit, tum etiam i-
 psius iura Romano imperio redemit. Ex hac re-
 demptione pòstea, anno 1211. bellum exor-
 tum est. Berchtoldus enim superioris filius co-
 gnomento Diues, cum Vallesij imperium eius
 recusarent, exercitu ualido ex Transiuranis &
 potissimum Heluetijs, Auenticis & Antuati-
 bus collecto, per montem Grimsulam in Valle-
 siam irrupit. Sed quia nobilibus Transiuranis
 exosus erat, Vallesij ab his de principis consilijs
 edocti, & opibus copijs quoque clàm adiuti, ducti
 aduenienti instructo exercitu obuiam progressi,
 manus conseruere, quo prælio dux magna par-
 te sui exercitus cæsa, ægrè eodem quo uenerat iti-
 nere domum redijt. In Vallesianorum annalibus
 scribitur, ducem ipsum hoc prælio occubuisse, sed
 ille septimo demum anno post hanc pugnam o-
 bijt, ut uidere est in eius Epitaphio, quod Fribur-
 gi Brisigauorum in hæc uerba monumento eius in-
 scriptum est.

DE VALLESIA

DVM BIS SEXCENTIS TER SE-
NVS IVNGITVR ANNVS,
IN FRIBVRG MORITVR BERCH-
TOLDVS DVX ALEMANNVS.

Episcopi
Sedunorū.

Tempore quo hæc gesta sunt, episcopi Seduno-
rum fuerunt Vualtherus Lothario II. & Conrado
III. Imperatoribus. Ludouicus Friderico Aenobar-
bo Imperatore. Huic successit Vuilhelmus S. Mau-
ritij Abbas & Sedunorū episcopus, etsi enim hic in
catalogo omitatur, eius tamē mentio fit in antiquis
diplomatibus: hūc ossa quædā martyrum Collegio
Canonicorum Embraci in pago Tigurino donasse,
literæ eius rei indices testātur. Vuilhelmum secuti
sunt quorū in Catalogo nomina ponuntur, Vdo an-
no D. 1194. Elias qui in Italia apud Insubres mor-
tuus & sepultus, à Sedunis inter diuos relatus est.
Verinus ex Sallionia familia in Veragris an. 1219.
ipso Sedunorum ecclesiam administrante bellum
cum Berchtoldo Zæringio gestum fuit. Successit
huic Landericus anno 1216. ecclesiæ præfuit annis
29. Inuenio in quibusdam Annalibus scriptum, Val-
lesios corūq; uicinos Alpium populos, à Sabaudie
comite circa hæc tempora perdomitos, anno 1235.
Boso ex Gradacia familia post Verinum episco-
patui præfuit annis 21. Henricus Raronius annis 5.
Hæc subsequuti sunt Rodolphus: deinde Bonifacius
Chalanta, & Petrus Herens, quorum anni igno-
rantur: sed Petrum cum Friderico Curiensi in Rhæ-
tia episcopo fœdus pepigisse anno D. 1282. in Valle-
sianorum annalibus scribitur. Circa hæc tempora
Vallesia

Vallesiani aliquot, à Vatiensibus dominis in Rhetiam euocati, regionem Dauosianam, quæ tum adhuc inculta & syluestris erat, excolere & inhabitare cœperunt. Crediderim hos à Raronijs baronibus illuc missos, petenti Ioanni Donato Vatiensi domino: hi postea anno 1289. ab eodem Vatiensi, & præterea Hugone Vuerdēbergensi comite, qui ipse quoq; nonnihil iuris illic habebat, possessio- nem perpetuam illius loci fiduciario iure acceperunt, ea conditione ut quotannis domino fundi 24. pondo argenti, quæ 28. aureis Rhenensibus æstimantur, persoluerent. Quare Dauosiani qui principem locum in tertio Rhetorum fœdere tenent, Vallesianorum coloni sunt, atque quum finitimi omnes patrum memoria Rhetice loquuti sint, soli Dauosiani Germanica lingua usi sunt, qua ab illis accepta multi Rhucantiorum seu Prettigouiorum nunc utuntur, qui Vallesianorum dialectum magna ex parte seruant, & crassius plerasque uoces exprimunt, ideo à Curiensibus & alijs uicinis qui paulo elegantius loquuntur, lingua eorum Vallesia na nominatur.

Aymo Castilioneus, Augusta prætoris ortus anno 1315. episcopus factus, præfuit ecclesiæ annis 12. Aymo II. è Turriana familia ei successit, qui 11. annis hoc munus administravit. Condidit hic cœnobium Carthusianorum apud Siderianos, quod nunc Carmelitæ incolunt. Philippus Gastonius post hunc annis 23. episcopatu præfuit. His episcopis nullæ res memorabiles bello gestæ do-

DE VALLESIA

messicis annalibus produntur, aut scriptorum negligentia, aut quòd pacis studiosi populum quoque in officio retinuerint. Attamen Munsterus tradit comitem Grueiensem auxilio quorundam nobilium Vallesianorum (qui forte Turriani fuerunt) Bernatibus bellū intulisse, & anno 1346. signis collatis dimicasse. Præterea Stumpfius scribit, anno 1373. Paterniacū à Vallesijs per dies 8. obsessum & oppugnatum: sed quod hoc bellum fuerit nō indicat.

**Guiscardus
episcopus.**

Gasconium secutus est Guiscardus Gradecius è Tauellia familia, qui annos tredecim episcopus tui præfuit. Cum hoc inimicitias exercuit Antonius Turrianus, cuius tum magnum nomen & amplissima opes in Sedunis & Veragris erant. Causa inimiciarum fuere prædia quædam quæ uterque sibi uendicabat, uter iure & iniuria incertum: sæpe enim & episcopi religionis titulum principum bona occuparunt, & uicissim nobiles & potentes homines, qui ius omne in armis habent, sæpe quoque bona ecclesiarum nullo iure diripere. Animis itaque duorum qui plurimum in Sedunis poterant inter se alienatis, Turrianus inimicitias hostiliter exercens, uitæ episcopi insidias instruit, itaque cum ille propè Sedunum in arce Seona degeret, neque utpote in regione pacata ullum præsidium militare secum haberet, Turrianus qui hæc optimè nossset, arcem de improviso occubat, et episcopum atq; ipsius sacellatum, qui tum forte simul matutinas preces recitabant, compræ-
l. edit e. de rupe, in qua arx sita est, præcipites dat.

Factum

Factum hoc est anno salutis nostræ 1375. Episcopi tam crudeli indignaq; nece divulgata Seduni ad arces concurrunt, & principis sui necem vindicare publico consilio statuunt. Turrianus interea, qui iã antè populi motum præuiderat, undique suos clientes conuocat & armis instruit, à cæteris principibus & nobilibus finitimis auxilium petit, è quibus Blandræ comes illi auxilio uenit, & Hartmannus Kiburgius comes magnam militum manum misit: hic ex insidijs occiso fratre Eberhardo, in Transiurana prouincia latè dominabatur: itaque Antonius moribus non absimilis auxilium illi promptè ferebat. Adiungere præterea sese Turrianis multi homines nobiles, qui dolerèt uniuersæ familiæ alio qui nobilissimæ à furentis plebis impetu periculum imminere, & qui cognatione aut affinitate aliqua illis iuncti, aut etiam eorum beneficij essent. Exercitu igitur nõ contemnēdo sic collecto Antonius sub Aicento arce sui imperij castra ponit: Seduni uero his obuiã progressi, eodē loco iuxta D. Leonharti uiculũ paulò plus 3000. passuum supra Sedunũ, aciem instruunt, fit atrox præliũ, uictoria tandē Sedunis cessit, nõ tamen incruenta: cecidit hoc prælio Bladræ comes, & multi cū eo uiri nobiles, ipsũ quoque Antoniũ Turrianũ belli auctorē hac pugna cecidisse tradunt. Prælio uictores Seduni bellũ ad arces & oppida Turrianorum circumferunt, Turrianam, Gradecium, quod oppidum tres arces habebat, Aientũ, & in Veragris Contegium, hæc omnia ui expugnāt, aut obsidione ad deditiōē cogūt:

DE VALLESIA

**Turingus
Brandisius**

*Gradecij & Contegij oppidorum mœnia dei-
ciunt, arces omnes comburunt & destruunt. Dum
hæc illic aguntur, Turingus Brandisius exercitu
è Simmia uallæ in qua dominabatur collecto, per
Rauinium montem in Vallesiam irrupit, ut Tur-
rianis opem ferat, uerùm Seduni prælio cum ipso
congressi exercitum eius fundunt & fugant, ip-
sūque Brandisium obtruncant: pugna hæc al-
tero anno post cædem episcopi facta est. Hoc bel-
lo Turrianorum opes dissipatæ, familia extincta
est. Guiscardum episcopum ob indignam necem sa-
cerdotes in martyrum numerum retulere, & inter
duos ipsum colunt.*

**Eduardus
episcopus.**

**Sabaudicū
bellum.**

*Successit illi in episcopatum Eduardus ex comi-
tum Sabaudie familia, hic nescio qua de causa ter-
tio sui episcopatus anno à Vallesijs expulsus & e-
iectus est. Imperabat eo tempore Sabaudis Ame-
deus Eduardi frater, Amedei illius filius qui comes
uiridis à quibusdam dictus est, hic per legationes
re frustra sæpe tentata, armis fratrem in possessio-
nem episcopatus restituere constituit, ac anno D.
1384. bellum Vallesijs duobus locis infert. Berna-
tes enim Sabaudis confœderati exercitum Gan-
decum ducunt, ac cum Vallesijs in montibus du-
bio Marte pugnarunt: interim Vallesijs bello eo
occupatis, Sabaudus per Veragros exercitum
Sedunum ducit, & urbem occupat, episcopo suam
sedem reddit, è qua tamen aliquantò post denuo
pulsus fuit. Sedunorum annales tradunt urbem
à Bernatibus per insidias captam & incensam esse.*

Triennio

Triennio pòst Sabaudus nouum exercitum in Vallesiam ducit, in quo Bernensium equites 100. pedes 1000. illi iure fœderis militabant, cum his copijs Vespiam usq; progressus, cuncta in suam potestatem redegit, & illis suo arbitratu pacis conditiones præscripsit. Sed cum hæ duræ & intolerabiles omnibus uiderentur, mox atq; cum exercitu domum redijt, rursus ab eo descere: quare sequenti anno exercitum tertio in Vallesiam ducit, uallem totam Vespiam usq; depopulatur. Cæterum Vallesiani exercitu collecto mortem oppetere pro libertate parati, Vespia Sabaudum prelio excipiunt, & quatuor millibus ex eius exercitu cæsis, in quibus plurimi nobiles fuere, comitem cum reliquis in fugam coniecere, & ipso Vallesia pulso Sedunos in libertatem asseruere: ab eo enim tempore Eduardus episcopatum non repetijt, siue morte præuentus, seu belli pertæsus sponte episcopatu cesserit.

In eius locum episcopus factus est Humbertus Billiensis anno 1388. præfuit annos 14. Post hunc episcopatum accepit Guilielmus II. Raronius, cognomento Bonus. Hic postquam annos 6. episcopatum rexisset, successorem habuit eiusdem nominis & familie Guilielmum III. Raronium, Guiscardi, quem quidam superioris fratrem fuisse tradunt, filium. Magnæ tum erant opes Guiscardi in Sedunis, & eas multum auxerat accepta à fratre præfectura episcopatus, quæ res deinde magnum illi odium & inuidiam comparauit. Nam cum omnes opes quæ priuatas superant, in libero populo

Pugna Vespiana.

,, inuidiosæ sunt, tum præsertim illæ quæ cum alio-
 ,, rum iniuriâ parte fuerint. Postquam uerò filius
 Guiscardi episcopatum adeptus est, unâ cum pa-
 tris potentiâ populi quoque odium creuit: ac uide-
 batur plerisque nimia esse ipsius potentiâ, & publi-
 cæ libertati periculosa. Itaque anno 1414. pauci
 primum inter se conspirant, se pœnas de his sum-
 pturos qui contra Rempublicam fecerint, et in ci-
 uitatem Vallesiorum iniuriâ fuerint, hi periculo
 Reipublicæ demonstrato, multos in suas partes ad-
 ducunt, alijs spem prædæ ostentant, qui aliquando
 lesi fuerant, eis indicant non aliud tempus expe-
 ctandum esse, quo se ulcisci possint: & pro cuius-
 que ingenio in sollicitandis hominibus agunt: qui
 conspirationi se iungere uoluisset, clauum fer-
 reum, quo in soleis equorum affigendis utimur, li-
 gnæ clauæ infigebat. Postquam igitur ex clauo-
 rum numero se iustam manum colligere posse de-
 præhenderunt, omnes in unum collecti, clauam su-
 am instar signi cuiusdâ præferentes, eos primum
 aggrediuntur, qui sub Raronijs plurimum pote-
 rant, & abusi potentiâ suâ multos iniuriâ affece-
 rant, hos multa contra Rempublicam fecisse dicen-
 tes, domos ipsorum occupant, cellas exhauriunt,
 penâ omne absument, cuncta diripiunt. Prima hæc
 congressio cum illis successisset (nemo enim illis
 aduersabatur, alij odio horum qui accusabantur,
 cæteri quod coniuratorum amici & propinqui es-
 sent,) crescente quotidie suorum numero Rara-
 nios ipsos aggrediuntur, & primum episcopum
 multa

Matææ
 origo.

multa quæ reipublicæ sint iniquo iure possidere dicunt, & horum restitutionem ab illo postulant. Episcopus negare quidquam tale à se commissum, si quæ à maioribus & antecessoribus acceperit non iure occupata sint, eius rei cognitionem ad Senatum aut ad concilium plebis, & omnium ordinum Vallisie pertinere, se paratum esse, ut coram illis rationem reddat, & ad singula eorum postulata respondeat. Sed illi hac responsione non contenti, episcopum tergiversari & bonorum restitutionem subterfugere uelle iudicant, itaque maiorem uim illi adhibendam rati, Leuciam & Siderianam arces diripiunt, & deinde incendunt. Guiscardus autem Raronius uir prudens & diu in republica uersatus, ut incendium hoc effugere posset præfectura se abdicat, ac priuatus Raroniam familiæ suæ sedem se recipit: non tamen ideo furorem concitatae plebis euadere potuit: & uetus odium quod diu uulguis aluerat, metu antè compressum, tum demum in apertum erupit, & maius id erat, quam ut præfecturæ abdicatione sopiri rursus posset. Quare anno sequenti coniurati arcem ipsius Perigardiam in Enfischia ualle oppugnant, & captam deijciunt. Atque hætenus quidam magis seditione populari inter partes, quam iusto bello decertatum fuerat, uerum cum plebs quotidie magis scuiret, Guiscardus Raronius Bernam, cuius oppidi ciuis erat, confugit, & ab his auxilium petit, illis autem cunctantibus et ut in re maximi momenti deliberantibus, à Comite Sabauda impetrat, ut

Bellum Raronium.

DE VALLESIA

episcopo & sibi indignè patria pulso opem ferat, episcopus arces Maioriam Turbiliam & Montursum Sabaudo tradit, ipse cum patre & familia in arcem Seonam se recipit. At uerò Vallesij qui hactenus neutrarum partium fuerunt, posteaquam exterum principem cum exercitu admissum et arces munitissimas eius potestati creditas uiderunt, sese ultro coniuratis adiunxerunt, & publicè bellum pro patria libertate susceperunt. Bernenses interea & Friburgij de pace componenda sedulo laborabant, sed frustra: tandem uerò Sabaudus cum populi totius consensionem cerneret, belli pertæsus, pacem cum Vallesijs fecit, & arces collegio canonicorum Sedunensium, accepta ab illis in stipendium militum certa pecuniæ summa, restituit. Plebs autem cui plurimum dolebat extero hosti locatissima totius regionis aduersum se tradita fuisse, arces illas incendio deleuit. Raronij destituti à Sabaudo tandem per Guiscardum Bernates suis partibus adiungunt: uicissim Vallesiani, cum Lucernatibus, Vranijs & Vnderualdijs fœdus faciunt, Raronius tamen Conuentus & Leucianus, in quibus plurimum Guiscardus poterat fœderi non subscribere. Anno proximo, qui fuit 1417. arx Seona in qua episcopus agebat, à Vallesianis obsessa est, Heluetij ea re cognita, legatos in castra et ad episcopum misere qui de pace agerent: pace non confecta id impetrauere, ut episcopus cum Guiscardi uxore ac liberis, familia & omnibus suis facultatibus liber ex arce dimitteretur, arx nondum om-

nibus

mnibus ablatis à sæuiente populo incenditur: episcopus cum suis Bernam ubi pater degebat sese recepit. Bernæ etiam res ad bellum spectabat, Lucernates enim & Vranij ac Vnderualdij confœderati indignabantur à Bernatibus iuuari suorū confœderatorū hostes: uicissim Bernates ostendebant se suorū ciuiū causam nō posse negligere, et ipsos potius accusandos esse, qui fœdus cum ijs inijsset, quos scirent ciues suos bello persequi: res per Heluetios cōposita est, ne ad arma pueniretur. Et quia Vuilhelmo episcopo Bernæ agente ecclesia Vallesianorum in tanto motu capite carebat, Andreas Collocensis episcopus à patribus concilij Constantiensis iussus est ecclesiam Sedunorum administrare uicario munere, quousq; episcopus sedi suæ restituatur uel alius in ipsius locum succedat: hic singulari prudentia & humanitate quantum potuit afflictis temporibus mederi conatus est, & postea etiam pacis præcipuus auctor fuit. Atq; ea quidem hyeme pacem utrinq; agebant: sed proxima æstate montibus iam peruijs Raronij exercitu ex Simmia ualle & Sanensi ac Frutingia cæterisq; uicinis locis collecto, prædas ex Vallesia agebant, et tandem initio Octobris Sedunum oppidum ex improviso cepere, & prius depopulati flammis tradidere, passim etiam in uicos & uillas rusticorum incendijs sæuientes, præda onusti Bernam rediere. Ex Heluetijs Tigurini, Suicij, Tugij, & Glaronenses pacem iterum componere conati, cū id non impetrassent, inducias fecere: & erat iam hycms

DE VALLESIA

inepta bello gerendo his locis: Tigurini etiam de-
lecti sunt, quorum arbitrio utraq; pars staret. Post-
quā uerò niuib; solutis mōtes patuere, Vallesiani,
quibus pacis conditiones displicerent, ex Bernatū
uicinis regionibus armēta abegere: uicissim Berna-
tes misso suis subsidio, alia ex parte accepto à Fris-
burgijs et Solodorijs auxilio 200. uirorū, per Let-
schium montē pulso eius loci præsidio Vallesiā in-
gressi sunt, & ualle Letschia pecunia mulctata do-
num rediere: Sed Simmiæ & uicinarum ualliū pos-
puli aliquoties hoc anno prædas ex Vallesijs abe-
gerunt, minoris pecoris magnā uim, et quod in po-
pulationibus fieri solet uicos plures cōbussere, nul-
lum interim pugnæ locū dantes Vallesijs. Sub finem
uerò Septēbris ingenti exercitu collecto Bernates,
issdē qui prius et præterea Suicijs quoq; eos iuuan-
tibus, copias omnes in Hasliam uallē duxere, et niue
quæ tum fortē ceciderat uia oppleta, ægrē superato
Grimsula monte Viberorum uiculos statim depoa-
pulari & igni tradere cœpere. Gomefanijs interea
& Morgiani, septingenti numero propē Vlricā ui-
culum in uicino monte sub signis instructi stabant,
rei gerendæ occasionem expectantes: itaq; cum ali-
quot cohortes à cæteris copijs seiunctæ Vlricā in-
uasissent, aggressi eas cædunt et in fugā conijciunt,
ac mox cum Bernates omnibus copijs suis auxiliū
ferrent, in montem se receperunt. Tum uerò Berna-
nates cum uicis combustis hyeme instante non ha-
berent quò se reiiperent, eodem quo uenerant ita-
nere per Grimsulam exercitum domum uersus du-
cere

cere cœperunt: at Vallesiani qui copias suas interea finitimorū concursu auxerant, extremū agmen Bernatum alacriter aggressi magno detrimento eos affecerunt. Vtriusq; gentis annales in huius pugnae mentione inter se dissentiunt, dum suis utriq; uictoriam ascribunt: Vallesiani tamen trophæum eo loco posuere, & apud uulgus hodie quoq; plurimum celebratur Thomas Buntenius, qui fortissimè dimicans in hoc prelio occubuit. Cum igitur Bernates cladē aliq̃ accepissent, Vallesiani etiā perpetuis irruptionibus hostium multū damni acciperent, utrinq; belli eos tædere cœpit, itaq; Heluetiorum primum, deinde Andreæ Collocensis episcopi & Sedunorū uicarij opera pax quinto anno post bellū inchoatum facta est: & Sabaudia comes ac Lausannensis episcopus arbitri constituti, qui controuersia Raroniorum & Vallesianorū deciderent: hi pacem utrinq; seruādā statuere, et ut Guiscardo Raronio dāna illata Vallesiani certa pecuniæ summa luerent. Bello finito Guilielmus episcopus pristinae sedi restitutus est, ab hoc arces nonnullæ quæ superiori bello conflagrauerant restitutæ sunt, et Maioria potissimum episcoporū sedes. Ac quia utrinq; senserant quantum mali bella ciuilia darent, perpetuæ pacis conditiones ab episcopo et populo Vallesiano initæ sunt: quæ tamē episcopo iam senī nouarū penē litiū causa fuere. Etenim quidam ecclesiastici ordinis homines existimantes per eum iura & immunitates ecclesiasticorum imminutas esse. plusq; plebi quam oporteret pacis firmandæ causa concessum, Romæ

DE VALLESIA

apud summum pontificem episcopum hoc nomine detulerunt: itaq; Romam ad causam dicendam euocatus, eò profectus est: uerùm cum causa cognita donum rediret in itinere obiit: corpus eius familiares & propinqui in patria reportarunt, & in maiorum sepulchris condiderunt, anno salutis 1450.

Rhodani
inundatio.

In locum defuncti successit Heinricus Afferlingus Raronia oriundus, qui annos septem in hoc munere uersatus est, & successorem habuit Vualtherum Suprasaxum. cuius tempora duabus de causis memorabilia sunt, Rhodani inundatione, qui semper impetuossus, tum fortè ultra solitum auctus pluuijs & niuib; & montanis torrentibus, nullis coercitus ripis fertilissima loca arenis inuectis fecit: uastauitq; & ui aquarum ingentia saxa arboresq; maximas uoluens pòtes plerosq; deiecit: &

Bellum Veragrorum.

deinde bello Veragrigo seu Sabaudico. Veragros qui antea Sedunensi episcopo parebant, Sabaudi temporum inuria occuparunt, Eduardo Sabaudico (ut ego arbitror) episcopo: nihil enim certi hic affirmare possum, & hanc regionem ad hoc usque tempus magna cum Sedunorum inuidia & indignatione tenebant. Eodem tempore Heluetij bellum gerebant cum Carolo Burgundo, & Antuates qui Veragros cōtingunt quòd duci auxilio fuissent, captos in sua uerba sacramentum dare coegerant. Sed illi aliquanto post cum Burgundus ex Belgico rediisset ab Heluetijs denuo defecerunt, eam occasionem nactus Ioannes Ludouicus episcopus Geneuensis, & frater ducis Allobrogum, qui aduersus Sedunensem episcopum

episcopum inimicitias exercebat, ingenti exercitu, (XV III. millia in Sedunorum annalibus numerantur) ex Antuatibus & cæteris Allobrogum populis collecto, per Veragros in Sedunos copias omnes ducit, ut hos quoque suæ uti Veragros suo imperio addat. Accedebat huc quod Vualtherus episcopus de ualle Enfischia litem mouerat Rodolpho Asperlingio, qui Raroniæ familiæ iura sibi uendicabat, is cum episcopo uiribus impar esset, Sabaudus se coniunxit, eumq; in Vallesiam euocauit. Vallesij collecto exercitu & adiunctis sibi Rhetorum subsidijs, non magno numero, quæ per summas alpes ipsis auxilio uenerant, hostium periculum facere statuerunt, sed leui prelio facto cum hosti uiribus impares sese esse animaduernerent, copias suas loco natura munito continuere. Ferox autem uiribus Sabaudis Sedunum exercitu ducto, oppidum ex itinere oppugnat, & quia primo impetu uti sperabat capere non potuerat, illud obsidione cingit. Ea res cum plurimum doleret Vallesianis, et tamen rursus periculo uirium suarum facto hoste inferiores fuissent, anxij omnem occasionem rei bene gerendæ expectabant: quam illis breui fortuna obtulit. Heluetij enim Antuatium & Sabaudorum perfidia ac defectione cognita, tria millia peditum ex proximis Bernatum & Soloturiorum regionibus conscripta, Vallesianis auxilio per proximos montes submisere: his copijs illi aucti prelium cum Sabaudis commiserunt, quo præter ignobile uulgius trecentos nobilium occidere. Tam illustri uictoria

DE VALLESIA

parta, & hostibus tota Vallesia expulsis, Veragros
 rursus in suam potestatem redegere: idq; eò faci-
 lius quòd in Allobrogibus, Burgundico bello Hel-
 uetijs iam semel atque iterum uictoribus, omnia
 turbata erant, & principe regionis in Burgun-
 diam abducta, quæ paulò post in Galliam ad Re-
 gem fratrem effugit, nemo erat qui Veragris sup-
 petias ferre posset. Veragris subactis ne hostes ex-
 teri demceps munita loca occupare, & rursus re-
 gioni negotium facessere possent, oppidorum Con-
 tegij Sallionæ & Agauni mœnia delecere: arces
 munitas Sallioniam, Contegianam, Saxoniam,
 Octodorensem, Burgensem, Intremontiam, Agau-
 nensem, & alias numero omnes X. V. I. flammis
 uastarunt & diruerunt. Cum Bernatibus præte-
 rea, quorum forti & fideli opera hoc bello usi
 sunt, Vualtherus episcopus & populus Vallesia-
 nus fœdus perpetuum fecerunt. Præterea cum mi-
 liti auxilario stipendium præsentī pecunia nume-
 rare non possent, eius loco & rei bene gestæ præ-
 mium Contegiani oppidi & conuentus præfectu-
 ram Bernatibus dederunt. Facta hæc sunt anno
 1475. Sequenti anno cum peditum duo millia ex
 Insabribus & Salassis superatis montibus, clam
 per Vallesiam erumpere, & Burgundo se coniun-
 gere conarentur, à Vallesijs qui eorum aduentu
 cognito arma sumpserant, 1500. ex his cæsi, reli-
 quorum pars maxima in Alpibus fame, uel uiarum
 ignorantia præcipitio periit: qua in re Heluetijs,
 quorum auxilijs superiori anno feliciter usi erant,
uicissim

uicissim bonam operam nauarunt hostibus eorum
 cæsis. Pace patriæ reddita Vualtherus episcopus
 anno 24. suæ administrationis mortuus est, succes=
 sit illi Iustus siue (ut quidam malunt) Iodocus Sil=
 linius : is primum fuit præpositus collegij Bero=
 nensis in agro Lucernate : postea etiam admini=
 strator Gratianopolitani episcopatus : uir eximie
 prudentiæ, & propterea cum Ludouico Gallia=
 rum Regi, tum Sigismundo Austriæ principi cha=
 rus & acceptus. Huius opera potissimum Gallo=
 rum rex est usus in reconciliandis Heluetijs cum
 Sigismundo Austrio, & fœdere inter illos facien=
 do, ad repellendam uim Caroli Burgundi. Hic igitur
 anno 1482. episcopatum Sedunorum adeptus,
 cum ædificandi studiosus esset uetera templa & æ=
 dificia publica passim tota regione instaurauit, ar=
 ces Octodorenses & Agaunenses superiori bel=
 lo combustas, nouas de integro extruxit : & pri=
 mus in Balnea ualle Intremontiorum argenti me=
 talli exædificauit, & exercuit. Erat etiam Sil=
 linius Gallicæ factioni adiectus, itaque belli cau=
 sam (quæ nam ea fuerit me latet) aduersus Lu=
 douicum Sfortiam Insubrum ducem nactus exerci=
 tum ex Vallesijs et Heluetijs Lucernatibus potissi=
 mum, quorum ciuis erat, conscriptum, in uallem
 Lepontinorum Oselam, quam et Domussulam, no=
 minant adduxit anno 1487. Lepontini à Duce ad=
 moniti, ut, quacumq; ratione possent, hostem moraren=
 tur, cum Vallesijs de pace agere incipiunt, & cum

Iustus
Sillinius.

Bellum cum
Insubribus.

DE VALLESIA

conditiones illis propositæ fuissent, nunc quædam tolli petebant, de alijs disceptando rem omnem adducis aduentum callidè protrahebant. Interea cum Vallesij dispersi essent, quod multi prædatum aut pabulatum è castris exiissent, Ludouicus Sfortia triplici acie eos aggressus inopinatos, priusquam conuenire in unum, & aciem struere possent, oppressit: cæsi sunt ex episcopi exercitu 800. quorum circiter 300. Lucernates fuisse dicuntur, cæteri agrè per montes fuga euasere. Pax deinde inter ducem & episcopum facta est, & controuersia ipsorum per delectos arbitros composita. Pacem factam domi noua seditio excepit, Georgius Suprasaxus summæ authoritatis & potentiæ apud Vallesios Gallicæ factioni aduersus, episcopum alterius factionis principem oderat, hic ex aduerso eius prelio occasionem nactus episcopum palàm accusare, qui huius cladis author populo fuisset, enumerare incommoda Gallicæ societatis, commendare Sfortiam, & ostendere quanto ipsis usui sit principem uicinum & tantum Alpium iugis ab ipsis diuisum amicum & socium habere, quibus sermonibus breui tantum uulgi odium episcopo concitauit, ut patria & episcopatu seditio-
ne orta pelleretur. Suffectus est in ipsius locum Nicolaus Schinerus anno 1496. uir senex pacis & quietis amans: eo præidente Vallesijs bellum Sueuicū ab Heluetijs gestum est, ad quod Vallesij Heluetijs 800. milites auxilio misere. Hic ætate fessus anno 1500. episcopatu se abdicauit, & in suum

Georgius
Suprasax9

Sillinius
patria pul-
sus.

Matthæus
Schinerus.

suum locum Georgio Suprasaxo adiuuante fratris
 filium Matthæum Schinerum, hic post Cardinalis
 erit, substituit. Natus est hic Matthæus apud Go-
 mesanos humili genere in uiculo Mulibacho, sed
 cum parentes eius à literis non abhorrerent ab il-
 lis Sedunum missus, & deinde Tigurum, prima
 literarum rudimenta didicit. Seduni cum esset or-
 men futuræ potentiæ accepit, cum enim promo-
 re pauperum scholasticorum hymnos ad uictum
 comparandum in multorum præsentia decantaret,
 senex quidam uir uenerandus uocatum ad se pue-
 rum diligenter inspexit, & cuius esset, ac quod no-
 men haberet, ab ipso quæsiuit, cui cum puer prom-
 ptè respondisset, ad astantes conuersus, Hic puer
 inquit aliquando episcopus & princeps noster e-
 rit: quæ uox altissimè animo pueri insedit, ut de-
 inceps & maiori diligentia studijs incubuerit, &
 iam tum bene sperare cœperit. Itaque cum adole-
 uisset in Italiam linguæ addiscendæ causa profe-
 ctus, Comi Theodoro Lucino nobili eius ætatis
 grammatico operam dedit, sub quo tantum profe-
 cit, ut præceptoris absentis aut ægri munus persæ-
 pe eum laude obiret. Sacris deinde initiatus, pri-
 mium apud Vallesios curam ignobilis uici nactus,
 ita se gessit, ut apud uicinos quoque magnam sibi
 & doctrinæ & sanctimonie opinionem compara-
 ret. Nam in popularibus concionibus disertus e-
 rat: in controuersijs uerò ciuilibus dijudicandis &
 componendis industrius & prudens: domi in stu-
 dijs erat assiduus, in uictu parcus, à libidinis su-

DE VALLESIA

spicione alienus, & qui humi plerunq; trabe capiti
 ti supposita cubaret. Hec autem neque ipse iacta-
 bat, neq; tamen ita clàm habebat, quò minus ad plu-
 rimum notitiam peruenirent. Fortè accidit, ut Iustus
 Sillinius episcopus eò loci iter faceret, hic cum à
 multis Matthæum laudari audisset, cum uidere uo-
 luit, ac ipso ad se uocato, domum deinde ipsius, &
 bibliothecam inspexit, quam cum optimè instru-
 ctam cum alijs libris, tum maximè utriusque iuris
 uoluminibus uidisset, & præterea ex ipsius sermo-
 ne hominis eruditionem & prudentiam depræhen-
 disset: indignatus suis qui tam docti hominis nullam
 hætenus mentionem apud se fecissent: memorem
 ipsius se fore testatus est: quare cum non multo
 post quidam ex collegio Canonorum Seduni mor-
 tem obiisset, Matthæum in eius locum subrogauit:
 Breui deinde tempore post Sillinio mortuo, & Ni-
 colao Matthæi patruo ipsius potissimùm opera illi
 succedente, cum ab ipso omnibus actionibus adhibe-
 retur, aut potius præponeretur, magnum breui no-
 men adeptus est, & eo se abdicante in eius locum
 successit. Ferunt quendam alium à collegio & po-
 pulo Vallesiano in Nicolai locum substitutum fuisse
 se, uerum Matthæum qui Romam mittebatur ad
 confirmationem nouo episcopo impetrandam, fa-
 cilè obtinuisse à Papa, ut sese Sedunorū episcopum
 faceret, ac cum domum rediisset, aduersa factio-
 ne multum indignante, auctoritate Georgij Su-
 prasaxi in episcopatu confirmatum esse. Erat
 eo tempore Heluetia omnis in factiones duas diui-
 sa,

sa, Gallicam & Sfortianam. Superiori enim bello quod Heluctij aduersus Maximilianum Imperatorem, & fœdus Sueuicum gesserunt, Ludouicus XII. Gallorum rex fœdus cum Heluctijs in decennium fecerat, ita ut huius ratione uniuersa Heluetia publice esset Gallicarum partium. Sed quia multis militibus uetera stipendia Galli sæpius appellati non persoluebant, complurium animi ab illis alienati sunt. Adhæc Sfortiæ, quem nuper Mediolano Gallus eiecerat multi fauebant, tum ob ueterem amicitiam Heluetiorum cum ducibus Mediolani, tum etiam quod uel opulenta stipendia ab eo acceperant, aut immunitate donati ab ipso, magna commoda ex mercatura quam in Italia faciebant, quotidie percipiebant. Præterea Sfortiarum causam tuebatur Maximilianus Imperator, cum quo aliquot Heluetiorum pagi fœdus perpetuum nuper fecerant: is nomen & maiestatem Cæsaream magnumq; pondus auctoritatis ad hanc causam afferebat. In hoc rerum statu Matthæus episcopatum adeptus operam suam Gallorum regi primum obtulisse dicitur, uerum cum nimis ampla stipendia peteret, Lodouicus Rex alioqui in largiendo parior, respondit, se unius uiri operā tanti redimere nolle: id cum episcopo relatū fuisset, indignatus se à Gallis contemni, re ipsa se declaraturū dixit, quid unius uiri opera effici possit. Itaq; mox se totū Cæsari dedit, & Sfortianas partes tuendas suscepit, Gallorū perpetuus et infestissimus hostis, q̃ Iouius et Guicciardinus Italici scriptores etiā tradūt, caus

DE VALLESIA

*ſas tamen & initia tanti odij ſilentio prætereunt. Primum igitur omnium aſſiduis concionibus quas in publicis Heluetiorum Conuentibus habebat, eſſe fecit ut lege lata interdiceretur, ne quiſquam annuas penſiones ab ullo principum acciperet: Docerebat enim exteros principes his penſionibus euerte-
 re libertatem Heluetiæ, & ipſos Heluetios inter ſe committere, dum unus Gallico, alter Italico auro corruptus, totus ab exteri principis uoluntate pen-
 det, et illi potius quam publicæ utilitati inſeruit. Et hæc quidem uera erant & utilia: ſi uel tum tēporis uel hodie quoq; ediſtum hoc conſtāter ab omnibus ſeruatum fuiſſet: ſed longe aliò eius conſilia ſpecta-
 bant: ut Gallò excluſo Heluetij nouis fœderibus ob-
 ſtringerentur: quod nō potuiſſet tam facile confici ſi Gallis non fuiſſet aditus præcluſus ad corruppen-
 dos potentiores. Poſtea cum Galli graue bellū Nea-
 poli gererent, iſdem artibus & conſilijs effecit, ne illis publice à pagis Heluetiorū milites darentur,
 neq; enim ex fœdere ad hoc tenebantur: attamen nihilominus contra magiſtratum ediſta multi Gal-
 lorum caſtra ſecuti ſunt, qui bello, fame, peſte ma-
 iore parte abſumpti, contemptarum legum pœnas dederunt. Eodem tempore Iulius II. pontificatum adeptus eſt, qui cum armorū flagrantiffimo ſtudio teneretur, Matthæū mox ſibi delegit, in quo ſingula-
 ris uis bellica inerat, per quem Heluetios Rhe-
 tos & Sedunos ſibi coniungeret, ac eius potiſſi-
 mum opera anno 1510. Heluetij fœdere ſe pontifi-
 ci obſtrinxerunt, id eò facilius impetrauit, quod
ſuperiori*

superiori anno Ludouicus rex, finito tempore, in quod fœdus cum Heluctijs pepigerat, illis stipendia deinceps renuntiarat. Eodem anno Matthæus sex millibus Heluctiorum collectis eo exercitū Gallos inuadere, & apud Insubres res nouare statuerat, quāuis Heluctijs milite hoc ad tuendas ecclesiæ terras Pontificem usurum dixisset. Consilio eius patefacto magistratus singulorum pagorum milites suos, qui iam Alpes superauerant, domum reuocarunt, & se per literas pontifici excusarunt, Se milites suos reuocasse, quod audirēt Gallo cum quo ueteri amicitia coniuncti sint, bellū inferri, idq; se absque graui suo incommodo facere non posse, & ad hoc fœdere non teneri, neque huius rei ab episcopo mentionem ullam factam esse. Deinde militibus suis neque annonam neque stipendia, uti oportuerat, numerata esse. Et quia Christianissimus Galliarum Rex pollicetur se ecclesiæ nihil damni daturum, orare se pontificem, ut qui princeps pacis sit, cum Christianæ professionis hominibus pacifice absque ullis insidijs agat, in ea re se libenter operam duros, ut pax coeat, & humano sanguini parcatur. Sibi omnino certum esse seruare fœdus initum, sed tamen neque Imperatori, neque Regi Gallorum qui huic coniunctus sit arma illaturos, quando de hac re, fœdere etiam cautum sit. Ad has literas Heluctiorum Iulius Pontifex acerbissimè respondit: se non sui tuendi causa Heluctiorum operam conduxisse, sed ut ius suum persequi possit contra Alphonsum Estensem & eius defensores, siue

DE VALLESIA

is sit Galliarum rex, seu quicumque alius: neq; enim illum Christianissimi titulo respondere, cum apertum ecclesie hostem defendat. Quod se hortentur ut pacificè & absque insidijs agat, facere eos impiè & contra Christianam fidem, Romanam enim sedem semper absque uitio fideliter & sanctè egisse. Quod polliceantur suam operam in pace concilianda, eos sui ipsorum oblitos arroganter facere, multos enim principes esse qui de pace intercedant si modo audiantur, debuisse ipsos duces à se missos sequi neque militem domum reuocare, se bene adhuc de Heluctijs sperare ipsos nihil cum Gallo aduersus Romanam sedem molituros esse: quod si illi coniungantur, sibi quoq; locum gratiæ apud Gallum patere, neq; difficile sibi esse & Gallum & uniuersum imperium aduersus Heluctios concitare, & eos diris deuouere, ut hostes ecclesie, qui patetis & conuentis non steterint. Hoc responso accepto etsi pleriq; Heluctiorum offendebantur, tamen Iulij iracundiæ id condonandum censebant, & de nouo missis legatis stipendia superioris expeditionis à Papa exigebant: nihil tamen impetrauerunt: nam Antonius de Monte S. Sabini archiepiscopus Sipontinus, & Achilles de Crassis episcopus Castelli, Cardinales ambo, iudices huius causæ à Iulio delecti, pronuntiarunt, Heluctijs cum non ex uoluntate Iulij militarint, stipendia nulla deberi. Interca Sedunensis episcopus sedulò agebat, ut Heluctij spreta Galli amicitia totos se Pontifici darent, & cum ubicunque eorum opera opus haberet,

beret, sequerentur: id si facerent amplissimam gloriam eos manere, & uberrima stipendia à liberalissimo Pontifice uetera & noua expectanda esse docebat: id ut facilius impetraret commo-
dè accidit, quod Gallorum magistratus apud In-
subres Suiciorum publicum tabellarium Lugani
captum aquis submerferant, & Reipublicæ in-
signia quæ ille gestabat, summa cum contumelia
in publica auctione uenum dederant. Heluetij e-
nim insigni hac contumelia affecti cum milite col-
lecto eam ulcisci statuisserent, & hyeme impedi-
ti non potuissent propositum exequi, totos se à
Galli amicitia auerterunt. Iulius quoque Rauennæ
ingenti prælio à Gallis uictus omnem spem clas-
dis huius uindicandæ in Heluetico peditatu repo-
suerat, & obnixè per Sedunensem agebat, ut quàm
maximis copijs in Italiam proficiscerentur. Et quò
maior Sedunensis auctoritas esset, Raucennæ anno
millesimo quingentesimo undecimo ipsum purpu-
ra donauit, & Presbyterum Cardinalem S. Pudens-
tiæ in titulo Pastoris fecit. Sedunensis interea, ut
consilia cum Pontifice conferret, & de manu ipsi-
us galerum acciperet, obseßis omnibus itineribus,
à Gallis summa diligentia & attentione ipsius tran-
situm obseruantibus, leprosi habitu per illorum
custodias in Italiam penetrauit, & rebus conse-
ctis mutato habitu in Heluetiam breuiredijt. Ibi
ex Heluetijs, Rhetis & Sedunis instructissi-
mum exercitum per Alpes Reticas & Triden-
tinum iugum Veronam adduxit, ubi Veneti

reconciliato sibi pontifice, suas copias Helueticis coniunxerunt, ac breui recepta Cremona, Ticino, Asta, Alexandria, & ipso Mediolano, Gallos quod maxime in uotis Iulij fuerat Italia uniuersa expulerunt: & Maximilianum Sfortiam Ludouici filium in paterni imperij possessionem restituerunt. Tam præclara uictoria parta Iulius Helueticos nouis insignibus, & titulo Defensorum ecclesiasticæ libertatis donauit. Interea cum Gallus legatis missis amicitiam & fœdus Heluetiorum studiosè expeteret, & magnis muneribus principes pagorum sibi clàm conciliare conaretur, Sedunensis qui in omnibus Heluetiorum comitijs præsens aderat, acriter se illi opposuit, ac tandem effecit, ut legatis Gallorum non amplius aditus daretur, & qui conuicti essent auri Gallici crimine, senatu mouerentur, alijs quoque multis additis. Ludouicus Heluetiorum auxilio destitutus exercitum ingentem Gallorum & Germanorum in Insubriam misit, Triuultio & Tramulio ueteranis ducibus, qui deinde ad Nouariam ab longè impari numero Heluetiorum uicti fugatiq; per Alpes Cotias in Galliam se recepere. Mortuo autem breui post hanc cladem Ludouico, Franciscus rex omnino sibi Insubres recuperandos esse existimans, instructissimum exercitum ipse in Italiam adduxit: aduersus hunc Sedunensis Helueticos denuo conciuuit, qui Cardinale præsentem ingenti prælio à rege uicti, facta pace domũ rediere: iam antè inter se dissentientes, cū quidam pace facta ante pugnam è castris excessissent.

sent. Eo bello Franciscus Insubres in suam potestatem redegit. Ab hac infelici pugna, quæ anno 1515. commissæ fuit, Cardinalis auctoritas cum apud Heluetios, tum potissimum apud Vallesios plurimum imminuta fuit: Itaque Georgio Suprasaxo mutata uoluntate Gallicas partes amplexo, Cardinalis qui constanter aduersam partem tuebatur, à Vallesijs suis patria eiectus est, Suprasaxi potissimum opera. Quare ut sibi reditum pararet à Pontifice Leone facile impetrauit, Vallesios ut sacro anathemate feriret: illi spreto Papæ anathemate, ut uicissim Cardinali malefacerent, arcem Octodorensem semestri tempore oppugnatam, & demum sub conditionibus deditam in odium Cardinalis combussere. Cardinalis interea frequenter Tiguri in Heluetijs, aut in aula Cæsaris agebat, & eo tempore quo Carolus delectus fuit, bonam illi operam nauauit, & eius coronationi interjuit. Conatus etiã est anno 1518. patriam repetere, nam illi sua factio in Vallesijs non deerat, uerum cum ad Gomesanios peruenisset, animaduersa aduersariorum potentia & uulgi odio, conuerso itinere Tigurum rediit. Anno deinde 1521. auspicijs Leonis X. Papæ rursus Heluetiorum magnam manum in Italiam adduxit, & quoniam magistratus pagorum suis interdixerat, ne aduersus Gallorum regem, qui & ipse non exiguum Heluetiorum numerum in castris habebat, militarent, multi cum uiderent, quò Cardinalis tenderet, è castris domum redire: sed ille partim eloquentia qua plurimum ualuit, partim muneribus

quibus militares animi plus ulla oratione mouentur, plerisque persuasit, ut se quocunque duceret, sequerentur, nam pollicebatur se amplissima præmia parta uictoria singulis daturum, et facile ipsos in gratiam apud suos magistratus domi repositurū. Cum hoc exercitu Iulio Medici, Prospero Columnæ, & Piscario summis ducibus se coniungens præcipua causa fuit, ut Galli denuo insubrum imperio spoliarentur, quod ab eo tempore nunquam hætenus recuperarunt. Hac uictoria parta, sicut apud Pontificem & Imp. Carolum summam sibi gratiā comparauit, ita maximæ partis Heluetiorū animos à se prorsus alienauit, quare ut odia aduersariorū euitaret, & tandem etiam Senatorio munere fungeretur, Romæ deinceps assiduus fuit, & biennio post primis diebus comitialibus, quibus Hadrianus VI. Pontifex creatus fuit, in conclauis non absq; suspitione ueneni mortuus est. Nam eum in noui Pontificis electione à quibusdam nominatum fuisse, quosdam summæ auctoritatis Cardinales ita agrestulisse creditum est, ut ipsum polline adamantis pani inserto è mediis tollendum curarint. Nos in re incerta & suspitione plena, lectori huius rei iudicium relinquimus.

Philippus
de Platea.

In Matthæi locum publicis Vallesiorum suffragiis suffectus est Philippus de Platea, hic cum cer-
neret à Pontifice confirmationem non impetrari
posse nisi maxima cum difficultate, & præterea po-
dagræ morbo assiduè affligeretur, episcopatu se
sponte abdicauit sexto anno postquam creatus fue-
rat.

Pat. Dum administraret episcopatum, fœdus & amicitiam cum Allobrogum principe Carolo renouauit. Adrianus à Riedmatten anno 1529. episcopatum adeptus est, ac eiusdem anni initio Altosaxus populi seditione patria pulsus est, & Vibisci ad lacum Lemanum obiit. Hic tertio demum anno ab electione sua, confirmatione à Pontifice impetrata, Lausannæ à Sebastiano eius urbis episcopo præsentì Vallesiorum nobilitate consecratus est. Fœdus cum septem Heluetiorum pagis sanciuìt. Arcem quoque Maioriam, quæ fortuito incendio conflagrauerat ita breuì tempore, multò, quàm antè fuisset, elegantiorē extruxit, ut hoc incendium penè utile fuisse plerique crederent. Rempublicam Vallesianam magna prudentia & moderatione rexit, in summaq; pace & tranquillitate conseruauit, absque ulla populi seditione. Obijt anno 1547. & in eius locum successit Iohannes Iordanus, qui tranquillitatem Reipublicæ quam à suo antecessore quasi per manus acceperat, non tantum conseruauit, sed auxit, Matza quasi classico quodam seditionum Heluetiorum legatis iuuantibus, publico consensu omnium ordinum sepulta. Hic antequam sacris ordinibus initiaretur, uxorem duxerat è qua liberos aliquot suscepit, ac eius è filio nepotes egregiæ spei iuuenes Seduni agunt: cæterū uxore mortua sacros ordines quos uocant suscepit, & ita ad episcopatum conscendit. Cum annis 17. episcopatu præfuiisset obiit, & in eius locum publicis suffragijs delectus est Hildebrandus à Riedmattē, hic

Adrianus à
Riedmattē

Iohannes
Iordanus.

Hildebrandus
à Riedmatten A. 15

DE VALLESIA

in iuuenta bonis literis operam dedit, & aliquan-
diu in celeberrima Parisiorum academia uixit. Do-
mi deinde matura ætate summos honores adeptus
qui alijs diu ambientibus uix senecta ætate contin-
gunt, ita se erga ciues & imperio suo subiectos ha-
ætenus gessit, ut ab omnibus celebretur tanquam
uere clementissimus princeps, & pater patriæ. Nã
cum regiones quamplurimæ bellis, aliæ diuturna
& inaudita caritate annonæ laborèt, Vallesia Dei
beneficio, & optimi principis totiusq; senatus sin-
gulari cura & prouidentia, in summa pace et tran-
quillitate degit: & quamuis malum inopiæ &
caritatis etiam cum alijs senserit, tamen id ha-
ætenus apud eos tolerabilius fuit, quàm in plerisq;
uicinis regionibus. Nos interea Deum precemur,
ut & alijs regionibus pacem diu desideratam resti-
tuat, et eandem his qui nunc ea fruuntur cõseruet,
ac ut ea ad sui nominis gloriam, & nostrā salutem
omnes utamur & fruamur, per spiritum
suum sanctum efficiat.

AMEN.

DE ALPIBUS

COMMENTARIUS IO:

SIA SIMLERO

auctore.

V M æque in uniuersis terrarum tra-
 ctibus, campi & montes occurrant,
 nescio tamen quo pacto horum stu-
 penda altitudo magis animos nostros
 percellit & in admirationem sui rapit, quam illo-
 rum latissime diffusa planicies. Itaque prisci mor-
 tales excelsa loca diuino cultui aptissima existi-
 marunt, quod hominibus inde admiratio non uul-
 garis incuteretur: existimabant etiam uulgo loca
 tam eximia præsens numen habere. Neque tan-
 tum falso idolorum cultui dediti, sed populi Dei
 progenitores, Abrahamus ipse, Isaacus & Iaco-
 bus, alijque ueteres patres in montibus Deo uero
 sacra fecerunt. Qui mos tam diu ualuit, quoad
 Deus lege lata præcepit, ut uno tantum in loco sibi
 sacra fierent. Inter gentes uero Poetæ qui naturæ
 contemplationem fabularum inuolucris tectam
 posteris tradiderunt, multos monticolas Deos fin-
 xere, Faunos, Satyros, Pana, Oreades aliaq; nym-
 pharum genera complurima: neque tantum hos
 quasi minorum gentium Deos, sed illos quoque
 maiores montes incolere prodiderunt. Iupiter e-
 nim Olympius cognominatur, & omnium altissi-

morum montium uertices illi satri sunt: Biceps,
 Parnasus, & Helicon, & Cytheron, Pierus, Nisa,
 aliique montes Apollini & Musis Bacchoque ab
 iisdem consecrati sunt: Mercurius Atlantis proles
 est. Voluerunt autem his fabulis haud dubie na-
 turæ opera & uires, quæ eximia in montibus cer-
 nuntur, adumbrare. Nobis interim qui hæc illo-
 rum ænigmata explicare non possumus, neque e-
 tiam magnopere laboramus, nihilominus fatendū
 est, magna contemplatione montes excelsos di-
 gnissimos esse. Quocunque enim te uertas, multa
 in omnes sensus occurrunt, quæ animum nostrum
 excitent & delectent. Ipsa primum immensa mo-
 les in tantam altitudinem accumulata, quæ tot se-
 culis durat, neque unquam subsidit aut abscondi-
 tur: quis enim non miretur, quibus fundamentis
 tanta moles nitatur, aut in quem usum altissima
 hæc cacumina natura extulerit. Si partes singu-
 las inspicias alibi derupta præcipitia, aut rupes
 immensæ, scopuli pendentes, & per secula quo-
 tidie ruinam minantes, profundi & impenetra-
 biles hiatus, speluncæ uastæ & horridæ, multo-
 rum seculorum indurata glacies, stuporem aspi-
 cientibus incutiunt. Si te conuertas ad ea quæ or-
 tum habent, & uel nascuntur uel saltem aluntur
 illic, fontes, lacus, torrentes, & ingentia flumi-
 na, plantarum infinitas species, uaria genera a-
 nimalium, multa eximia & singularia mucnies.
 Atque hæc in omnibus montibus, maxime tamen
 in Alpibus qui omnium ferè Europæ montium
 altissimi

altissimi sunt, plurima huius generis ab eo, qui mediocrem diligentiam afferat, observari possunt. Hæc itaque sæpius cogitans, & sæpe oculos iucunda montium contemplatione pascens, è quibus quotidie certissima tempestatum & serenitatis signa petimus, existimaui me operæ precium facturum, si, quando in uniuersum hæc pertractare maioris est operæ, ea saltem in Commentarium redigerem, quæ de Alpibus memoratu digna, uel ex bonorum auctorum lectione colligi, uel ab hominibus fide dignis accipi, aut etiam ipse uidi. Non exquirens singulorum causas & rationes, quæ in natura rerum abditæ latent, sed tantum historico more res ipsas ordine commemorans: adhibita nonnunquam interpretatione eorum, quæ ab alijs, de ijsdem rebus obscurius, aut etiam perperam memoriæ prodita sunt. Id autem eo libentius feci, quod scribenti mihi Commentarios rerum Helueticarum, multa sæpe huius generis occurrunt, quæ si uno loco semel hic à nobis exposita fuerint, non necesse erit eadem postea in singularum Alpium aut Alpinarum regionum descriptione, cum fastidio repetere.

DE ALPIBUS

ALPIVM NOMEN VNDE DEDUCTVM SIT, & quibus montibus proprie tribuatur.

De nomine
Alpium.

PORRO Alpium nomen altissimis montibus qui Italiam à Gallia & Germania diuidunt, à candore impositum est, quia perpetuis ferè niuibus albescunt. Sabini enim, ut Festus Pompeius annotat, Alpum dixere, quod postea Latini Album, unde Alpium nomen. Græci tamen inter quos Stephanus, annotant ueteres non tantum ἄλπειά ὄρη dixisse, ἄλπεϊα τῶν sed etiam ἄλπειά διὰ τῶν. Idem affirmat Strabo qui scribit Alpes olim nominatas ἄλπειαι & ἄλπειονίαι, atque apud Iapodes montem qui Alpium extremus est, uocari Albium, quod consue Alpes extendantur. Ligurum quoque urbes Albium Intemeliorum, & Albingaunum seu Albium Ingaunorum, dictas quasi Alpium Intemelium & Alpium Ingaunum. Cæterum Isidorus Alpium nomen uult esse Gallicum: Alpes, inquit, propriæ montes sunt Galliæ, de quibus Vergilius, Aerias Alpes, & dicendo aerias uerbum expressit à uerbo, nam Gallorum lingua Alpes montes alti uocantur: hæ sunt enim quæ Italiæ murorum uicem exhibent. Nostra ætate Alpium nomen quasi uernaculum uulgo usurpatur, non tamen altum significat, sed alp & alpen plurali numero uocantur montes pascui, in quibus fœnum non secatur & in hybernos usus colligitur, sed tantum boues aliæq;
armen-

armenta illuc in pascua mittuntur, unde zū alp fa-
ret, est armenta in pascua montana ducere, in qui-
bus plerunque ad summum ternis mensibus æsti-
uis agunt.

Porro Alpiū nomen ueteres plerunque tribu-
erunt solummodo his montibus qui Italiam finiunt,
ac illam à Gallia & Germania diuidunt. Herodia-
nus, Alpes, inquit, sunt altissimi montes, quales in
his regionibus nulli, porrecti ad muri formam cir-
cundatique Italiæ quasi ad reliquam eius felicita-
tem hunc etiam quasi cumulum natura addiderit,
ut munitionem haberet inexpugnabilem, pertin-
gentem scilicet à Septentrionali ad id mare quod
ad Meridiem spectat. Idem libro octauo, Alpes,
ait, sunt longissimi quidam montes, uice murorum
Italiæ circumdati, adeo in altum editi, ut etiam su-
perare nubes uideantur, itaque in longum porre-
cti, ut uniuersam Italiam comprehendant: leua
ad Tyrrhenum pelagus, dextra ad Ionium usque
pertingentes: densis ubique nemoribus insecsi, at-
que angustissimis callibus, & rupium prærupta
altitudine, scopulorumque asperitate uix peruij,
nonnullis tamen quasi semitis ueterum Italarum
labore manu factis. Rectè hæc de Alpibus, nisi
quod perperam Italis tribuit quod itinera per Al-
pes fecerint, cum ea aliorum & præcipue Gallo-
rum opera facta sint, ut postea ostendemus. Præ-
terea longe Herodiano antiquiores, C. Semprou-
nius, Polybius, Strabo, Plinius, Ptolemæus, Alpiū
nomen his tantum montibus tribuunt, qui Italiam

Qui mōtes
Alpes uo-
centur.

DE ALPIBUS

claudunt : Sed Mela Alpes in Thraciam usque extendit: Alpes ipsæ (inquit) ab ijs littoribus (Ligusticis) longe lateque diffusæ, primo ad Septentrionem magno gradu excurrunt, deinde ubi Germaniam attigerunt, uerso impetu in Orientem abeunt, direptis populis immanibus, usque in Thraciam penetrant. Meminerunt etiam Tacitus & Sextus Rufus Pannonicarum Alpium: atque hi uidentur altissimos Pannoniarum & Thraciæ montes Alpes nominare, propterea quod ab Alpibus nasci quodammodo uideantur, & his continuatis iugis connecti. Nam à mari Ligustico inter Salassos atque Allobrogas per Heluetios, Rhetos, Vindelicos, Noricos, Carnos, Illyrios, ad Macedoniam usque ultimam continui montes sine ulla intermissione pertinent. Quidam etiam quosuis altissimos montes Alpes nominant, atque hoc modo Pyrenæi montes qui Hispaniam à Gallia diuidunt, Alpes nominantur à Procopio libro primo. Contra Frisingensis Otto Alpes nominat Pyreneum, Italiam scribens à Septentrione habere Pyrenæas Alpes. Guntherus in Ligurino: Pyreneum, inquit, complecti Alpes & Apenninum, atque has esse Pyrenæi partes. Sed nos sequemur ueterum sententiam qui montes Italiam terminantes Alpes propriæ nominant. Alpis autem nomine, ut hoc quoque moncam, quidam singulari numero usi sunt, ut Lucanus:

Agmine nubiferam raptò superuolat Alpem.

& Dionysius Afer,

τῆς δὲ πρὸς αὐτοὺς ἀναφορῆς τοῦ ἀλλοιῶσθαι.

Verum magis usitatum est in multitudinis numero Alpium nomen, non tantum quia Alpīs maximus est mons, ut Dionysij interpretēs scribit, sed quia multi sunt montes, seu iuga montium longa serie connexa. Attamen non tantum continuata illa iuga Alpium nomen habent, sed alij quoque montes qui ab his quasi rami quidam aut brachia in utrunque latus excurrunt, & amplissimas ualles efficiunt.

Ipsi autem Alpiū montes uarijs nominibus nuncupantur: quidam enim à Dijs quibus consecrati fuere nomen acceperunt, ut mons Iouis, mons Martis, & Penninus à Pennino deo dictus est, ut perhibet Liuius: & nostra ætate Alpium montes à diuis denominantur, ut S. Bernardi maior & minor mons: S. Bernardini mons: item S. Dionysij, Gotthardi: S. Barnabæ: S. Braulij, &c. Nam uti initio diximus, gentes sicut nemora & lucos, ita etiam montes dijs suis consecrarunt: at Christi religione late propagata, pij homines ut memoriam gentilis superstitionis abolerent, memorias aut sacella sanctis hominibus, & qui forte per hæc loca Christum prædicando iter fecissent, dedicauerunt, & ab his montibus noua nomina imposuerunt: consilio bono, cæterum quàm id sacris dogmatibus conueniens & ecclesiæ utile fuerit, aliorum esto iudicium. Nonnulli montes à ducibus & claris uiris, qui forte exercitum per hæc loca duxerunt, nomen acceperunt.

Varia Alpium nomina.

DE ALPIBVS

Sic à Iulio Cesare, uti arbitramur, apud Venetos, Iuliæ Alpes dictæ sunt, & in Rhetis Iulius mons: à Pœno Annibale plerique Penninas aut Pœnas Alpes nomen habere censent: Lucumonis mons, à Lucumone quodam Tusco nomen suum accepisse creditur: sicut Rhetico mons, à Rheto, à quo etiam Rhetorum populi nomen habent: & apud Vallesianos mons Sempronius, qui & Scipionis dicitur, & mons Syluius: à Romanis ducibus hæc nomina accepisse creduntur: & Graiæ Alpes ab Herculis Græci transitu nominatæ dicuntur. Cotticæ dictæ sunt à Cottio qui in his regnum obtinuit, & vias muniuit. Aliæ rursus Alpes à populis qui ad has incolunt nominantur: ut Leponticæ Alpes, & Rheticæ, Noricæ, Tridentinæ, Vindelicæ, Venetæ, Carnicæ, Pannonicæ. A situ suo & uicinia maris maritimæ Alpes nuncupatæ sunt: Summas ab altitudine dictas uolunt. Furca à bifurcato & in duos uertices diuiso summo iugo nomen habet. Atque similibus de causis uicini populi proximis Alpium iugis uernacula sua lingua nomina imposuerunt, quæ commemorare singula, res magni & inuutilis laboris esset.

ALPIVM LONGITV.

do, & latitudo, atque
altitudo.

DE longitudine & latitudine Alpium diuersæ sunt auctorum opiniones, quarum aliquot à Plinio commemorantur lib.3. cap.19. sed quantum ego iudicare possum is locus mendosus est: ponam tamen uerba eius ut in uulgatis codicibus leguntur. Alpes XM. pass. patere à supero mari ad inferum, Cælius tradit: Timagenes XXIIIM. pass. deductis: in latitudinē, Cornelius Nepos CM. T. Liuius tria M. stadiorum: uterq; diuersis in locis. Nam & centum milia excedunt aliquando, ubi Germaniam ab Italia submouent, nec LXXM. explent, reliqua sui parte graciles, ueluti naturæ prouidentia. Latitudo Italiae, subter radices earum à Varo, per uada Sabatia, Taurinos, Comum, Brixiam, Veronam, Vicentiam, Opitergium, Aquileiam, Tergeste, Poëlam Arsiam, DCCXLII. millia passuum colligit. Hæc Plinius. Primum hic numerus XM. passuum longe minor est Alpium longitudine, aut Italiae latitudine, itaq; mihi uix persuadere possum hanc à Cælio traditam, aut à Plinio absq; reprehensione eius commemorandā fuisse. Quare uel pro XM. ponenda sunt 410. millia passuum, quæ latitudo Italiae à Plinio posita est quinto cap.3. libri, inter duo maria Inferum & Superum ac Varum & Arsiam flumina, ubi etiam alpium initium et finis ponitur, ut par sit harum longitudo: uel XM. sunt decies centena millia. Atq; ita alibi ponit ambitum Italiae à Varo ad Arsiam XXXM. passuum, LVIII. hoc est tricies centena et quinquaginta octo millia passuum. Hæc autem non accipienda sunt de recta di-

DE ALPIBUS

stantia à Varo ad Arsiam, qua ratione alibi Italiae latitudinem metiri uidetur, sed de longitudine montium qua curuato ambitu Italiā claudunt. Iam quod latitudini inequali à Nepote et Liuiio prodita subiicit, aliquando Alpes C. milia excedere, recte ad latitudinem à Nepote traditam refertur: quod autē subiicit nec LXXM. implere, non respondet latitudini trium M. stadiorum quam Liuius tradit: nam sicut maiorem latitudinem alicubi esse asserit quam Nepos prodiderat, ita hic uidetur maiorem latitudinem uoluisse indicare quam quæ à Liuiio tradita esset: at tria millia stadiorū faciunt XXIII milia passuum, quem numerum longe superant LXXM. pass. itaque forte pro LXX. ponenda esset XXM. passuum: sed ego antiquorum codicum auctoritate destitutus nihil hic mutare ausim, tantum indicare uolui, mihi Plinij locum mendo sum uideri. Polybius lib. 2. scribit. Alpes quæ Italiam à Septentrione claudunt ad duo milia & ducenta stadia protendi: quæ faciunt CCLXXV. milia passuum: Polybium Strabo sequitur. Attamen cum diuersa initia & fines Alpium statuuntur, non mirum est diuersas quoq; esse de Alpium longitudine opiniones. Italiam enim quam finiunt et tuentur Alpes quidam Carnis & Tergeste oppido circumscribunt, alij Pola & Formione amne, quidam uero ad Arsiam usque eandem producunt, & Istriam Italia comprehendunt, ut Plinius & Strabo, in hac circumscriptione Augusti Imp. auctoritatem secuti. Atque Polybius Alpes inquit à Masa

à Maßilia incipere, & usq; ad intimum maris Adriatici sinum protendi. At Strabo à uadis Sabatijs: Plinius à Varo flumine easdem inchoat. Videntur etiam quidam de recta distantia loqui, alij de ambitu lunato, & dimensione itineris iuxta alpes. Similis ratio latitudinis est, nam neque eandem ubique latitudinem Alpes ipsæ habent, sed ælicubi continua Alpium iuga longe excurrunt in latus: deinde itinera describentes, latitudinem Alpium modo iuxta montium ascensum dimetiuntur, quandoq; ab ipsis uallium initijs iter numerare incipiunt, atq; ita Polybius scribit Alpes uix quinto die ascendi posse, quod certe de recto ascensu à pede montis ad uerticem nequaquam intelligi potest.

De altitudine uero alpium æque uariæ opinionæ sunt atque de longitudine & latitudine earum. Pleriq; affirmant alpiū montes omnium totius Europæ maximos atq; altissimos esse, quāuis enim id de Pyreneis montibus Appianus affirmet in Hispanico, constat tamen alpes his neq; altitudine neq; magnitudine inferiores esse. Strabo Polybij de hac re sententiam his uerbis exponit. Hic idem uir cum de alpium magnitudine & sublimitate differeret, maximos Græciæ montes comparat Taygetū, Lycæum, Parnassum, Olympum, Pelion, Ossam: Thraciæ uero Aemum Rhodopen, Dunacē, quorū singulos inquit unius diei itinere expeditis facile uiatoribus ascendi posse, et uno die circumiri, Alpes aut ne die quidem quinto ascendi posse. Neque tamen

DE ALPIBUS

par ubiq; est Alpium altitudo, sed qua incipiunt ad mare Tyrrhenum minor earum est altitudo, & qua finiuntur mitiora iuga habent: unde etiam Plinius scribit, mitescentia alpium iuga per medium Illyricum à Septentrione ad meridiem uersa, in Pannonijs molli in dextra ac leua deuexitate considerare. Intermediæ Alpes plerisq; in locis altiores sunt, ac Solimus Vesulo monti è quo Padus oritur maximam altitudinē tribuere uidetur, quem superantissimam inter alpium iuga nominat, alij Lepontias alpes summam omnium esse uolunt, hoc argumento ducti quod ex his maxima flumina ad omnes orbis partes fluant, Rhenus, Rhodanus, Ticinus, Athiso Vrsa, Arola. Quin & Rheti & Seduni contendunt suas alpes omnium altissimas esse. In singulis tamen alpibus humiliora quædam iuga inueniuntur & depressiora loca per quæ antiquitus itinera facta sunt, sed hæc ipsa adeo alta sunt, ut iter per montem uix uno die confici possit ab expedito pedite, nam equorum in summis iugis plerunq; nullus est usus, nisi forte in sarcinis gestandis: ab imis autem uallibus ad summos montes pluriū dierum iter est, atq; hæc itinera Strabo respexit scribens Alpes uix quinto die ascendi posse. Nostri cum de ascensu alpium loquuntur, plerunq; de summis iugis tantum loquuntur, ubi incipit accliuis ascensus, & loca omnia sterilia & frigida sunt, cum huc perueniunt tum demum dicunt se incipere montem ascendere, den berg angon. Verum ubi quis in summum montem qua iter est peruenerit,

rit,

rit, nouas adhuc alpes quodammodo inuenit, altissima cacumina perpetua niue & glacie rigentia quæ pterunq; mitiort iugo per quod uia est utrinq; imminet. Ac uidentur excelsa hæc iuga nubes ipsas penetrare, ut non immerito poetæ alpes aërias & nubiferas appellarint: ita ut si quis ea loca conscendat nubes seipso inferiores uidere posse arbitretur: atq; id spectaculum sibi contigisse quidam gloriantur: uere ne an falso ipsi uiderint. Græci multa de suorum montiū altitudine fabulati sunt. De Olympo Solinus refert, aram in eius cacumine Ioui dicatam esse, cuius altaribus si qua de extis inferantur, nec diffilari uentosis spiritibus, nec pluuijs dilui, sed uolente altero anno cuiusmodi relicta fuerint, eiusmodi reperiri. Et omnibus tempestatibus à corruptelis aurarum uindicari quicquid ibi semel Deo consecratum fuerit. Literas incinere scriptas usq; ad alteram anni ceremoniam permanere. Ideoque Lucanus eum nubes excedere scripsit: & idem Claudianus pluribus exponit in consulatu Manlij. Similia de monte Atho Melaretulit. Athos inquit, mons est adeo elatus, ut credatur altius quam unde imbres cadunt surgere. Caput opinio fidem quia de aris, quas in uertice sustinet, non abluitur cinis, sed quo relinquitur aggere manet. Verum neque Athon neque Olympum, neque quemuis alium Græciæ montem alpibus altitudine & magnitudine comparandum esse Polybius asserit, neque tamen talia quisq; de illis affirmare potest, cum uertices perpetuis niuibus tecti

ostendant montes hos nequaquam nubibus unde
 niues & imbres cadunt altiores: Verum quod nus-
 bibus operti nonnunquam cernuntur summi eo-
 rum uertices, & quod aliqui nubes infra se positas
 uiderunt, cum in cacumina alpium ascendissent, id
 adeo inde factum crediderim, quod nubes non sem-
 per in media aëris regione, sed aliquando propius
 terram & quidem magno cum fragore mouentur,
 ut Physici tradunt. Sæpe etiam densissimæ nebulae
 montes tegunt, quæ eminus nubes omnino esse ui-
 dentur: & tales offusas fuisse Aemo, quando hunc
 Philippus Macedonum rex ascendit, Lilius innuit,
 his uerbis: Ut uero iugis appropinquabant, quod
 rarum in alijs locis esset, adeo omnia contexta ne-
 bula, ut haud secus quam nocturno itinere impedi-
 rentur. Quod si nubes suum proprium locum ha-
 bent, qui (ut Abdomades quidam demonstrat a-
 pud Vitellionem) à terra distat fere 52. millibus
 passuum, posito ambitu terræ 24000. milliario-
 rum huiusmodi: non uerisimile est ullos montes
 eosq; pertingere. Neq; tamen propterea Græcis
 in definienda montium altitudine assentiri possimus,
 è quibus Dicearchus uir imprimis eruditus regum
 cura permensus montes, altissimum ex his prodi-
 dit Pelion MCCL. passuum ratione perpendiculi:
 uir de illo retulit Plinius. Præterea Plutarchus in ui-
 ta Pauli Aemilij scribit Geometras dicere neque
 altitudinem montis, neque profunditatem maris
 protendi ultra decem stadia, quæ passuum nume-
 rum à Dicearcho proditum conficiunt. Verum &

Plutar-

Plutarchus refert Xenagoram certis instrumentis deprehendisse maiorem esse altitudinem Olympi montis : & opinionem hanc manifeste conuellit alpium altitudo, in quibus cum multis locis ascensus & quidem satis accliuus XXXM. pass. habeat, facile hinc colligere possunt, qui dimensionum non prorsus rudes sunt, longe maiorem esse earum altitudinem ad perpendicularum quam MCCL. passus. Nam quod non maiorem aiunt montium altitudinem esse quam sit maris profunditas, idipsum vident graues philosophi, ac Casar Scaliger summus nostra ætate philosophus, terræ altitudinem quanta absistit ab aquæ superficie, ad aquæ profunditatem uigecupla maiorem arbitratur. Cum autem ponat aquæ maximam fere profunditatem centenorum passuum, erit montis excelsi altitudo duorum millium passuum : quantum ad perpendicularum atque tolli multa alpium iuga, & forte etiam aliquanto amplius non dubitamus. Quod si altitudinis existimæ indicium est, quod de Casio monte & ita ueteres memoriæ prodiderunt, ex illorum uertice solem ante eius exortum per tenebras uideri : certe hoc quoque indicio constabit alpium nostrarum altitudo, in quibus circa solstitium nox breuissima & pene nulla est, quoniam & post occasum solis diu eius luce fruuntur montani homines, & mane luce ante initium diei fruuntur, estque iucundissimum spectaculum ex alto monte contempleri solem paulatim orientem. Postremo Alpes ex plurimis locis Italiæ, Galliæ, Germaniæ

DE ALPIBUS

cernuntur, ac rursus ex summis alpium iugis longe lateq; prospectus patet, itaq; Annibal militibus suis ex promontorio alpium Italiam & circumpadanos campos ostentabat ad confirmandos eorum animos, quibus facile etiam licuisset ex iisdem alpibus Galliam & Rhodanum contemplari.

SILII ITALICI DESCRIPTIO Alpium, eiusq; brevis explicatio.

Postquam quædam de alpium magnitudine exposui, uisum est hic alpium elegantissimam descriptionem ex Silio Italico subijcere : nam quum eius carmina à plerisq; nostræ ætatis scriptoribus, qui de Alpibus tractant adducantur existimaui ea à me absq; piaculo quodam omitti non posse. Carmina illius hæc sunt:

*Cuncta gelu, canaq; æternum grandine tecta,
Atq; æni glaciem cohibent : riget ardua montis
Ætherij facies, surgentiq; obuia Phæbo
Duratas nescit flammis mollire pruinas.
Quantum tartareus regni pallentis hiatus
Ad manes imos, atq; atræ stagna paludis
Asupera tellure patet : tam longa per auras
Erigitur tellus, & cælum intercipit umbrâ.
Nullum uer usquam, nulliq; æstatis honores.
Sola iugis habitat diris, sedesq; tuetur
Perpetuas deformis hyems : illa undiq; nubes
Huc atras agit, & mixtos cum grandine nimbos.
Iam cuncti flatu, uentiq; furentia regna*

Alpina

*Alpina posuere domo, caligat in altis
Obtutus saxis, abeuntq; in nubila montes.
Mixtus Athos Tauro, Rhodopeq; adiuncta Mimanti,
Ossaq; cum Pelio, cumq; Hemo cesserit Othrys.*

Quæ hic à Silio scribuntur partim de totis montibus, partim de certa illarū parte accipienda sunt. Diuidunt enim Græci montes in tres partes, quarum prima dicitur: ἀκρόρεια καὶ κορυφὴ ἔσ' τὰ ἄκρα. Latini iuga ἔσ' uertices nominant: secundo loco sunt ὑπὸ ρεια τὰ πλευρὰ τῷ ὄρει latera montis: postremo τέρμα, τὸ τελευτῶν τῷ ὄρει quæ etiam uocant πόδας καὶ πρόποδας, quamuis Strabo alicubi duas posteriores partes nō distinguat, et τὰ ὑπὸ ρεια πόδας nominet: Latini uocant radices montis. Quæ igitur de alpiū magnitudine et altitudine scribit, ea de integris montibus intelligenda sunt, reliqua de æterna niue et glacie, ἔσ' perpetua hyeme ad summos uertices montium pertinent. Nam Polybius scribit, Summa Alpium iuga, tum propter locorum asperitatem, tum quia altæ niues premunt terram, gelu ἔσ' perpetuo pene rigore constrictæ: tantumque abest ut ab hominibus colantur, ut nullum quidem uestigium extet humanum. Nostra ætate in omnium fere alpium uerticibus qua frequens iter est, diuersoria extructa sunt in usum peregrinorum, sed ad ea omnem annonam, imo ligna quoque ad foci usum sarcinarijs iumentis per multa millia passuum subuehere oportet: uere itaq; iuga illa inhabitabilia sunt. At nihilominus in alpibus latera montosa habitantur, ἔσ' conualles: unde idem Polybius, Nuda sunt (in=

Alpes non
totæ incul-
tæ sunt.

DE ALPIBVS

quit) montium iuga herbis atque arboribus, quod
 continuis rigeant niuibz hyberno æstiuoque tem=
 pore. Mediæ uero conualles ab utroque Alpium la=
 tere lata pascua, atque apricas arbores habent, &
 humano cultu digniora loca. Item Liuius. Nuda fe=
 rè cacumina sunt, & si quid est pabuli obruunt
 niues: inferiores ualles apricos quosdam colles
 habent; riuosq; prope siluas, etiam humana cultu
 digniora loca. Summa igitur Alpium loca horrida
 & sterilia sunt, niue & gelu rigent, media uero
 pascua & cultui apta sunt, at radices montium &
 campi Alpibus subiecti, præsertim uersus Italiam
 omnium rerum fertilissimi sunt: indicio est sub=
 alpina regio quam hodie Pedemontanam uocant,
 & Insubres, totaq; circa alpes Gallia Cisalpina cu=
 ius fertilitatem multis modis etiam Polybius cele=
 brat. Et nostræ quoque alpium ualles copiose o=
 mnia proferunt, quæ ad uictum cultumque neces=
 saria sunt.

De summis igitur alpibus scribit Silius æternum
 tectas gelu & glacie, et niuibz quas canam grana=
 dinem uocat, cum enim eadem ratio sit grandinis
 & niuium maluit nomine grauiore uti, non tan=
 tum soni gratia, sed quia alpinae regiones grandi=
 ni obnoxia sunt: & cum illic cadant plerunque ni=
 ues magnis floccis grandini similiores sunt. Non
 soluuntur autē n̄ ues & alpina glacies calore solis,
 non quidem quod prorsus non liquecant, sed quia
 nunquam consumuntur. Cum enim etiam media æ=
 state in summis montibus niues cadant, quando
 pluuit

pluit in uallibus, contingit plerunque nouas niues
 accumulari ueteribus prius quam illæ consuman-
 tur. Sunt quidem montes altissimi undique suis uer-
 ticibus Soli expositi, unde à poeta dicuntur obui
 surgenti Phœbo: attamen cum propter eximiam
 altitudinem uiciniores sint mediæ & frigidæ aeris
 regioni, aer illic frigidus non tantum incenditur ut
 niues tantas dissoluere possit. Vulgi quidem opinio
 est montes altissimos, quorum uertices æterna ni-
 ue obfesi sunt, soli uiciniores esse, ideoq; quo pro-
 piores illi sunt eo calidiores esse debere. Sed re-
 cte hunc errorem confutat Seneca, lib. 4. natura-
 lium quæstionum: ac docet nullam esse analogiam
 altitudinis montium ad totum terræ ambitum, a-
 lioqui non constaret terræ rotunditas: ideo etiam
 non esse eam altitudinem montium ut uiciniam so-
 lis præ alia terra sentire possint. At longe alia est
 eius ratio ad mediā regionē aeris quæ minimo spa-
 cio à terra abest, si cū Solis loco et regione confera-
 tur. Idem præterea addit: aerem quo editior est
 sinceriores purioresq; esse, itaque Solē nō reti-
 nere sed uelut per inane transmittere, ideoq; mi-
 nus calefieri. Adhæc altiora loca magis perflantur:
 depressa minus à uentis uerberantur: itaque hæc
 quoq; de causa altissimi montes frigidiores sunt, et
 magis glacie & niuibus rigent.

Porro inueteratas illas niues nostri homines *Sirn*
 uocant, nomen enim hoc recenti opponitur: sic e-
 nim uina uetera, aut alterius saltem anni uocamus
Sirnen royn. Est aut nix hæc dura quidē et aliqua

*Acul glas
 cica.*

DE ALPIBUS

ex parte congelata, sed nondum niuis naturam exuit: quæ uero soluta & congelata neq; iam nix sed glacies est, ea gletscher à nostris uocatur, nomine forte à glacie deducto, ueruntamen non ab omnibus hoc discrimen obseruatur, sed utrunque nomen glaciei tribuitur. Huiusmodi glacies uetus & multorum seculorum in Alpibus reperitur, & quia subinde noua glacies ueteri accumulatur, in immensum excrescit, ita ut alicubi horrendæ rupes glaciei uideantur. Apud Sedunos mōs est quem quidam Siluium nuncupant, Salassi Rosæ nomen ei imposuere: in hoc monte ingens est glaciei perpetuæ cumulus per quem transitur ad Salassos ferè quatuor millium passuum spatio, & tamen illi adhuc altiora et magis rigida iuga imminet: Vallesiani hunc à glacie dē gletscher denominarunt. Purgatur autem longi temporis spacio huiusmodi glacies ab arenis, terra, lapidibus alijsq; sordibus, ita ut fere crystalli modo splendeat, unde etiam crystallum ex glacie inueterata nasci quidam existimant. Sæpe autem in summis montibus rimas agit & rumpitur, tanto quidem cum sonitu & impetu ut terra tremere & montes ipsi ruere uideantur, Hyatus illi plerunque profundissimi sunt, neq; tamen quicquam aliud præter glaciem multis seculis coaceruatam apparet, ideoque recte Silius æui glaciem nominat Nam & à multis seculis in montibus coaceruata est, et in iisdem perpetuo durat, neque unquam à sole emolliri potest. Quod si aliquando ut sit frustum glaciei è monte

monte in uallem aliquam deciderit, non statim soluitur sed paulatim pluribus diebus colligescit: ac delicati homines hanc in cellis seruant, & ea ad refrigeranda uina utuntur.

Poetica sunt & uidentur quæ de immensa Alpium altitudine Silius scribit, tantum eas attolli in altum quantum in profundum tartarus patet: hac enim amplificatione uoluit incredibilem altitudinem indicare: interim arbitror ipsum ad Græcorum opinionem supra à nobis expositam respexisse, qui uoluerunt parem esse rationem altitudinis montium & profunditatis in mari. Itaque tartari nomine profundissimas aquarum uoragines, & maris quasi abyssum significari ab illo existimo, nusquam autem tam profundum est mare, ut non alpes tantum in cœlum attollantur. Similiter quod addit, Et cœlum intercipit umbra. Ex Græcorum doctrina depromptum uidetur, hi nanque inter miracula notauerunt montem Athon è Macedonia in Myrinam Lemni oppidum umbram iacere, cum tamen Athos à Lemno sex & octoginta millibus passuum separetur. Noster igitur ut ostenderet Alpes longe altiores esse monte Atho quem Græci tantopere celebrant, non metitur earum umbram, neque quousque porrigatur definit, sed inquit cœlum intercipere: quemadmodum scilicet in eclipsi umbra terræ lunam intercipit & condit. Exprimit etiam altitudinem alpium scribens, aspectum nostrum caligare obtuendo altissima saxa, & in nubila montes abi-

DE ALPIBUS

re, siue ad nubes usque pertingere: quæ ex hominum opinione et sensuum iudicio dicuntur. Illa autem comparatio qua Alpes maiores facit altissimis montibus inter se coniunctis, omnino ex Polybii loco quem Strabo etiam adducit desumpta est, hic tamen poetico more amplificata.

Postremo Alpes domum quodammodo hyemis tempestatum & uentorum constituit. Ac de hyeme quidem non obscurum est id dici propterea quod perpetua hyems est in summis montibus, qui semper niuibus tecti sunt, & glacie rigent. Ventorum quoque domus dicuntur, nam & uenti superiora loca petunt, depressa uero minus uentis uerberantur: deinde sicut maxima & frigidissima flumina ex Alpibus defluunt, ita ob similem causam frigidissimi & ualidissimi uenti ex his locis spirant: qui frigiditate sua sæpe grandinem aut pruina generant. Ratio horum à Phisicis traditur: uulgo tamen certissima tempestatum signa ex altissimorum montium uerticibus petuntur: de quibus ita scribit Plinius. Cum in cacuminibus montium nubes confident, hyemabit. Si cacumina pura fient differenabit. Nube grauida candicante, quod uocant tempestatem albam, grando imminet. Cælo quamuis sereno, nubecula quamuis parua, uentum procellosum dabit. Nebulae è montibus descendentes, aut cælo cadentes, uel in uallibus sedentes, serenitatem promittunt. Atq; hæc prognostica certissima sunt, itaq; sæpe apud nos agricolæ Alpium cacumina obseruantes, et præcipue uerticem eius

montis

montis qui clarissimæ Lucernatiū urbi imminet, et Fractus atq; Pilati mons uulgo nuncupatur, certissima indicia tempestatum illic habent: ut non male tempestatū sedes in Alpibus à Silio posita sit. Princeps quoq; poetarum Alpinos Boreas dixit, uehementissimos uentos quales ferè semper in Alpibus perflare solent: aut quia Boreas et septentrionales uenti ab Alpibus flant in Italia quæ his montibus à septentrione clauditur. Quidam tamen à Græcis Posidonio & Protarcho scriptum retulerunt, Riphæos & Alpes eosdem dici montes qui ab Hyperboreis incolantur: & ideo Boream qui à Riphæis montibus flat Alpinum à poeta nominatum.

· QVI NAM PRIMVM AL-

pes transierint.

Posteaquam de Alpium magnitudine dixi, deinceps de transitu illarum agam, ac primum, quoniā diuersæ de hac re sententiæ existunt, quando iter Alpinum patefactū sit, et quis primum cum exercitu hos montes superare ausus fuerit, quaeremus. Quidam igitur tradunt Herculem Thebanū quando Gerionem & Tauriscum deuicit primum omnium uiam per Alpes fecisse: atque in eius rei memoriā Graijs alpibus nomē impositum: ac Moæci arcem & portum ad perennem huius rei memoriam ab ipso consecratum: alterum qui post Herculem iter aliud per Alpes fecerit Annibalem. Ac hanc quidē uulgo receptā opinionē fuisse docet Liuius: idem de Hercule et Annibale affirmant Aemilius Probus, & Ammianus Marcellinus: quibus Silius assentitur: his uerbis.

DE ALPIBVS

*Primus inexpertas adiit Tirynthius arces
Scindentem nubes, frangentemq; ardua montis
Spectarunt superi, longisque ab origine seclis
Intemerata gradu magna uis saxa domantem.*

De Annibale autem inquit,

*Nec mora, commotum promissis ditibus agmen
Erigit in collem, & uestigia linquere nota
Herculis edicit magni, crudisq; locorum
Ferre pedem, ac proprio turmas euadere calle.*

Nos ea quæ de Hercule prodita sunt in medio relinquimus: Lilius quidem ea ut fabulosa reijcit: illud uero quod de Annibale traditur prorsus reijcimus, Polybium secuti qui hanc opinionem grauius his uerbis confutat.

Hannibalẽ
non fuisse
primũ qui
post Hercu-
lem alpes
superarit.

Hoc loco (inquit) scriptores quidam dum magnitudine rei perterrefacere legentium animos student, non animaduertunt labi se in duo ab historia lege alienissima. Siquidem & falsa scribere, & plane inter se repugnantia coguntur: simul enim Annibalem, quem & scientia rei militaris, & animi magnitudine omnino inimitabilem uolunt, omnis prorsus consilij atque rationis expertem ostendunt. Simul nullum exitum mendacio reperientes, ad Deos & deorum filios ad pragmaticam historicam confugiunt. Nam cum iter Alpium adeo immensum atq; asperum faciant, ut non solũ equitibus, impedimentis, atq; elephantis, uerum etiam ipsis leuis armaturæ peditibus inuium, inaccessumq; sit: præterea etiam tantã in eo solitudinẽ, ut nisi quis Deus aut heros ducẽ se itinẽ

vis Annibali præbuiſſet,procul dubio omnes copie
per loca prærupta iſſent perditum: apertiſſime in
utrumque labuntur errorem. Primum enim quis du-
cum Annibale imprudentior erit, ſi ille tot copijs
taliq; exercitui præfectus,in quo ſpem omnem be-
ne gerendarum rerum reſoſuerat,neque uias, ne-
que loca, ut ipſi aſſerunt,nec qua iter omnino, nec
ad quos tenderet,ſciebat? Nam quod cæteri poſt
maximos conſlictus,etiam in ſumma deſperatione
rerum non faciunt,id iſti feciſſe Annibalem in tan-
ta ſpe, ita florente exercitu uolunt, ut cum copijs
loca incognita acceſſerit, quo quid ineptius dici po-
teſt. At quod de ſolitudine atque aſperitate loco-
rum dicunt, apertiſſe etiam mendacium indicat:
neque enim referunt, ut Galli Rheni accolæ, non
ſemel neque bis ante id tempus in Italiani uene-
rint, neque ut olim cum magno exercitu ſuperatis
Alpibus in ſubſidium Cisalpinorum contra popu-
lum Romanum uires aduocarint: neque ut ipſis e-
tiam in Alpibus multorum hominum gens habitet:
hæc omnia ignorantes herodes quendam, inquit,
apparuiſſe Annibali iterq; monſtraſſe. Quo fit ut
tragædis potius quàm historicis ſimiles uideantur.
Apud Liuium etiam Annibal milites adhortans:
Alpes, inquit, montium altitudines eſſe, ſed nullas
terras cælum contingere nec inexuperabiles hu-
mano generi eſſe. Alpes quidem habitari,coli, gi-
gnere atque alere animantes, peruias paucis eſſe,
exercitibus inuias: eos ipſos quos cernant, legatos
non pennis ſublime elatos Alpes tranſgreſſos: ne

D E A L P I B V S

maiores quidem eorum indigenas, sed aduenas Italiae cultores, has ipsas Alpes ingentibus saepe agminibus cum liberis ac coniugibus, migrantium modo, tuto transiisse.

Quando
Galli Alpes
transierint.

His itaq; auctoribus constat, Alpes non ita prorsus inuias atque insuperabiles esse, ut quidam tradiderunt, ac longe ante Hannibalem Gallos cum exercitu Alpes transiuisse. De horum autem transitu Lilius ita tradit: Prisco Tarquinio Romae regnante, Celtas Belloueso duce, Alpes nulla dum uia, qua de quidem continens ulla memoria sit, superatas, Taurino saltu transcendisse, fuscisq; acie Tuscis, haud procul Ticino flumine, agrum in quo consederant occupasse, ibiq; Mediolanum urbem condidisse: post hos Canomanos Elitouio duce uestigia priorum secutos, eodem saltu fauente Belloueso transcendisse Alpes, & in illis locis consedisse, quos antea Leui tenuere, ubi nunc Brixia ac Verona urbes sunt: post hos Saluios Ligures citra Ticinum amnem incolentes, expulisse. Deinde Boios Lingonesque Pennino transgressos, Padum ratis traiecto, non Etruscos modo, sed etiam Umbros agro pulisse, intra Apenninum tamen se tenuisse. Postremos omnium Senones ab Vsfente flumine usque ad Aesim fines habuisse. Atque haec quidem Lilius de Gallorum in Italiam transitu memoriae prodidit. Quod autem Tarquinij Prisci tempore primum Alpes transierint, non ab eo simpliciter affirmatur, sed nullius alterius transitus memoriam certam extare tradit, Etenim Gallorum

rum res olim prorsus incognitæ Romanis fuerunt, etsi paucorum dierum navigatione Roma in Galliam perueniri poterat, attamen cum nulla essent mutua harum gentium commercia, lingua quoque & moribus plurimum discrepant, eorum res utrinque incognite fuerunt. Neque hoc mirum cuiquam uideri debet, quando Hetruscorum res in ipsa Italia, diu pene ignotæ Romanis fuerunt, & sylua Ciminia magis olim inuia & horrenda uisa est, quàm ipsæ postea Alpes & Germanici saltus. Cæterum uero simile est, longe ante Tarquinij Prisci tempora Alpium itinera patuisse. Etsi enim Liuius quæ de Hercule Græci scripsere, inter fabulas refert, alijs tamen non prorsus uana & inanis narratio uidetur, quando eius transitus multa uestigia indicantur, Herculis Monæci portus & Graiarum Alpium nomen: & Lepontij ita dicti creduntur, quod ab Hercule eo loco relictî fuerint. Vix etiam credibile est, Gallos si Alpes ante prorsus inuiæ & insuperabiles fuerunt, cum exercitu ausos fuisse iter illud ingredi, præsertim cum non difficulter ex Narbonensi Gallia nauibus in Italiam peruenire possent, neque tum maris usus illis uidetur incognitus fuisse, & eodem tempore Massilienses nauibus à Phocæa in Galliam profecti, ab his adiuti sunt, ut quem primum in terram egressi occupauerant locum patientibus syluis communirent. Præterea cum nonnullæ Alpes depreciores, sint in quibus adulta

D E A L P I B V S

æstate nullæ niues apparent, adeoque humiles ut æstiuo die uno superari possint, ita ut à culta ualle & frugum uiniq; ferace, in alteram similem eodem die superatis Alpibus transiri possit, ueluti à Veragris ad Salassos, & è Tuniliasca Rhetorum ualle ad Clauenam aut Bilitionis castrum, credibile est inter uicinos qui utrinque habitabant aliqua fuisse commercia, neque tam stupidos fuisse ut aditus montium, quorum forte maximam partem pecoribus suis depascebant, nunquam tentarent. Ac Plinius ipse uidetur indicare ante Gallorū transitum in Italiam Alpes fuisse peruias. Produunt (inquit) Alpibus coercitas & tam inexuperabili munimento Gallias, hanc primum habuisse causam superfundendi se Italiæ, quod Elico ex Heluetijs ciuis eorum, fabrilē ob artem Romæ commoratus, ficum siccam, & uuam, oleiq; ac uini præmissa remeans secum tulisset. Liuius tamen hæc ad postremum Gallorum Senonum, à quibus urbs Roma capta est, transitum referre uidetur: nam de his ita scribit. Eam gentem traditur fama dulcedine frugum maximeq; uini noua tum uoluptate captam, Alpes transisse, agrosq; ab Hetruscis ante cultos possedisse, & inuexisse in Galliam uinum, illiciendæ gentis causa, Aruntem Clusinum, ira corruptæ uxoris à Lucumone, cui tutor is fuerat ipse, præpotente iuuenē, & à quo expeti pœnæ, nisi æterna uis quæsita esset, nequirent hunc transeuntibus Alpes ducem auctoremq; Clusium oppugnandi fuisse. Etsi uero Plinius Eliconem Heluetium,

Liuius

Liuius Aruntum Clusinum nominat, tamen eadem de re loqui uidentur, ac fieri potuit ut Eliconis opera Aruns usus fuerit in euocandis Gallis. Verum utut se hæc habeant, ipsa locorum utrinque cultorum uicinia, & humana curiositas, haud dubie ante Tarquinij tempora Alpes peruias fecerunt, nisi existimare uoluerimus alpinas multis iam seculis cultissimas ualles tum desertas & inhabitatas fuisse, ut nullum desiderium conscendendi hos montes homines longe remotos incesserit. Quare ego sic censeo ab antiquissimis temporibus ex quo tota Gallia atque Italia cultæ habitataq; fuerunt, Alpes peruias fuisse, attamen ueteres illos iustos & alieni non appetentes, non uideri cum exercitu transiuisse: sed primum omnium Herculem (nisi hæc quæ de illo scribuntur inter fabulas referre liceat) & post hunc Gallos Tarquinij primum ætate & postea sæpe alias, ante Annibalis aduentum, cum exercitu per Alpes in Italiam descendisse.

DE ITINERE ANNIBALIS per Alpes.

Quoniam uerò de transitu Gallorum qualis fuerit nihil est memoriæ proditum, Annibalis transitum consideremus, de quo multa Græci pariter atque Latini scripsere. Ex hac enim narratione Alpinorum locorum habitus & qualitas, atque itineris ardui, quod in portento

D E A L P I B V S

prope ueteres habuere, ratio cognoscetur. Illud autem initio obseruandum est, Annibalem exercitum duxisse, non per loca prorsus inuia & nulli ante tentata, ut quidam ueterum putarunt, quos Polybius, cuius uerba supra adscripsimus, merito reprehendit. Recte tamen dici per inuia pleraque exercitum duxisse, non quod Alpes etiam eo loco peruiæ non essent, sed quod à recto itinere sæpius aberrarit (ut Liuius scribit) aut ducentium fraude, aut ubi ijs fides non esset, temere initis uallibus à coniectantibus iter. Alterum etiam tenendum est, maxima pericula ipsum sustinuisse, Gallis exercitum inuadentibus, hos plurimum locorum natura adiuuit: nam propter angustias itinerum & precipitia, pauci homines locorum periti, etiam ingentes copias aditu arcere possunt: loca uero ipsa non ita insuperabilia sunt, si nulla uis hostium se opponat. Quare his omisissis, iter Annibalis quale fuerit, uictis iam & profligatis hostibus consideremus: id uero Liuius his uerbis describit: Proce-
dere inde agmen cœpit: iam nihil ne hostibus quidem, præter parua furta per occasionem, tentantibus: cæterum iter multo, quam in ascensu fuerat, ut pleraque Alpium ab Italia sicut breuiora, ita arrectiora sunt, difficilius fuit. Omnis enim ferme uia præceps, angusta, lubrica erat, ut neq; sustinere se à lapsu possent: nec si qui paululum titubassent, hæc ere afflicti uestigio suo: alijq; super alios & iumenta & homines occiderent. Ventum de-
inde ad multo angustiore rupem, atque ita rectis
saxis,

saxis, ut egre expeditus miles tentabundus, manibusq; retinens uirgulta ac stirpes circa eminentes, demittere sese posset. Natura locus iam ante præceps, recenti terræ lapsu impeditus, in mirā ad modum altitudinem abruptus erat. ibi cum uelut ad finem uiae equites constitissent, miranti Annibali quæ res moraretur agmen, nunciatur rupem inuiam esse. Digressus deinde ipse ad locum uisendum: haud dubia res uisa, quin per inuia circa nec trita antea, quamuis longo ambitu circumduceret agmen. Ea uero uia insuperabilis fuit. Nam cum super ueterem niuem intactam noua modicæ altitudinis esset: molli nec præaltæ niui facile pedes ingredientium insistebant. Ut uero tot hominum iumentorumque incessu dilapsa est, per nudam infra glaciem, fluentemque labem liquefcentis niuis ingrediebantur, tetra ibi luctatio erat, ut à lubrica glacie non recipiente uestigium, & in prope citius pede se fallente: & seu manibus in assurgendo, seu genu se adiunissent, ipsis adminiculis prolapsi si iterum corruissent, nec stirpes circa radicesue, ad quas pede, aut manu quisquam entī posset, erant, ita in leui tantum glacie tabidaque niue uolutabantur iumenta: necabantur interdum etiam, dum infimam ingredientia niuem, & prolapsa, iactandis grauius in continendo ungulis penitus perfringebant, ut pleraque uelut pedica capta, hærerēt in durata & alte concreta glacie. Tandem, nequicquam iumentis atq; hominibus fatigatis, castra in iugo posita, ægerrime

ad id ipsum loco purgato, tantum niuis fodien-
dum atque egerendum fuit: inde ad rupem minuen-
dam, per quam uia una esse poterat, milites ducti:
cum cadendum esset saxum, arboribus circa im-
manibus deiectis detruncatisq;, struem ingentem
lignorum faciunt, eamq;, cum & uis uenti apta fa-
ciendo igni coorta esset, succendunt, ardentiaq;
saxa infuso aceto putrefaciunt, ita torridam incen-
dio rupem ferro pandunt, molliuntq; anfractibus
medicis cliuos, ut non iumenta solum, sed elephan-
ti etiam deduci possent. Quatriduum circa rupem
consumptum, iumenta prope fame absimebantur,
nuda enim ferè cacumina sunt: & siquid est pabuli,
obruunt niues: inferiores ualles apricos quos-
dam colles habent, riuosq; prope syluas, etiam hu-
mano cultu digniora loca, ibi iumenta in pabulum
missa, & quies muniendo fessis hominibus data
triduo. Inde ad planum descensum est, etiam locis
mollioribus, & accolarum ingenijs.

Descensus
difficilior
ascensu.

Primum hic Liuius descensum Alpium longe dif-
ficiliorem fuisse Annibali scribit, ipso ascensu, quod
quidem iter attinet: nam in ascensu præter loco-
rum angustias & præcipitia, Galli Alpium incolæ
multum damni intulere Annibali: in descensu ho-
stibus nihil ferè tentantibus, cum ipsa locorum na-
tura, & præterea cum niuib; illi luctandum fuit.
Itaque, ut Polybius etiam asserit, non pauciores fe-
rè in descensu, quàm in ascensu amisit. Ac in gene-
re causam affert difficilioris itineris, quod Alpes
qua parte Italiam spectant, breuiorem ascensum
habentes

habentes, longe sint arrectiores magisq; præcipi-
tes. Etenim quæ Galliam spectat ascensus montium
leniter accliuus est, longius etiam iter, ideoq; ma-
iori tempore opus est ad conscendendas Alpes quã
si ex Italia in Galliam trãseas: ideo forte quia pars
altera Septentrionibus magis exposita est, ideoq;
frigidior & incultior, maiorq; eius pars niuib;
tectã est: quæ tota Alpibus adnumeratur: altera ue-
ro pars Soli magis appositã, citius cultiora loca of-
fert, quæ nõ amplius Alpina habentur. In descensu
igitur propter loca præcipitia, & angusta ac lu-
brica, ob niuem scilicet ac glaciẽ difficile erat iter
facere. Id quod Polybius etiam asserit. Nam cum
(inquit) natura locus angustus & præceps foret,
tum uero recenti niue omnia usq; adeo obruta, ut
nullum prorsus æstigium callis appareret, neq; su-
stinere se à lapsu poterant: & qui parũ titubassent
continuo in præceps ferebantur. Atq; hoc quidem
cõmune periculum est in præcipiti descensu altorũ
montium, præsertim quando per niues iter facien-
dum est. Cæterum illud peculiare obtigit Annibali
quod iter quã descendendum erat, rupe opposita et
recenti lapsu terræ clausum offendit, & quum fru-
stra alio itinere exercitum ducere conaretur, tan-
dem clausum iter aperire summa ui, coactus est. Im-
pedimentũ hoc itineris non eodem modo describũt
Polybius & Liuius: rupẽ enim impedimento fuisse
ne elephanti & iumẽta pertransire possent. Liuius
affirmat, deinde iter iuxta rupem natura alioqui
iam ante præceps, recenti terræ lapsu impeditum

Rupes im-
pediẽs iret
Annibalis.

& in mirā altitudinem abruptum fuisse. Ac in quibusdam Liuianis exemplaribus ex Valle emendatione legitur, Natura locus iam ante præceps, recenti terræ lapsu in pedum mille admodum altitudinem abruptus erat: Sigonius tamen ex fide ueterum librorum locum hunc ita emendauit, sicuti ante citauimus. Polybius autem non rupis, non altitudinis aut præcipitij meminit, sed angustiae: quod recens terræ lapsus uiam occluserit: uerba eius Graece apponam, quoniam Latinus interpres etiam rui-
 pis meminit, dum Liuium imitatur potius quam Polybij uerba bona fide reddit, ac quoniam quæ supra apposui Graece paulo clariora sunt. locum integrū repetam. ὅς τις γὰρ εὐκὺς καὶ καταφθιρὲς τῆς καταβάσεως, τῆς δὲ χιόνος ἄδηλον ποιοῦσας ἐκάστοις τὴν ἐπιβάσιν, πᾶν τὸ περιπεσὸν τῆς ὁδοῦ καὶ σφαλῆναι, ἵφ' ἑρτο κατὰ τὴν κρημνῶν, οὐ μὴν ἀπὸ ταύτης μὲν ὑπέφθον τὴν θαλάσσιον, ἀπὸ συνήδους ὄντας ἡδυνάτοις τοιοῦτοις κακοῖς. ἅμα δὲ τῷ παραγυῖσθαι πρὸς τοιοῦτον τόπον, ὅν οὔτε τοῖς θηρίοις οὔτε τοῖς ὑποζυγίοις θύνατον ἦν παρελθεῖν διὰ τὴν στενότητα, καὶ ὅτι ἐπὶ τρία ἡμιστάδια τῆς γῆς ἀπερρωγίας, καὶ προτὲς μὲν οὐσας, τότε δὲ καὶ μάλλον, ὅτι προσφάτως ἀπερρωγίας, ἔνταῦθα πάλιν ἀδυμῆσαι καὶ διατραπῆναι συνίβει τὸ πᾶθος. Descensum Alpium inquit, angustū & præcipitem esse, accessisse aliud in ὁmodum, quod nix (supra enim dixerat, nixem omnia loca oppleuisse, occidente uergiliarum sidere) incertos uiæ reddebat, neq; enim poterāt propter niuem uidere quodnam esset uerum & tutum iter, quod si quisquā aberrasset hominum, aut elephantorum aut iumentorum, in præceps ferebantur: attamen hoc in ὁmodum

dum milites æquo animo tolerabāt, huiusmodi malis iam assueti, uerum ubi denuo peruenere ad locū quē neq; elephanti neq; iumenta transire poterāt, propter angustias, quia ad tria ferē semistadia terra abrupta & lapsa erat, ita ut quamuis ante arcta fuisset, tamē propter recentē lapsum longe arctior esset, ibi rursus animo deficere et regredi cœperūt. Accidit autem sæpe in montanis itineribus, ubi propter præcipitē decliuitatē recta descēdere nō licet, ut uie admodū angustæ montiū lateribus quasi incisæ sint, quod si pars superior mōtis labatur uia præcluditur, uel si pars ea mōtis qua iter est in uallem subsidat, iam propter præcipitiū nullus est locus itineri, nisi nouū quoddā iter in montem excidatur. Ac ex Polybio uidetur tale quid accidisse Annibali, qua iter illi faciendū erat uia alioqui arcta, ibi terra sesquistadij lōgitudine abrupta itineris usum ademit, etsi enim forte aliquid itineris supererat, tamen non tam latū erat ut iumēta multo minus elephanti illic transire possent, simul tantū erat ad latius præcipitiū ut ea parte uia muniri nō posset, neq; uero uidebatur noua uia in mōte incidi posse propter ingētē rupē quæ obstabat: itaq; hærebāt neq; poterāt progredi. Atq; si hoc modo Annibalis iter accipiam⁹. Liuiana narratio cū Poly. nō pugnabit.

Annibal cum uideret exercitum subsistere, ipse digressus est ad rupē uidendā, ibi haud dubia res uisā quin per inuia nec trita antea quāuis longo ambitu circumduceret agmen: hoc est, cum usitato itinere uideret se nō posse progredi, quod terræ lapsu

illud iter ademptum esset, constituit alia uia, quæ
 potius inuia dici debet, quod nemo illac iter fecis-
 set, exercitum ducere: etiamsi enim longiore ambi-
 tu circumducendus esset, tamen id facilius putabat
 quam per hoc præcipitium descendere. Sigonius ta-
 men uir doctissimus aliter Liuij uerba interpreta-
 tur, nempe Annibalem cum ad uisendam rupem di-
 gressus fuisset, sensisse se per inuia loca nec trita
 ante agmen ducere, neq; ea re quicquam profecisa-
 se, quod longo ambitu exercitum circumduxisset,
 quo facilius & expeditius iter haberet. Sed nostræ
 sententiæ Polybius astipulatur, his uerbis: τὸ μὲν οὖν
 πρῶτον ἐπεβάλετο περιελθεῖν τὰς δυσχωρίας ὁ τῶν καρνηδονίων
 στρατηγὸς ἐπιχωρῶντες δὲ χιόνος, καὶ ταύτης ἀδύνατον ποιοῦσας
 τὴν πορείαν, ἀπέστη τῆς ἐπιβολῆς. Annibal initio cōstituit
 locum hunc difficilem circumire, hoc est, ut Liuius
 inquit, per inuia circa nec trita antea quamuis lon-
 go ambitu agmē circumducere, sed propter niues
 iter hoc impediētes coactus est à cœpto itinere
 desistere. Quomodo uero propter niues non potuit
 erit nouum iter insistere copiose à Liuiο & Poly-
 bio, exponitur, ac subiicit deinde Polybius: ὁδὸν ἀπο-
 σας τῆς τοιαύτης ἐλπίδος, ἱερατοπείδιστοι περὶ τὴν ἀρχὴν δια-
 μυσάμενος τὴν ἐπὶ αὐτῇ χιόνα, καὶ μετὰ ταῦτα παραστήσας τὰ
 πλάγη, τὸν κρημνὸν ἐξωκοδόμησε μετὰ πολλῆς τῆς ταλαιπωρίας.
 Annibal spe sua deiectus cum non posset alio loco
 exercitum ducere, redit eo unde digressus fuerat
 & multis hominibus adhibitis, locum præcipientem
 exædificat, seu uiam illic multo cum labore munit.
 Neq; uero usquam Liuius aut Polybius dicūt uiam
 illam

illam qua Annibal exercitum duxit, inuiam fuisse, & antea non tritam, sed lapsu terræ impeditam & quasi clausam.

Cur autem nouo itinere proficisci nō potuerit, ut cœperat, hæ causæ exponuntur. Primum nix noua, quæ nuper ceciderat, initio facile uia præbere uidebatur, priui enim facile in ea uestigia firmabant, cum adhuc mollis nec admodum profunda esset, sed tot hominibus atque iumentis eodem itinere incedentibus, recens illa nix, ut assolet, facile dilapsa & soluta est, porro quæ suberat uetus nix, non nix sed glacies erat, in qua tum propter ipsius glaciei lubricitatem uestigia firmari nō poterant, tum etiam, quod labes illa niuis dilapsæ, aqua è soluta niue mixta alia molli & liquecente niue, omne iter adhuc magis lubricum efficiebat: quod si homines manibus seu genu in assurgendo se adiuisent, ipsis adminiculis prolabebantur, neque enim manus aut genua minus labeantur, quam ipsi pedes, nullæ etiam stirpes aut prominentes radices erant, quas uel manibus apprehendere aut pedibus ad illas eniti possent: ad hunc modum in leui glacie & tabida niue, partim dissoluta, partim molli & fluente homines iumenta quæ uolutabantur. Interdum etiam secabantur (seu necabantur, ut Sigonius emendat) infimam ingredientia niuem, ueterem inquam niuem, quæ infima nominatur, respectu nouæ niuis iam dilapsæ, uel ut quædam exemplaria habent infirma, quod scilicet durata quidem erat in glaciem, unde & lubricam gla-

ciem eandem Liuius nominat, sed tamen alicubi infirma erat, quæ homines & iumenta non poterat ferre, sed si iumenta ungulas iactarent fortius ut se continerent, quanto conabantur se retinere & cohibere ne in loco lubrico & decliui laberentur: aut si prolapsa reſurgere tētarēt, infirma glacies, & impar tanto ponderi ſuſtinendo frangebatur, ac animalium crura uulnerabātur, ſæpe etiam in his foraminibus per fractæ glaciei quaſi in pedicibus quibusdam capta hærebant. Sigonius hoc loco pro ſecabantur legit necabantur, tamen ego libenter cū Glareano ueterem lectionem retinco, non enim ſtatim homines aut iumenta per fracta glacie necabantur, ſed deuoluta per ingentia præcipitia: at fracta glacies hominum iumentorumq; membra ſæpe numero uulnerat & ſecat, unde ille ſuæ Lycoridi metuens apud poetam conqueritur:

*Alpinas ab dura niues & frigora Rheni
Me ſine ſola uides, ab te ne frigora ledunt,
Ab tibi ne teneras glacies ſecet aſpera plantas.*

Silius quoque iter Annibalis deſcribens, hoc malum his uerſibus deſcribit:

*Dumque premit ſonipes duro veſtigia cornu,
Vngula perfoſſis hæſit compreſſa ruinis.
Nec peſtis lapſus ſimplex: abſciſſa relinquunt
Membra gelu: fractosque aſper rigor amputat artus.*

Turnebus uir longe doctiſſimus legit: Secabant interdum etiam, dum in firmā ingredientiā niuem, &c. Confirmat autem ſuam lectionem ex Polybio, qui & firmam illam niuem dicit: ſed & infirmam: & ſecabant apud illum eſt διχοταμία: alij tamen exiſti-

κρίσιν id Liuium reddere, Penitus perfringe-
bant. Nos Polybij uerba hic subiiciemus, quo ho-
rum collatio le lector de Liuiana lectione iudicare
ποῖσι. τὰ δὲ ὑποψύγια διήκοντες ὅτι πίσει, τὴν κατὰ χιόνα κα-
τὰ τῆς ἐξαιέσεως. διὰ τὸ ψαυτὰ ἔμμεν μετὰ τῶν φορτίων ὁρίον
πατακνυόμενα, διὰ τὴν βάρει (alij βάθος) καὶ διὰ τὴν ὥρην
τῆς προὔσταρθους χιόνος.

Porro labor omnis hic susceptus est, nō in supe-
randa rupe, ut Sigonius iudicat, sed in nouo itinere,
per quod longius circumducere copias, & ita cir-
cumire et euitare rupē hanc statuerat: sed cum hac
spe deiectus fuisset Annibal frustra fatigatis homi-
nibus atque iumentis, coactus est eo loco castra po-
nere, & noua consilia inire de superanda rupe,
& uia munienda. Hunc eius conatum paucis Poly-
bius exponit, καὶ μετὰ ταῦτα παρατίθεται τὰ πλείονα, τὸν κρη-
μὸν ἐξωκοδόμησεν μετὰ ποσσὶς τῆς ταλαιπωρίας. Liuius scri-
bit, milites ductos ad rupem minuendam, ubi Tur-
nebus muniendam legit: & interpretatur per ru-
pem uiam reperire, uiamq; in ea munire & tan-
quam struere: eam cedere & in ea opere laborēq;
militari complanare & equare iter, aut deorsum
deprimere & decliue reddere quodam anfractu
molli. Ita autem legendum esse ex eo apparet, quod
non longe hinc scribitur, Et quies muniendo fessis
hominibus triduo data. Polybius etiam scribit τὸν
κρημὸν ἐξωκοδόμησεν Munis autem uia rupe perfracta,
primo incendio, ingenti strue lignorum incensa ad
torrendā rupem, deinde aceto perfusis ardentibus
saxis, & tum demū ferro per rupem uia facta. Vnde
de iuuenalis:

DE ALPIBVS

*Opposuit natura alpemque niuemque,
Diduxit scopulos & montem rupis aceto.*

*Silius hæc copiose & luculenter his uersibus
describit:*

*Dum pandit seriem venturi Iupiter æui:
Ductor Agenoreus tumulis delatus iniquis,
Lapsantem dubio deuexa per inuia nixu
Firmabat gressum: atque humentia saxa premebat.
Non acies hostisue tenet: sed prona minaci
Prærupto turbant, & cautibus obuia rupes.
Stant clausi mœrentque mœras, & dura uiarum:
Nec refouere datur torpentia membra quiete.
Noctem operi iungunt, & robora ferre coactis
Approperant humeris: & raptas collibus ornos.
Iamque ubi nudarunt sylua densissima montis:
Aggressere trabes, rapidisque accensus in orbem
Excoquitur flammis scopulus, mox proruta ferro
Dat gemitum patiens resoluta pondere moles,
Atque aperit fessis antiqui regna Latini.*

Equidem si quis Liuij narrationem cum uersibus Siliij conferat, nihil fere eam grauitati & amplificationi poeticæ cedere animaduertet. Neque tamen quicquam à ueritate recedere uidetur: nam nostra ætate metallici eodem ferè modo durissimas uenas metallorum fœcundas, sed impatientes ferri igni frangunt, is enim durissima saxa ita emollit ut maxime fiant fragilia: itaque Hannibal in frangenda rupe Hispaniarum metallicos imitatus esse uidetur.

Restat

Restat nunc ut de Hannibale dicamus, ubi nam alpes transierit: uulgo creditum scribit Liuius Pennino transgressum, atq; inde nomen iugo Alpium inditum: Caelum tamen scribere per Cremonis iugum transisse. Penninum nos postea ostendimus eum montem esse qui S. Bernardi nominatur: Cremonis nomen emendat Glareanus, & Centronis uel Ceutronis substituit, sed absq; ueterum codicum auctoritate: creditur id iugum esse cui Romanarum alpium nomen tribuit Messala Corvinus in libello de progenie Augusti: Sed utranque opinionem reijcit Liuius, eo quod constet Annibalem ex Alpibus in Taurinos degressum, at ambo alia itinera non in Taurinos, sed ad Lebuos Gallos deduxissent, ubi hodie est Vercellensis episcopatus. Polybius cui merito fides tribuenda est, quoniam & ab his didicit qui rebus gerendis interfuerunt, & ea loca ipse uidit, ob hanc solummodo causam profectus ut Alpes contemplaretur: is igitur, scribit Annibalem ad insulam peruenisse quam faciunt Rhodanus & Araris (qui οἰόπας nominatur à Polybio forte librarij culpa nomine hoc pro ἀρaris posito) ac deducente Regulo eius loci p̄ Allobrogas die decimo à Rhodano ad Alpes peruenisse, confecto itinere octingentorum stadiorum, seu CM. P. At Alpes Penninae & Cremonis quæ ad Vercellenses ducunt: non distant à Rhodano supra XXXM. P. Præterea idem refert, & Liuius quoque, Annibalem in summa Alpe ut animos militibus adderet, ostendisse illis Italiam, & subiectos Alpibus circa

Vbi Annibal alpes transierit.

DE ALPIBUS

cum radanos et ipos: sed ex iugis Pennini et Cremonis, hæc non poterant cerni: possunt autem hæc demonstrari ex iugis Genebræ aut Dionysij, quæ ambo per proximas ualles rectè Taurinum deducunt, quo Annibal Alpibus degressus primum peruenit: quas re omnino illis assentior qui alterutro iugo Annibalem transcendisse Alpes tradunt. Neque me mouet Pennini nomen, nam id non esse monti à Pœnorum transiui impositum, sed à Pennino deo, Liuius asserit: atque ut à Pœnis monti nomen sit impositum, fieri potest ut non eodem iugo uniuersum exercitum simul deduxerit, sed pluribus itineribus, ne in Alpibus annonæ penuria laboraret. Sic etiam Fredericus Imperator cognomento Aenobabus, ingentes copias ex Germania in Italiam duxit, exercitum in quatuor partes diuiso, per Forum Iulij, per montem Iouis, per Rhetos et Clauennam, per Tridentum. Postremo non tantum Pœnus Annibal exercitum per Alpes duxit, sed etiam frater illius Asdrubal: à quo etiam potuit nomen alpibus imponi: etsi Liuius indicare uidetur ipsum eodem quo Annibalem itinere profectum esse.

Quindecim autem diebus Annibal Alpes superauit, non quod iter tam longum sit quod non possit breuiori tempore confici, sed illi propter hostium incursiones et insidas, propter locorum asperitatem propter impedimenta exercitus et præcipue elephantos, necesse fuit lente admodum progredi: Atque cum iter non tam asperum per Allobroges centum millium passuum, diebus decem confecerit,

cerit, singulis diebus tantum X M. P. progrediendo, quæ forte sesquimilliare Germanicū efficiunt, non mirum est si quindecim dies in Alpibus superandis consumpsit: præsertim cum quatrimum circa unam rupem consumpserit.

ALPVM CELEBRIORA ITI-
nera: ac primum per Mari-
timas Alpes.

Polybius, ut Strabo refert, narrat per Alpes in Diuisio Al-
pium. Italiam vias fuisse quatuor, unam per Ligures proxime mare Tyrrhenum, alteram per Taurinos qua usus sit Annibal, tertiam per Salassos, quartam per Rhetos. Caius uero Sempronius in commentarijs rerum Italicarum, Alpes in tres partes diuidit, quarum prima Ligurum à Nicæa ad Penninum se porrigit: altera à Pennino ad Ocrum montem: tertia est Taurisana usq; ad Istriam. Præterea multa Alpium nomina in ueterum monumentis occurrunt, quæ indicant multas quoq; Alpiū partes fuisse, per quas itinera patuere: nam Maritimæ, Cotticæ, Graicæ, Penninæ, Summæ, Leponticæ, Rheticæ, Tridentinæ, Iulicæ, Veneticæ, Carnicæ & Noricæ alpes commemorant. De his igitur ordine scribemus, initio à Maritimis sumpto.

Alpes Maritimæ proximæ sunt mari Ligustico, Maritimæ
alpes. atq; inhabitantur à Liguribus comatis ut Dion scribit, ideoq; Ligurum aut Ligusticæ alpes etiam nominantur: meminere harum Dion, Tacitus, Ptolemaeus et alij. Ab his alpiū initium sumunt ueteres fore

DE ALPIBUS

omnes, recentiorū aliqui ab Istria ubi ueteres finē fecerunt alpes inchoare malunt. Extendūtur iuxta mare à Genua, siue ut Straboni placet à Vadis Sabatijs, quæ CC. & LX stadijs à Genua distant, usq; Massiliam: inde ad mediterraneas regiones usque ad alpes Cottias pertinent. Inter Massilian et Vada Sabatia iacent Monæci portus, Albinganum, & Albium Intemelium Ligurum Ingaunorum & Intemeliorum oppida, ab Alpibus cognominata, et Nicca, & Varus fluius Italiæ limes. Cum autem omnia hæc in Alpibus supra mare posita sint, ueteres prout uisum fuit, uaria Alpium initia statuerunt, ab aliquo horum locorum dimensionem Alpium inchoantes: non quidem secus mare & in latitudinem, sed qua continui montes lunato circuitu à mari Tyrrhæno usq; ad Adriaticum extenduntur. Pertinebant autem Ligures Transalpini Strabonis ætate ad Narbonensem prouinciā: qui autem inter Varum & Genuam maritima loca incolebant, in Italicorum numero erant: sed ad montanos Præfectus ex equestri ordine mittebatur.

Maritima-
rum alpiū
prouincia.

Postea uero peculiaris prouincia facta fuit Alpium maritimarum cuius istæ urbes commemorantur in ueteri prouinciarum Galliæ libello. Metropolis huius prouinciæ Eburodunum ciuitas Catu-
rigum: hodie Ambrun dicta. Ciuitas Dignensium seu Dinien-
sium. Plinio Dinia Ebroduntiorum, Pto-
temæo Sontiorum oppidum, Digne. Ciuitas Rigo-
magen-
sium. Ciuitas Sollinien-
sium. Ptolemæo Sanicium Vendiotiorum, Sancisio
quibus-

quibusdam: hodie Soenza ad Varum fluuium. Ciuitas Glanatica, fortè Glanum Liuij, Plinio Saliorum oppidum, Glanatenna etiam dictum & nunc Glan deus. Ciuitas Celemensium, uel Cemeneliensium, Ptolemæo Cemenelum Vendiotiorum: hodie Camellione: Cemenum enim montem è quo Varus oritur, à quo oppidum nomen accepit hodie Camellionum uocant. Ciuitas Vensiensium: Vintium Nerusiorum Ptolemæus uocat, nunc Venza. Ex hac commemoratione ciuitatum quæ pertinent ad prouinciam Alpium maritimarum, apparet quam late extendantur. Fieri tamen potest ut aliquando quedam loca hic commemorata alijs prouincijs attributa fuerint: nam Glanum Liuij & Dinia in Narbonensi prouincia à Plinio numerantur: sæpe namq; pro Imperatorum arbitrio prouinciarum limites mutati sunt.

In Itinerario Antonij Augusti describitur iter per uiam Aureliam, à Roma per Tusciam & Alpes maritimas Arelatum usq;: in eo iter per Alpes hoc ordine refertur.

A Vadis Sabbatis Lollupice	MPM. XII.
Albingauno	MPM. VIII.
Loco Bormani	MPM. XV.
Albintimilium	MPM. XVI.
Costa Balene	MPM. XVI.
Lumone	MPM. X.
Alpe summa	MPM. VI.

Hucusq; Italia.

Iter per Alpes
pes maritimas.

DE ALPIBUS

Abhinc Gallia.

Cemenelo	MPM. VIII.
Varo flumine	MPM. VI.
Antipoli	MPM. X.
Ad horrea	MPM. XII.
Forum Iulij	MPM. XVIII.
Forum Voconij	MPM. XII.
Mantauonio	MPM. XII.
Ad turrem	MPM. XIII.
Tecolata	MPM. XVI.

Omnia quæ hic commemorantur oppida & loca ad Alpes maritimas pertinent, & pleraq; ex his nostra ætate antiquorum nominū uestigia seruant: Lollupice tamen seu Pollupice (utroq; enim modo legitur) hodie Finale nominant, & Tecolata à S. Maximino nunc nomen habet. Porro Alpīs summa non ita accipitur Antonio, uti pleriq; summas alpes apud Cæsarē interpretantur, nempe propriū, et peculiare nomen iugi ita dicti quod summū si inter alpes: uti Rhenanus existimasse uidetur: sed summum alpis, est cacumen eius montis, per quem iter describi. Sunt autem in omnibus alpibus per quas frequentius iter fit hospitia & xenodochia quædam pro uiatoribus extructa, quæ tamen quia ignobilia sunt nullo proprio nomine annotari poterāt, ideoq; Antonius Summū alpis pro uertice et mansione in uertice extructa ponit: Sic etiam Summum Pœnini uocat, quo loco nunc est cœnobiolum quoddam in uertice montis maioris qui à D. Bernardo nomen habet.

Non

Non prætereunda mihi est hic Alciatis sententia, qui Maritimas & Graias alpes easdem esse existimat: mouit autem illum Ammiani Marcelini auctoritas, qui scribit Herculem Thebanū uiam per Alpes has composuisse, atq; illis nomen indidisse. Similiter Monæci arcem & portum ad perennē suæ memoriam consecrassē. Cæterum ne de cæcis uiro assentiamur, mouent nos multa ueterum testimonia, quibus mox ostendemus longe alia parte Graias alpes sitas esse. Verisimile quidē est Alpes maritimas primum peruas fuisse, quia etiam maritima loca prius habitata sunt, & hæc minus arduæ & asperæ sunt interioribus Alpium iugis. Verum an Hercules hac transierit incertum est, quoniam alibi quoq; Herculei transitus uestigia ostenduntur: Lepontios enim & Euganeos à socijs Herculis ortos tradunt, quos in illis locis reliquerit, idcoq; prioribus nomen impositum quod hoc significet. Cum autem plures huius nominis Heroæ fuisse antiqui tradāt, quid obstat quo minus credamus non à Thebano, sed ab aliquo alio Hercule, aut ab alijs Græcis nomen Græas alpi impositū. Quin etiam Ptolemæus Græas Alpes uocat, quo nomine nescio an usi sint illius temporis scriptores quoties Græcos significare uolebant.

Non esse eadē Graias & Maritimas alpes.

DE ALPIBUS COTTIIS.

POST Maritimas sequuntur Cottiaæ alpes, nominatæ à Cottio rege, qui, ut Marcellinus scribit

Cottius rex.

perdomitis à Iulio Cæsare Gallijs, solus in angustijs latens, inuicq; locorum asperitate confusus, lenito tandem timore in amicitiam Octauij principis receptus, molibus magnis extruxit ad uicem memorabilis muneris compendiaras & uiantibus opportunas, medias inter alias Alpes uetustas. Illo mortuo Nero regnum eius in prouinciam redegit, ut Suetonius, Eutropius, Aurelius Victor testantur: Miror autem cum tot auctores Cottiani regni meminerint, ausos fuisse uiros doctos alpes has Gothicas à Gothiis nominare: huius erroris causam illis præbuerunt librarij, quorum aliqui Cottias alij Gothias alpes scripsere. Regni Cottiani urbes fuisse duodecim Plinius refert: hæ non sunt extructæ à Cottio rege, ut Albertus Leander credidit: nam cū Alpes Cottias ab eo extructas scribit Marcellinus, non de oppidis loquitur sed de uijs, ideoque uocat compendiaras Alpes & uiantibus opportunas. Sitæ autē fuerunt urbes Cottiani regni cis Alpes, et in libello prouinciarum inter Italiæ prouincias numerantur Alpes Cottie: regionem illam hodie Pedemontanam uocant: atque regnum Cottianum obtinet Illustrissimus princeps Philibertus Emanuel dux Sabaudie, huius imperio non tantum Cottianum regnum, sed magna pars Maritimarum alpium, Salassi & tota ferme prouincia Graiarum & Penninarum alpium, atq; Allobrogum maxima pars subiecta est.

Quæ sint
Cottiae al-
pes.

Cottias autem Alpes prope Taurinos sitas esse inter Maritimas et Graias multis testimonijs ostendi potest.

potest. Is scribit Medulos siue Medualos habitare supra confluentes Rhodani & Isaræ ad summa usque iuga Alpium qua descenditur in Italiam: ab ea autem parte Taurinos iacere gentem Ligusticam quorū sit ager quem Idconni & Cottij dicunt: post istos & Padum Salassos esse: supra hos in cacumine Centrones, Caturiges, Veragros, Nantuates & lacum Lemanium per quem Rhodanus fertur, ipsiusq; Rhodani fontes. Taurini nostra ætate nomen seruant, & Augusta Taurinorum non tantum uetusta nobilitate clara est, sed longè celebrior quod illustrissimorum principum Sabaudie sedes sit, & Academiam habeat in qua uiri doctissimi amplissimis salarijs à principe donati, omne genus bonarum artium et literarum publicè docent. Ceutrones esse Tarentasios hodie dictos constat. Caturiges nomen uetus aliqua inflexione facta seruant: Charges Galli nominant oppidum Caturigum Eburoduno proximum. Supra Rhodani & Isaræ confluentes sunt Gratianopolitani & post illos uallis Moriennæ. Similiter Plinius, Alpium inquit incolæ Octodorenses, & finitimi Ceutrones, Coctianæ urbes, Caturiges, et Caturigibus orti Vageni, & Ligures qui montani uocantur, Latio donati sunt. Recenset hic Plinius ordine uicinos populos, unde liquido apparet Coctianas urbes inter Ceutrones qui ad alpes Graias habitant, & Caturiges, ac Ligures Montanos qui ad Maritimas alpes pertinent, poni.

Cum his consentit Ammianus qui omnium dili-

Alpib. Cottiarū descriptio.

gentissime alpes Cottianas describit his uerbis: In his Alpibus Cottijs, quarum initium à Segusione oppido est, præcelsum erigitur iugum, nulli ferè sine discrimine penetrabile. Est enim è Gallijs uenientibus prona humilitate deuexum, pendentium saxorum alirinssecus uisu terribile, præsertim uerno tempore: quum liquente gelu niuib; solutis flatu calidiorum uentorum, per diruptas utrinq; angustias, et lacunas pruinarum congerie latebrosas, descendentes cunctantibus plantis homines & iumenta procidunt & carpenta: idq; remedium ad arcendum exitum repertum solum, quod pleraq; uehicula uasis funibus illigata: pone cohibente uorum uel bouum uisu ualido, uix gressu reptante paulo tutius deuoluuntur. Et hæc (ut diximus) anni uerno contingunt. Hyeme uerò humus crustata frigoribus & tanquam læuigata, ideoq; labilis incessum præcipitantem impellit, & patulæ ualles per spatia plana glacie perfidæ uorant nonnunquam transeuntes, ob quæ locorum callidi, eminentes ligneos stylos per cautiora loca defigunt, ut eorum series uiatorem ducat innoxium: qui si niuib; operti latuerint, montanis defluentibus riuibus euerfi, agrestibus præuijs difficile peruaduntur. A summitate autem huius Italici cliui planicies adusq; statione nomine Martis, per septem extenditur millia: et hinc alia celsitudo erectior, ægreq; superabilis ad Matronæ porrigitur uerticem, cuius uocabulum casus foemine nobilis dedit. Vnde decliue quidē iter, sed expeditius adusq; castellum Virgantium patet. Hu-

ius sepulchrum reguli, quem itinera struxisse retulimus, Segusione est mœnibus proximum: manesq; eius ratione gemina religione colitur: quod iusto moderamine rexerat suos: & ascitus in societatem rei Romanæ, quietem genti præstitit sempiternam.

Antonius Itinerarij Prouinciarum scriptor: iter describens à Mediolano Arelatem per alpes Cottias (quæ in quibusdam eius exemplaribus Pontie nominantur) hæc loca inter reliqua commemorat.

Iter per alpes Cottias.

A Taurino ad Fines	MPM. XVI.
Segusione	MPM. XXI III.
Ad Martis	MPM. XVI.
Brigantione	MPM. XVIII.
Rama	MPM. XVIII.
Eburoduno	MPM. XVII.

Quam Segusionem Antonius nominat (uel Regusionem ut quædam exemplaria habent) Ptolemæus Segusiū uocat, hodie Susa nominatur, ab Augusta Taurinorum stadijs CLX. distans, Brigantionem Galli Briançon uocant. Alpibus intermedia per quam transitur, mons Genebræ, aut Gencuæ nominatur. Atque ut Iouius scribit compluribus diuersisq; itineribus, per tot conualles ac uarios anfractus occurrentium montium, omnibus in unum Genebræ dorsum pari labore euadendum est.

Vnde autem iugum hoc Genebræ nomen acceperit ignoro, Acciaolus in uita Annibalis montē Gen

DE ALPIBUS

nua uocat, & Annibalem hac transiisse putat. Cum autem Sempronius dicat omnes Alpium incolas præter Ligures à Thuscis ortos, fieri potest ut nomen hoc sit antiquius quam uulgo creditur, & fortè à Tuscis desumptum, ac in fragmentis Catonis Cort Enebra in Hetruria commemoratur.

**Alia iuga
Cottarum
Alpium.**

Neq; tamen hoc iugum duntaxat Cottias alpes putamus, sed alia quoq; quibus inter maritimas & Graias alpes in Galliam transitur. A Susa enim per Noualesiam & Ferreram ascenditur mons Dionysij, cuius summum La posta uocant, inde in uallem Moriennam descenditur, Luncburgum, ubi D. Dionysij statua in foro columnæ imposita cernitur, et à Galliis colitur, indeq; monti nomen inditum creditur. Quidam Cinsium, alij Cinerum montē uocant. Per hoc iugum quidam scribunt Carolū Francorum regem cognomento magnum exercitū duxisse aduersus Desiderium Longobardorum regē. Errant autem qui hunc putant esse Vesulum, ut Spiegelius in commentarijs in Ligurinum, Vesulus enim antiquum nomen seruat: item qui uolunt esse Penninum, quorum sententiā postea cōfutabimus. Sunt & alia itinera inter montem Genebræ et alpes Maritimas, ueluti per uallem Perosæ, item Lusernam uallem, & Angroniam, & collem Crucis, quarum uallium incolæ uulgo Christiani nominantur: credo quia neglecta Romani Pontificis auctoritate, & contemtis monachorum societatibus, se Christo uni & soli in quem baptizati essent additos dicerent, & ab eo nuncupari uellent. De his quidam

quidam multa portentosa memoriae prodiderunt, atque ipsos impura & libidinosæ sacra & promiscuos in his concubitus exercere scripserunt, quæ tamen falsa & conficta esse cum ipsi arguunt, tum etiam omnes qui cum illis commercium exercent, qui viros probos & moderatos esse testantur. Vesulus etiam mons è quo Padus oritur, & ab altera parte paulo altiori iugo Druentias minor, ad alpes Cottianas pertinet, atq; uetus nomē adhuc retinet: illic perpetuò specu perfoſſi montis in Salassos penetrari Iouius scribit, arbitror autē Salassos ab eo nominari Marchionatum Salutiarum, qui alij sunt à ueterum Salassis. Scribit autem Iouius Coctias alpes hodie montem Genebræ nominari, cuius excelsum cacumen duorum annium fontibus Durie atq; Isaræ clarum sit: ubi memoria lapsus uidetur, nam ambo hi fluuij ex monte Bernardi seu Graijs alpibus oriuntur, sed Druentia & Durias minor in monte Genebræ suos fontes habent. Alcivatus Cottias alpes existimat qua è Segusio per Centronas itur: sed si Ceutrones sunt Tarentasij, à Segusio Ceutrones non adeuntur nisi longo circuitu. Verum cum dicat easdem esse Iulias alpes & Cottias, quod in eas per Tricastinos (quos ipse Tricaspinos uocat) eatur, apparet eum de monte Genebra loqui, nam à Segusio per montem Genebræ itur in Tricastinos, ubi est Augusta Tricastinorum Tricues nunc dicta, Leander Albertus, Coctias alpes interpretatur montem Cinesiam, asserit autem Coctias à Graijs alpibus usque ad Bobium pertinere,

DE ALPIBUS

(Ciuitas hac in Apennini iugo sita est inter Placentiam & Genuam) Genuamq; complecti. Existimat autem Apennini iuga alpibus proxima partem esse Cottiarum alpium. Ego illius opinionem probare non possum, cum uideam hac ratione Maritimas alpes Cottijs adnumerari, cum tamen duæ prouinciæ fuerint, Alpium maritimarum una, & Cottiarum altera. Auentinus lib. 4. Annalium Bosiorum scribit Cottias alpes nunc D. Bernardi nominari: uerum cum duo sint montes huius nominis, neutri tamen Cottiarum alpium nomen conuenit: nam ambo Augustam Prætoriam & Eporediam ex Gallia uenientes ducunt, non autem Segesium et Augustam Taurinorum, quod Cottiarum alpium iter est.

DE GRAIIS ALPIBUS.

Alpes Graiæ Cottias sequuntur, posite inter Ceutrones & Salassos. Plinius, Salassorum inquit Augusta Prætoria, iuxta geminas Alpium fauces, Graias atque Pœninas. His Pœnos, Graijs Hercule transisse memorant. Similiter Strabo iter per Alpes apud Salassos in duas uias diuidi scribit: quarum una per Penninum ducat per Alpium summitates: altera occidentalior per Ceutrones plaustrum permeabilis. Non nominat hoc loco Graias alpes, sed cum ex Polybij sententia secundum iter per Taurinos, et tertium per Salassos constituerit, hic ostendit duplex iter esse per Salassos, per Penninum montem,

montem, & per Ceutrones, ubi Plinius Graias alpes collocat. Antonius iter per alpes Graias hoc ordine describit.

Vercellis Eporediam	M P M. XXXIII
Vitricium	M P M. XXI.
Augusta Prætoria	M P M. XXV.
Arbriugium	M P M. XXV.
Bergintrum	M P M. XXIII.
Darantasia	M P M. XVIII.

Præterea inter Prouincias Gallie numeratur Prouincia alpium Graiarum (seu ut quædam exemplaria habent Gratarum) & Penninarum: huius metropolis dicitur ciuitas Ceutronum, hoc est Darantasia: item ciuitas Vallengium hoc est Octodorum. In eadē Prouincia ponitur ab Ammiano Auenticum caput quondam Heluetiorum.

Meminit etiam Tacitus alpium Graiarum, his uerbis: Et quia præsidio alpe unius latissima pars Italiae defendi nequibat, præmissis Gallorum, Lusitanorum, Britannorumq; cohortibus, & Germanorum uexillis, in alpe Graia ipse paululum cunctatus, num Rheticis iugis in Noricum flecteret, aduersus Petronium urbis procuratorem, Pœnino subsignanum militem itinere & graue legionum agmen, hibernis adhuc niuibus traduxit. Videtur Cecinna de quo hæc scribuntur, in alpe Graia fuisse, & ibi hæsitasse utrum scilicet in Italiam pergeret, an per Rhetiam exercitum in Noricum duceret, ac tandem constituisse in Italiam ire, atque per Pœninas alpes exercitum illuc

Taciti locus emendatur.

DE ALPIBUS

duxisse: Sed hoc aliquam absurditatem habet, quod positus in Graijs alpihus quarum facilior est transitus retro ad alpes Penninas abierit: ego mendum esse opinor, & punctum post alpem Graiam ponendum: ut hæc sit Taciti sententia, Cecinnam cohortes Gallorum, Lusitanorum, Britannorumq; et Germanorum uexilla, in Italiam præmississe per Graias alpes, ipsum deinde, postquam uisum illi est Noricum hoc tempore omittere, cum legionibus et subsignano milite Pennino itinere subsequutū esse.

Cæsarem
traiecisse
Graijs alpi
bus.

Graijs alpihus Iulium Cæsarem bello ciuili exercitum in Italiam duxisse Petronius Arbitrator asserit: aliquot illius uersus hic ponam ut à Gaudentio Merula referuntur.

Exiit omneis

*Quippe moras Cæsar, uindictæq; actus amore
Gallica proiecit, Ciuilia sustulit arma.*

*Alpihus aerijs: ubi Graio nomine pulsa
Descendunt rupes, & se patiuntur adiri.*

*Est locus Herculeis sacer aris, hunc niue dura
Claudit hyems, canoq; ad sydera vertice surgit:*

Cælum illinc cecidisse putas, non solis adusti

Mansuescunt radij: non verni temporis aura

Sed glacie concreta rigens, hyemisque pruinis

Totum ferre potest humeris minitantibus orbem.

Existimat autem Merula hæc de Pennino scribi à Petronio, in cuius uertice Herculem Penninum montani coluerint: sed hoc loco à doctissimi uiri sententia (cuius diligentiam alioqui admiror, & iudicium in plerisq; secutus sum) dissentire cogor:

Video

Video quidem *Linium Pennini* Dei meminisse, sed hunc nusquam inuenio *Herculem Penninum* nominari: id si ex probatis auctoribus ostenderit, libenter illi assentiar, *Petronium* hæc de *Pennino* scripsisse, ita tamen ut simul hinc conficiatur easdem esse *Graias* & *Penninas*, quandoquidem hic discrete *Herculi* sacratas *Graias* nominat: quod tamen in ipse non probat, & ueterum sententiæ repugnat.

Ptolemæus in *Graijs Alpibus* *Centrones* numerat, & eorum oppida *Forum Claudij* & *Aximam*, item *Caturgidorum* oppidum *Eburodunum*, & *Segusianorum*, *Segusium* & *Brigantium*. Ac quædum ad *Centrones* nihil eius expositio à *Plinio* & *Strabone* discrepat. *Caturiges* autem & *Segusianos*, *Cottianis Alpibus* proximos esse supra ostendimus: at *Ptolemæus* *Cottias Alpes* (quas *Scutias* uocat) ponit in *Lepontijs*, & unicum duntaxat oppidum commemorat *Oscelam*. Sunt autem *Lepontij* longe à *Cottijs* disiti, & nominum similitudo illi imposuisse uidetur, *Ocelum* enim *Cottiarum* oppidum est supra *Segusium*, cuius *Cæsar* meminit, hodie *Isilles*: *Oscela* autem *Lepontiorum* est, ab *Oscis* denominata, ut *Catoni* uidetur. Quare cum *Cottias Alpes* fere totas *Ptolemæus* omittat, & *Graijs Alpibus* attribuat, quæ *Cottianis* proxima sunt, illi in hac re assentiri non possumus. Ab eodem *Grææ Alpes* ponuntur in *Rhetia*, ad latus eius *Meridionale*: & his proximas facit *Pœnas Alpes*, sed istæ prorsus aliæ sunt à nostris *Alpibus Graijs*. Errauit autem quisquis ille fuit, qui in *Ptolemæo* adnotauit

DE ALPIBVS

2 Tacito harum Alpium mentionem fieri. Nominat quidem Tacitus Graias Alpes. sed de his loquitur quæ sunt inter Ceutrones & Salassos. Nam Cæcinnæ, qui militem per Graias Alpes misit, aut ipse Graia Alpe substitit: cum exercitu Auenticum Heluetiorum ante peruenerat, quod oppidum in prouincia Gratarum & Penninarum Alpium Marcellinus numerat: hinc proximum iter est ad Ceutrones & Veragros, & Graias atque Penninas Alpes per quas transijt: iter autem per Rhetiam ab hoc diuersum longeque remotum est.

Salassi penes quos sunt Graie & Penninæ Alpes, nostra ætate nomen habent ab Augusta Prætoria, à qua tota regio uallis Augusta, tam Italici, quam Germanici in sua lingua nuncupatur. Durias fluuius Salassorum uetus nomen retinet: sicut & Barduni ad fauces uallis inter Augustam & Epos rediam. Ceutrones nominantur Tarentasii, à metropoli quæ Tarentasia & Darantasia in Antonij itinerario & libro Prouinciarum nominatur: oppidum ipsum uulgo à templo nomen habet Münster in Tarentâsen nostris dictum, Gallis Motier. Isara fluuius ex Graijs Alpibus per Ceutrones in Rhodanum fluit. Arebrigium oppidum supra Augustam Salassorum quidam Ereburicum uocant, & ueteri Celtica lingua Eerenburg dictum putat, hodie forte Tuile. Bergnitrum uero hodie est cœnobium exiguum in summo uertice Graiarum Alpium, D. Bernardo sacrum, sicut & alterum in Pennino. Ab hoc mons S. Bernardi nominatur, minoris nomine ad differentiam

tiam addito: item Iouis columna, ut Iouius perhibet. Graiae igitur Alpes erunt mons S. Bernardi minor, quod item affirmant Aegidius Scudus, Ioannes Stumpfius, & Leander Albertus. Verum prope hoc iugum, aliae sunt Alpes, quas Montem Cales & Cinisium maiorem nominant, per utrasque ad Ceutrones itur, à Taurinis recto itinere, iuxta Sturam fluuium: de his dubito Graijs ne an Cottijs Alpibus adnumerari debeant.

Paulus Iouius, quem honoris causa nomino, de Graijs Alpibus paulo aliter scribit, uerba eius apponam, & paucis ubi dissentiam indicabo. Has sequuntur S. Bernardi Alpes, quas Caesar summas appellat, quondam à transitu Græcorum, atque Herculis Graiae nuncupatae, quae ab Eporedia per Augustam Prætoriam, atque Octodurum Veragorum, id hodie S. Mauritij oppidum dicitur, in Ceutrones Gallos & loca Allobrogum, Lemano lacu proxima, perducunt: superanturq; iugis duobus, quorum alterum à dextris sub Ocello uetere oppido, montem Iouis, alterum à leua Iouettum recenti uocabulo appellant. Has rupes ignibus acetoq; Hannibalem perfregisse multi opinantur: uti apud Barum eius itineris pagum perpetuò tanti ducis gloriæ monumento literae ipsis cotibus inscriptae significant: quanquam Liuius grauißimus historicorum scriptor, de transitu Annibalis ambigens non Graijs, sed Pœninis eum traieciße, memoriæ prodatur. In hac Iouij descriptione hoc primum desidero, cum duo sint montes Bernardi nomine, maior

qua Octodurū et inde lacus Lemanus aditur, minor
 qua per Ceutrones uia Lugdunum ducit, quod hos
 non distinguit, sed eandem uiam facit, quæ & Oc-
 todorum & in Ceutrones ducit, quæ tamen diuersa
 se sunt, & à Plinio atque Strabone perspicuè dis-
 tinguntur. Deinde Octodorum non est S. Mau-
 ritij oppidum, sed hodie Martinacum nominatur,
 & ab altero duodecim millibus passuum distat. De
 Hannibalis transitu supra nostram sententiam ex-
 posuimus: neque recte ab eo affirmatur Liuium
 prodere Pœnis Alpibus Hannibalem traiecisse: re-
 fert quidem Liuius hanc uulgi opinionem esse, quā
 tamen ipse refellit. Iouis montem plerique nomi-
 nant, quem hodie S. Bernardi maioris nominamus,
 sic Otto Frisingensis, Guntherus in suo Ligurino,
 multiq; alij hoc nomine usi sunt: Iouettum nostri
 Iubet uocant. Video à quibusdā Graias Alpes pro-
 pe hunc in tabulis depingi, & montem illum Ger-
 manice alps grauwo nominari, ab ijsdem tamen,
 monti Iouis Pennini nomē tribuitur, & aliæ Graiæ
 Alpes prope Centrones ponuntur: quo autem au-
 ctore duas Alpes Graias faciant, & in horum me-
 dio Penninum, ignoro. De Alciati opinione supra
 nostram sententiam exposuimus, & quam ea cum
 ueterum descriptione conueniat, ex his quæ ex
 Plinio, Strabone & alijs, attulimus iudicium fie-
 ri potest.

Postremo Reimundi Marliani sententiam præ-
 terire non debeo, qui in descriptione locorum Gal-
 liæ ita scribit, Alpes erant, quibus initio Gallici
 belli

belli Cæsar ex Italia in Galliam quinque legiones traduxit, per fines Centronum, qui hodie Tarentasij nominantur. Hæ Graiæ dicuntur, quibus uulgo mons Cinesius, seu Cinerum nomen est, quæ & Penninæ (ut quidam uolunt) dicuntur, quod Hannibal Pœnus his in Italiam penetrauerit. Marlianum secuti sunt Ioannes Cuspinianus, & Ioannes Saxoni in Liuianis annotationibus. Cum autem duo sint iuga montis Cinesij, equidem si de altiore loquantur, quod Salaßis propius est & ad Centrones ducit, ferri utcunque potest eorum opinio, cum hoc iugum uideri possit pars quædam Graiarum Alpium: sed si Cinesium minorem intelligunt, qui Italice Strata Romana dicitur, minus probari potest eorum sententia, cum iter hoc recta à Segusio incipiens, potius Cottijs Alpibus adnumerari debeat. In eo autem grauius errat, quod Graias & Pœnas Alpes confundit, contra ueterum auctoritatem: quem errorem Cuspinianus auget, asserens easdem esse Alpes Graias, Penninas, Cottias.

Libet hic subiungere quod de Pompeio scribit Appianus lib. 1. de Bellis ciuilibus: Per Alpes iter aggressus magno animo, ad æmulationem Annibalis alias fauces aperuit, medio inter Padi Rhodaniq; fontes spacio, qua uterque amnis modicis iugis originibus dispescentibus in diuersa cursus concitat. Meminit huius itineris Pompeius in Epistola ad Senatū, quæ inter fragmenta historiarum Sallustij legitur, his uerbis: Hostes in ceruicibus iam Italiæ agentes ab Alpibus in Hispaniam summoui: per eas

D E A L P I B V S

iter aliud, atque Hannibal nobis opportunius patefecit. Quod nam uerò hoc iter sit locorum peritis conijciendum relinquo: attamen non incommode nos hæc de Cinesio monte aut aliquo propinquo iugo interpretari posse arbitror: illud enim iter multo opportunius est Penninis Alpibus, per quas Hannibal transiisse creditur: ac hodie propterea quod omnium usitatissimum sit ex Hispania, & Gallia, & Britannia Romam euntibus, Strata Romana ab Italis nominatur.

D E P E N N I N I S

Alpibus.

Penninus
unde dictus

DEincept post Graias de Penninis Alpibus agendum, ambarum enim initium est apud Salassos. Existimant autem plerique ueterum Penninas Alpes à transitu Annibalis nomen accepisse & Pœninas dici: idque scribunt Caius Sempronius, Plinius, Ammianus Marcellinus, Seruius. Sed Liuius à Pennino Deo, quem in summo eius uertice sacratum Veragri colant, montem nomen habere mauult. Quidam Penninas dictas putant quasi Pininas, à celsi cacuminis eminentia quo cæteras Alpes superant: quoniam pinna maxime quid elatum significat. Penninas autem Alpes apud Salassos ostendunt Strabo & Plinius grauissimi auctores: & cum supra Augustam Prætoriam due sint uie per Alpes, huic quæ ad Orientem est & ad Veragros ducit Pennini nomen tribuunt. Hanc breuiorem esse

esse altera uia quæ per Centrones Lugdunum ducit, Strabo scribit: quod non de longitudine totius itineris ab Augusta Prætoria Lugdunum usq; intelligo, sed tantum de uia per Alpes. Nam ad Centrones eunti longe adhuc per uallem ascendendum est, antequam ad uerticem Graiarum Alpium perueniat, atque iuxta Antonij dimensiones Bergintrum in summa Alpe locus, XLVIII. M. P. ab Augusta Prætoria distat, ad summum autem Pennini iter est uiginti quinque millia passuum. Præterea ubi sit Penninus Liuius aperte ostendit, Veragros incolæ eius iugi nominans: ubi autem sint Veragri ex Iulio Casare non obscurum est. Antonius in Itinerario uiam per Alpes Penninas sic describit.

Eporedia Vitricium	M P M. XXI.
Augusta Prætoria	M P M. XXV.
Summo Pennino	M P M. XXV.
Ostodoro	M P M. XXV.
Tarnade	M P M. XII.

Penninum montem multi superioris & nostræ ætatis scriptores montem Iouis nominant: uulgo mons S. Bernardi nominatur, non à Clareuallensi abbate, cuius plurima scripta hodie publice extant, sed ab alio quodam Bernardo sacerdote apud Augustam Prætoriam: hic nanque idolum quod in summo Pennino erat deiecit, ac dæmonem qui iter hoc infestum reddebat, precibus suis depulit: atque in usum iter facientium cœnobium in summo Pennino extruxit. Vestigium tamen antiqui nominis apud Salassos mansit, uallis enim quæ ab Augusta

Prætoria ad Penninū ducit, uallis Pelinna ab ipsis nominatur. Beatus Rhenanus summi iudicij & singularis diligentie scriptor, in explicandis præsertim Germanorum rebus, Vallesiam Vallem Penninam nominat: sed absque ueteris auctoris testimonio: nam inscriptionem Veronensem quæ Penninae uallis meminit, ipse quoque fatetur huc non pertinere. Fateor tamen hanc à Pennino monte, cui proxima est, ita nominari posse, sed an ueteres sic appellarint dubito.

Cinesium
non esse Pen-
ninum mon-
tem.

Quæ sit nostra sententia de Penninis Alpibus, paucis exposuimus, quæ tamen non nostra est, sed Aegidij Scudi, quem in plerisque sequimur, item Strampfij, Leandri, Merulae. Dissentiunt autem à nobis duo summi uiri, Iouius & Alciatus, quorum prior contendit Penninas Alpes esse, quarum altissimum cacumen hodie montem Cinesium appellamus: alter, Alpes Pœnas, inquit, eas esse opinor, per quas ex Druentia flumine recta in Italiam tenditur Brigentionem uersus & Fereitam, quæ uia nostro quoque tempore est frequens. Quibus paucis respondeo, si existimant Hannibalem per eas Alpes transiisse, & ideo Pœnas nominandas putant, equidem nolim aduersus illos contendere: sed si Penninas Alpes intelligant, quæ hoc nomine plerumque à ueteribus nuncupatae sunt, opponam illis Strabonem, Liuium, Plinium, Antonium Augustū, qui nobis alibi Penninas Alpes ostendunt. Non desunt tamen qui iuxta uulgi opinionem, asserant Annibalem per hunc quem nos ostendimus Penninum

copias

copias duxisse, itaque Liutprandus Ticinensis scribit Arnulfum imperatorem ex Italia domum reuersum esse per Annibalis uiam, quam Bardum dicant & montem Iouis: ac Iouius scribit apud Barum literas cotibus inscriptas ostendi, monumentum Hannibalis qui hac Alpes traiecerit. Est autem Bardum uicus inter Eporediam & Augustam Salassorum, ubi uallis arctissime coit, & fere clauditur, Germani uocant im Bart. Sunt tamen qui Cæsarem monumentum sui itineris rupibus inscripsisse uelint. Interea cum grauißimi authores tradant Annibalem in Taurinos ab Alpibus transcendisse, & tamen eius monumenta alibi etiã ut apud Salassos ostendantur: confirmatur nostra opinio, uniuersum eius exercitum Alpes non uno iugo superasse: sed in plura agmina diuisum pluribus locis traiecisse.

Ptolemæus Pœnas Alpes diuersas à Pennino describit, hæ iuxta illum Rhetiam ab Italia separant, & posite sunt inter Rheticas Alpes & Ocrā montem, ad fontes Lyci fluminis. Auentinus denominatas ait à Pennone Noricorum rege: ipse Alpes Boias nominat: ab eodem etiam denominatū Penninum montem, unde oriuntur Athesis & Rhenus, quem uulgo Venusticum nominant. Describit autem Alpes istas his uerbis. Vindelicia quam nunc Boiariā nominamus, clauditur ab Austro perpetuis montium iugis, & hoc dorsum à Lyco ad Oenum pertinet. Quod amplius, si anfractus sequeris, centum & uiginti millia passuum percurrit. Quod si

Pœnæ Alpes in Rhetia uel apud Boios.

DE ALPIBVS

hisce quincuncem dempseris, reliquum est recti itineris interuallum. Alpes à Ptolemæo Penninae nuncupantur, sicut celsissimæ undique præruptæ, & abscissæ rupes. Cacumina perpetua niue albicant, longè, latè ad quadragesimum & amplius lapidem à peritis discernuntur. Alpiū quas Auentinus describit, summa iuga à nostris nominantur, der Arliberg oder Ålbelen, item Venustus mons, Winstermüns, atq; inter Lycum & Ocnium montes isti longe procurrunt, & uallem efficiunt, quæ Juntal à nostris nominatur. Hanc nos arbitramur esse Penninam uallem, quæ regebatur à prolegato Rhetia & Vindelicia, ut uetus quædam inscriptio Veronæ in templo Floriani docet.

DE SUMMIS ALPIBVS.

Summarum Alpium meminit Cæsar, scribens, Antuates, Veragros, Sedunosq; à finibus Allobrogum, & lacu Lemano, & flumine Rhodano ad summas Alpes pertinere. Henricus Glareanus, qui primus literarum lucem rebus Helueticis attulit, Cæsaris uerba hoc modo interpretatur. Cæsar, inquit, hoc loco Sedunorum, Veragrorum atque Antuatuum longitudinem exprimere uolens, ait eos à finibus Allobrogum & lacu Lemano, & flumine Rhodano ad summas Alpes pertinere, quæ descriptione nihil luculentius dici potest. Cæterum ubi potius summas Alpes dixerimus, quàm ubi in omnes mundi plagas flumina eximia fluunt, ac originem habent?

habent? Sunt autem hac Alpium parte septem hæc,
 Ticinus qui ad Meridiem, Tosa ac Madia ad eun-
 dem, Rhodanus ad Occasum, Arola & Vrsa ad Se-
 pentrionem, Rhenus ad Ortum duobus fontibus.
 Glareano assentiuntur Scudius, Stumpfius, Lean-
 der. Cacumen harum Alpium hodie mons Got-
 hardi nominatur, cuius rami sunt, Furca ubi Rho-
 danus oritur, Crispaltus ubi sunt fontes Rheni, &
 Waldotius qui Athisonem fundit. E contra Rhe-
 nus, Penninas Alpes à Cæsare summas uocari
 scribit: hoc est, partem illarum hoc nomine do-
 mari. Alciatus summas Alpes ait à Cæsare nomi-
 nari, quæ sunt inter Sedunos & Veragros, ubi &
 Ostodorus est pagus. Idem affirmant Reimundus
 Marlianus, Iouius, Cuspinianus, & alij plures.
 Ego quod pace tantorum uirorum dixerim, arbi-
 tror nomen Summi non hic poni ut aliquæ Alpes
 pro quasi proprio titulo discernantur ab reliquis
 Alpibus, sed esse nomen appellatiuum, ut Gram-
 matici uocant, & idem esse atque τὰ ἄκρα τῶν ὄρων
 quæ paulo post Cæsar uocat culmina: itaque
 pertingere ad summas Alpes, id est, quod Strabo
 docet, μίξρι τῶν ἄκρων ὑπερβολῶν τοῦ ὄρους. Apud Dio-
 nem qui eadem de Veragris refert, scribitur eos
 usque ad Alpes incolere: hic simpliciter dicuntur
 iuxta Allobrogas ad Alpes incolere, quod Cæ-
 sar clarius expressit, usque ad Summas Alpes,
 hoc est, summitates & cacumina Alpium. Quod
 si Cæsar uoluisset horum populorum longitudi-
 nem exprimere, non opus erat Rhodani,

Summæ Al-
 pes, id est,
 summitates
 Alpium.

D E A L P I B V S

& Lemani lacus meminisse, sed satis fuisset Alpe-
 brogum mentionem facere : cum autem à lacu
 Rhodano ad Alpes summas ipsos pertinere dica-
 & longitudinem nō hinc metiamur, apparet
 non de ea loqui, alioqui tot terminis cōstitutis
 de industria obscurasset Cæsar.

Argumentum autem quo probant ex fluminum
 decursu has Alpes summas esse, infirmum pla-
 est. Primum enim cum summi nomen respectu
 cuius rei minus altæ dicatur, hic non ad alias
 pes refertur, neque enim Cæsar huc spectavit,
 ostenderet, quæ nam Alpes omnium altissimæ
 sent, sed Alpes summæ ab eo dicuntur respectu
 lium. Seduni enim & Veragri atq; Antuates co-
 pos & inas ualles circa Lemanium & Rhodanum
 habitabant, & ab his loca proxima usque ad
 mina Alpium. Quare etiam si sint summæ, non
 men necesse est, ut Cæsaris uerba de his inter-
 temur. Deinde non protinus illi montes sunt al-
 simi ex quibus magna flumina oriuntur, & in
 uersas orbis partes defluunt: nam ex Pinifero
 te quatuor flumina ad quatuor mundi cardines
 unt, Egra, Mœnus, Nabus, & Sala: è Rhetorum
 tiam monte qui ab aquila nomen habet Arlibi
 quatuor flumina defluunt. Rursus Danubius
 nominis Europæ fluuius in plano loco, aut sal-
 non alto monte oritur: ut iam præteream Mos-
 rum & Tartarorum flumina, quorum multa
 tis campis fontes suos habent. Ac ueterum
 crediderunt Vesulum inter Alpes excelsissim-

esse. Et adhuc inter se certant Rheti, Heluetij & Vallesiani, penes quos sint altissimæ Alpes: est igitur hæc res dubia & incerti iudicij, ut uix credendum sit Cæsarem de ea pronuntiare uel ipsum uoluisse, uel ex uulgi sententia definire quæ sint summæ Alpes.

Veruntamen si aliqua certa pars Alpium hoc nomine Cæsaris sententia ab alijs Alpibus separatur, non possum eorum opinionem improbare, qui existimant, Cæsarem loquutum de Alpibus Sedunorum & Veragrorum, per quas iter patefieri uolebat: idque ex uerbis eius uidetur quodammodo confici posse. Primum enim inquit, has gentes ad Alpes summæ pertinerere & quasi pertingere: & has à se missum esse Seruiū Galbam, propterea quod iter per Alpes patefieri uolebat: haud dubie per illas Alpes ad quas pertinebant, & quæ his proximæ erant. Si enim summæ Alpes sunt mons Gothardi, & iter per alias Alpes prope Veragros Cæsar patefieri uolebat, debebat uel uerbulo aliquam illarum quoque Alpium mentionem facere. Porro Alpes Sedunorum & Veragrorum à Marano in duas partes diuiduntur, in montem Bernardi & montem Brigam: traiciuntur autem non tantum duobus locis, sed multis alijs, ut in Vallesie descriptione annotauimus: recte tamen in duas partes diuidi uidentur: omnia enim itinera, quibus per Alpes itur in Italiam, uel ducunt ad Salassos, iter quæ frequentissimum est iter per montem Bernardi siue Penninum: uel ducunt ad ualles

Summæ Alpes apud Vallesianos.

Lepontiorum Cisalpinorum, quibus ad Lebuos descenditur. Etenim Cisalpina loca ita à quibusdam diuiduntur, ut Salassi ab ortu Durie pertineant ad Sessitem fluuium, reliqua montium iuga & ualles à Sessite usque ad Rhetos, & initium Verbanum lecus sint Lepontiorum. Inter montes uero Sedunorum, quo loco Graias Alpes à quibusdam ponimus, per iuga montis Syluij, quem nostri Gletscher uocant, duo sunt itinera, unum ad Salassos, alterum in uallem Sessitis fluuij ad Varallum oppidum, ducit, à quo deinde Nouariam descenditur. Ius itineris Iouius meminit & Merula, atq; hic quidem à Sesuhe incipere ait Alpes summas, quarum finis sit ad Verbanum.

Iter per Sē
pronum
montem.

Alterum iter celebrius est quo à Briga uico Vallesianorum, per iuga montis Sempronij Domussulam itur: hunc montem Brigam à proximo Marlianus nominat: à Vallesianis Simpeler, à Italis Sempiano uel Sempronio uocatur, Latini Sempronij, aut ut alij malunt Scipionis mons dicitur. Per hunc igitur montem iuxta fontes Doueris amnis qui ad Creuolam in Athisonem exoluit descenditur in Vechiam, hoc est, Veterem uallem & hinc in Oselam uallem & urbem eiusdem nominis peruenitur, quam hodie uocant Domussulam uel Domodoscellam à templo & Collegio Cononicorum, quod Itali Domum, Germani Thier uocant, cognomine accepto. Meminit huius itineris Iouius: Patent, inquit, eadem Alpes supra Verbanum lacum ad Domussulam oppidum, quod in

in faucibus & persluentis Ogoniæ ripis ædificatum, Ludouicus Sfortia patrum nostrorum memoria, & cæde Sedunorum & maximis operibus nobilitauit. Adeunturq; eo itinere Vallesij, atque Seduni, qui sedes inter Heluetios & Allobroges tenent. Porro Domussulam, Blondus, Machaneus, Tscudus, & Leander Oscellam esse uolunt, quam Ptolemæus in Alpibus Cottijs (quæ Scutiæ ab ipso nominatur) iuxta Lepontios nominat Auctores Oscellæ Cato tradit Oscos, unde quoq; nomē ortū sit.

Nonnulli (ut Leander refert) tradunt Iulium Cæsarem hac in Heluetios profectum, celsi montis supra Creuolam iugo cæso, qua sarcinarium duci iumentū posset, eiusq; rei memoriam ipsis cotibus inscripsisse, nec iam literas ob antiquitatem apparere, quanquam signa quædam & uestigia pauca maneant. Sed horum sententiæ ipsa Cæsaris uerba res pugnare uidentur, Ipse (inquit) in Italiam magnis itineribus contendit: duasq; ibi legiones cōscribit: & tres quæ circū Aquilciam hyemabant, ex hybernis educit, et qua proximum erat iter per Alpes in ulteriorem Galliam cum his quinq; legionibus ire contendit: ibi Centrōnes & Garocelli, & Caturiges, locis superioribus occupatis, itinere exercitū prohibere conantur. Cōpluribus his prælijs pulsus, ab Ocello quod est citerioris prouinciæ extremū, in fines Vocontiorum ulterioris prouinciæ die septimo peruenit: inde in Allobrogū fines, ab Allobrogibus in Sebusianos exercitum ducit, hi sunt extra prouinciā trans Rhodanū primi. Si Cæsar per alpes

DE ALPIBUS

Sedunorum exercitum duxisset, iter eius Centrones & Garocelli ac Caturiges, qui in Gallia circa Alpes Bernardi minoris, Dionysij & Genebræ habitant, prohibere non potuissent, sed Seduni & Veragri & Antuates. Deinde superatis his Alpibus non peruenisset in fines Vocontiorum, sed quemadmodum postea fecit Galba, ex Veragris in Antuates et deinde in Allobrogas exercitum duxisset: Vocontij enim longe ab hoc itinere absunt ad Sulgam fluuium, & iuxta hos ad Druentiam, Caturiges, quorum caput Eburodunum, ad hos per Taurinos ex Italia itur: Segusionem primū, & inde per Alpes Cottias Brigantionem. Ocellum uero citerioris provincie, non est Ocella ad Tosam seu Athisonem fluuium, sed longe aliud oppidum propè Alpes Cottias, nō longe à Segusione in radicibus Alpium Cottiarum quod Itali, Isiles, Galli Essiles hodie uocant. Itaq; similitudo nominis (ut supra diximus) Ptolemæo imposuisse uidetur, qui Oselam uocat oppidum Lepontiorum in Cottijs Alpibus: nam si Lepontiorum est, non est in Alpibus Cottijs, cum ab his Lepontij plurimum distent.

DE LEPONTIIS Alpibus.

Lepontiorum ex ueteribus meminere Cæsar, Strabo, Plinius, Ptolemæus. Ex his Strabo eos Rhetis attribuit, ideoq; uidetur nullam eorum peculiarem mentionem fecisse in commemorandis itineris

tineribus alpinis. Cæsar Rhenum oriri scribit ex
 Lepontijs qui Alpes incolunt : Plinius Lepontiorū
 qui Viberi uocantur, fontem Rhodani accollere
 tradit. Quare non est dubium omnes Alpes à fonte
 Rheni ad Rhodani usque fontem, Lepontiorum es-
 se. Atque in his locis manet adhuc uestigium anti-
 qui nominis, uallis enim per quam Ticinus delabi-
 tur Leuantina ab Italis, quasi dicas Lepontina, no-
 minatur, nostri uocant Eiuinen. Mons altissimus
 per quem ab Vranijs Heluetijs in Italiam trañci-
 tur, Gothardi mons nostra ætate nominatur. Atq;
 has esse Lepontias alpes doctissimi nostræ ætatis
 scriptores consentiunt. Iouius has minores Lepon-
 tias uocat, ad differentiam Alpium quibus à Lario
 lacu per Clauennam Curiam Rhetorum itur, quas
 Lepontias maiores nominat. Miores, inquit, Le-
 pontiæ sunt, quibus à Bellizona, quæ oppidum Vil-
 litionis, ut quibusdam uidetur antiquitus fuit, per
 Ticini amnis uallem Torfanum primum Heluetio-
 rum oppidum aditur : æquitate uiarum ac mon-
 tium cæteris Alpibus leniores, nisi æditissimum di-
 ui Gothardi iugum, & profundissima uallis, quam
 cum tremulo ponte infernam uocant, uno tantum
 uel altero in loco maximam cum summo timore
 transeuntibus difficultatem præberent. Tor-
 fanum Iouius nominat præcipuum Vraniorum ui-
 cum, quem ipsi Altorfum uocant. Loca uero maxi-
 me periculosa quorum meminit, duo sunt. Primum
 enim ab ea parte quæ Italiam spectat, supra pa-
 gum Ayrolum quem Orienk Germani uocant, in

Iouij sen-
 tentia de
 Lepontijs
 alpibus.

DE ALPIBUS

medio ferè montis ascensu pons est quem Tremulum hic uocat, is Ticinum iungit: atque hyeme sæpe accidit ut Ticino glacie & niuibus tecto, per glaciem quasi pontem homines transeant, quando uel pontem glacie tectum ignorant, uel compendia uiarum sectantur: accidit autem aliquando ut glacie non amplius firma multi periclitentur, & tam homines quam iumenta in Ticino submergantur. Vbi uero supra pontem ascenderis, ibi nullæ amplius sylvæ occurrunt, sed præruptæ rupes, & accliuia montis latera niuibus tecta, uallis per quã ascenditur angustâ admodum est: atque hoc loco quando niues mollescere & decidere solent periculosum est iter facere: sæpe enim conglomeratæ niues è summis montibus decidunt, atque transeuntes opprimunt. Ac leui occasione niues tum commouentur, ita ut altior uox & clamor prætereuntium, eas reperiçione sua mouere dicatur. Videtur itaque hic Ticini pons tremulus dictus non quia ipse tremat, sed quod montem ascendentes ubi huc peruenerint, tremere & sibi metuere incipiât: itaq; uiso præsentî periculo, et ipso quoq; mōtis præcipitis & horridi aspectu perculsi, taciti & trementes quam citissime fieri potest locum hunc prætereunt. Niues etiam primum tremere deinde labi uidentur: & accumulatæ tanto impetu ruunt, ut mons totus tremat et concutiat. Deinde ab altera montis parte alter locus periculi plenus occurrit, quæ uallem infernâ uocat, is est supra Sillianum pagum Vraniorum, iuxta Vrsam fluuium,

&

Et prope Vrsarium vicum, quo loco pons est quem Satanae aut inferni pontem nominant. Ascenditur huc à dextera fluij, uia adeo angusta ut nonnullis locis petram excindere oportuerit, quo satis spatij transeuntibus relinqueretur: altera parte mons in altum præceps abit. Vrsa autem fluius uehementi sonitu per saxa deuoluitur, ac supra pontem de altissima petra decidens, uicina loca late aspergit, et suis undis quodammodo compluit: cum uero uia angusta et præceps sit qua ad pontem descenditur, iter alioqui difficile longe periculosius redditur hyeme quando omnia glacie lubrica sunt, ita ut sæpe illac transeuntes, cum pedes firmare et nusquam tuto consistere possint, uestibus suis, aut alijs rebus insidentes, instar puerorum paulatim se demittant.

Alciatus, Lepontias alpes inquit in Suitensibus esse, qua Claronam ex Bilitionis castro recta tendimus: Errat autem in nomine Claronæ, nam recta Vraniam ducunt, inde per alios montes Claronam tenditur: sed illud iter mercatoribus non est usitatum, uerum ab Vrania merces lacu deportantur Lucernam claram Heluetiorum urbem, et inde per Vrsam fluium in Rhenum deuehuntur. Illorum opinionem qui Lepontias alpes siue Gotthardi, summas à Cæsare nominari uolunt, supra exposuimus. Ceterum si Lepontiorum sunt omnes Cisalpinæ ualles à Sessite fluuiio ad initium Verbani lacus, et usque ad Adulam montem, quo loco Misaurorum uallis est, haud dubie etiam alpium iuga et latera, altera saltem ex parte

DE ALPIBUS

Lepontiorum erunt. Quare Sempronius mons, & Furca, & omnia intermedia horum iuga, non minus Lepontiorum quàm Vallesianorum alpes dici poterunt, cum ad utrosque ex æquo diuersis tamen lateribus pertineant. Quapropter si ad has alpes respiciamus, non negandum erit etiam Lepontias alpes à Cæsare summas nominari.

Fontes
Rheni.

Est etiam aliud iter per Lepontios, à Bellinzona per uallē Pleniam & Lucumonis montem, quē quidam Barnabæ uocant, ad Rhetos, & caput eorum Curiam. Montis Lucumonis pars occidua ad Lepontios pertinet, altera ad Rhetos: illic ex summo iugo Lepontiorum, quod Cadelinum uocant, fluius Froda nomine ad Lucumonis montem defluit, ac mox mutato nomine Rhenus medius uocatur, fluuius hic uicum Rhetorum Medullinū (mædels) præterfluit, & prope cœnobium Disertinum Rhenum anteriorem à dextera ingreditur. Rhenus autem anterior oritur in monte Crispalto, qui Gottbardum montem & Vrsarios Lepontios attingit, ac per Aetuatios primum fluit, ubi uicus Tauetsch uetus nomen paululum inflexum seruat. Tertius fons Rheni à Rhatis ostenditur in monte quem Culmen de Olcello Rhæti nominant, alij S. Bernardini montem, qui Rhætos à Misauicis diuidit. Cæterum montes isti in quibus fontes Rheni ostenduntur sunt ferè continui: & uno nomine Adula seu Adyæ montis à ueteribus comprehenduntur. Cum igitur Cæsar & Ammianus scribunt Rhenū apud Lepontios oriri, Tacitus uerò in alpibus Rhæticiis.

ticis: Strabo & Ptolemæus in Adula monte: nequaquam existimandum est eos inter se pugnare: nam primum Lepontij Rhætorum nomine continentur: deinde Adulae montis iuga, ex quibus Rhenus oritur, ad Rhætos pariter atq; Lepontios pertinent. Etenim non est dubium Vrsarios, Leuantine & Brenniæ uallis (quam Palensam nostri uocant) incolas, Lepontios esse, ad quos Crispaltus & Lucumonis mons altera parte pertinent. Misauri uero ad Montem Bernhardini habitantes, Rhæti hodie sunt, sed si Lepontiorum limes fuit initium Verbanilacus, extremi Lepontiorum erunt. Attamen Rhæti qui fontes ipsos incolunt & Rhynwalder uulgo uocantur, à Lepontijs non Rhætis orti uidentur, nam Germanica lingua utuntur, qua Lepontij ueteres qui Taurisci fuerunt, usi sunt, & quam hodie Vrsarij & Viberi Lepontij retinent: Rhætis autem alia & peculiaris lingua in usu est. Postremo medius Rheni fons in iugo Alpīs ostenditur, quæ tota Lepontiorum est.

DE RHÆTICIS ALPIBUS.

Strabo ex Polybij auctoritate quartam uiam per Alpes Rhætis tribuit, de qua nobis deinceps agendum est. Etsi enim plures uias, & Alpium partes hætenus enumerauerimus, commodè tamen omnes ad quatuor has partes à Strabone propositas referri possunt. Primum enim de Maritimis alpiibus inter nos conuenit: alterum postea iter per Taurinos statuit, quæ nos Cottianas alpes pate-

re diximus : tertium illi est per Salassos , id Graiat
 & Penninas alpes complectitur. Omnes autē Val-
 lesianorum Alpes , partim ad Penninas, partim ad
 Lepontias pertinent. Quartum iter est per Rhe-
 tos, sed hoc etiam Lepontiarū alpiū itinera Stra-
 bonem compræhendere mihi non est dubium, cum
 Lepontios ad Rhætos pertinere dicat. Nos aut per-
 spicuitatis causa hæc particulatim et distinctius ex-
 plicare singula uoluimus, & cum alioqui Rhetice
 alpes late pateant, malimus separatim de his &
 Lepontijs agere.

Eundem igitur Strabonem si sequamur ad Rhe-
 tiam pertinent Alpes à Como Veronam usq; Rhe-
 ti enim inquit, ad Italiam spectant supra Comum et
 Veronam. Plurima sunt iuga harum Alpiū, & ua-
 ria illarum nomina, diuersa quoq; itinera : nos tan-
 tum celebriora commemorabimus, quæ ex Italia
 in Heluetiam uel Germaniā tendunt. Adulas mons
 primus est inter Rheticas alpes ab occasu, Strabo
 ex hoc monte Rhenum oriri scribit, & ex diuerso
 Abduam, qui in Larium influat : uerum multorum
 iudicio aberrare uidetur : nam à fontibus Rheni ad
 Abduæ fontes, multi montes sunt, neq; rectis iugis
 continuati, ut uno nomine censerī debeant : ac an-
 terior Rheni fons ab origine Abduæ circiter qua-
 tridui itinere distat : ex aduersa Rheni posterioris
 parte (qui locus præ alijs fontibus Rheni Abduæ p-
 prior est) non Abdua sed Muesa & Lyra oriuntur,
 quorum hic Mairam influit, alter Ticinum qui in
 Verbanum se exonerat. Attamen si quis tam longe
 Adule

Adulas
 mons.

Adulæ, nomen cum Strabone extendere maluerit, per me licebit, nos interim in explicatione itinerum nomina usitata retinebimus, quibus celebriora iuga hodie nuncupantur, quarum pleraq; Latine origini: seu ueteris Thuscorum lingue uestigia aliqua seruari uidentur.

Primum igitur iter est, quod à Lario lacu per Clauennam munitissimum oppidum Curiam Rhetorum perducit: idq; duobus tramitibus, ut Iouius etiam testatur, Septa scilicet & Speluga, ubi columna Iulij Cæsaris ostenditur. Vtrunq; iter Antonius in Itinerario describit, Prius quidem per Septam montem sic.

Iter à Lario per Curiam.

Curia Tinnetionem

MPM. XX.

Murum

MPM. XV.

Summum lacu

MPM. XX.

Comum

MPM. XXXV.

Tinnetio uetus nomen retinet, Rheti enim Tinnezono uocant, Germani Tinkhen/ uicus est à Curia tribus miliaribus Germanicis distans, ab eo itur ad alium uicum quem Germani Stallam uocant, Rheti Beuio, quod illic uia per Alpes in duas partes diuidatur, una per Septam, aut Septimum montem Clauennam ad Larium: altera ad Engadinos tendit per Iulium montem, ubi columna Iulij Cæsaris ostenditur. Murum uero uicus est Prægalie uallis, per quam à Septimo ad Lariū descenditur, prope quem ruinae apparent arcis à qua nobilis et clara Castromurorum familia nomen habet.

DE ALPIBVS

A Muro initium Larij, quod summum lacu uocat Antonius, distat 20. milliaribus: ut idem recte scribit: sed longe maior est distantia Muri à Tinnetione quam quæ ab ipso ponitur, etenim iter hoc per septimū montem Murum usq; dicitur esse XXVIII M. Passuum.

Alterum uero iter per Spelugam montem hoc modo Antonius exponit.

Curia Taruesede	M P M. LX.
Clauena	M P M. XV.
Ad lacum	M P M. X.
Per lacum Comum	M P M. XXXV.

An adhuc extet Taruesede uicus dubitamus: sed in hoc itinere celebris uicus est Speluga à quo mōs nomen accepit, distat autem à Curia Rhetorum M P M. XXXVI. à Clauena autem M P M. XXVII. Si igitur Speluga est Taruesede ueterū, ut quibusdam uidetur, quoniam non alius opportunior uicus hac iter facientibus occurrit, tum uel in dimensione Antonius aberrauit, uel numeri uitiati sunt, quod sæpe in hoc auctore contigit. Montem Spelugam Rheti uocant Colmen del Orso, Germani den Bischler vnd den Splüger berg. Huic proximus est Adulas mons, quem Rheti Colmen de Olcello, Germani den Vogel/ & S. Bernardini montem uocant, per quem à Rhetis Bellizonam itur.

Iter per
uallem Vol-
turenam.

Secundum iter per Alpes Rheticas, à Lario lacu per Volturenā uallem supra Abduæ fontes per Rhetica iuga in Germaniam deducit. Has Alpes Alciatus

Alciatus describit his uerbis: Sunt Rheticae alpes quibus in Rhetos uadimus, quos uulgò Chrisones uocāt, incipiūt ab Adya monte (Straboni corruptè legitur nūc Adula nūc Aduella) id est, inaccessio, uer nacula simplicitas montē Braliū nuncupat, in Voltarena, seu ut imperiti in ualle Telina, & in Venetiam protenduntur donec Ocræ subeant. Iouius uero, His inquit aliae Rheticae succedunt, quae ab Lario lacu per Volturenā uallē supra Abduae fontes et Burmias aquas, celsissimum Aduae montis culmen habent, quod hodie Mongraium uocant. Subijciuntur aduerso statim dorso ab Germaniae parte sancti Petri uicus, & à dextris Maranum atq; Bolzanum, oppida nundinarum conuentu nobilia. Culmen Aduae seu Adulae montis, cuius hic fit mentio (quidam tamen, ut diximus, negant Aduae partem esse) Germani uocant das Wurmsfer joch/ Burmiana iuga, nam in summa ualle ad montem iacet Bormium opulentū ac populosum castrum, et prope hoc aquae calidae sunt, & supra illas fons Abduae. Itali Montem Braulium nuncupant Monbraio, uel ut Iouius mauult Mongraio. Alij iuga Rhetica uocarunt. Sunt autem alpes istae non tam altae & horridae, atq; reliqui Rhetorum & Lepontiorū montes. Sancti Petri uicus à Germanis Welschfirch appellatur, quidam Velcuriam nominant, subijcitur quidem his alpibus à Germaniae parte, sed breuiori & rectiori itinere à Lario lacu illuc itur per Curiam Rhetorum. Maranum etiam & Bolzanum oppida, non sunt in eo itinere, quo à Burmianis iuga

DE ALPIBVS

glis Oenipontem itur, sed in altero quod à Tridento
illuc tendit. Per hæc loca creditur Stilico exercitū
duxisse, quod eius iter Claudianus sic describit:

*Protinus umbrosa uestit qua litus oliua
Larius, & dulci mentitur Nereæ fluctu,
Parua p. ppe lacum præteruolat. o. ym, inde
Scandit inaccessos brumali sydere montes,
Nil hyemæ, cæliuè memor.*

Ac paulo post.

*Sed latus Hesperia quæ Rhetia iungitur ora,
Præruptis ferit astra iugis panditq; tremendam
Vix æstate niam, multi ceu Gorgone uisa
Obriguere gelu, multos hausere profunda
Vasta mole niues, cumq; ipsis sæpe iuuentis
Naufraga candenti merguntur plaustro baratro.
Interdum subitam glacie labente ruinam
Mons dedit, & tepidis fundamina subruit astris,
Pendenti malefida solo. per talia tendit
Frigoribus medijs Stilico loca.*

Cum enim duo sint itinera à Lario lacu, & iter
per Curiā non ducat ad Noricæ rura, quo suum Sti-
liconem poeta per Alpes deducit, hæc de illo non
uidentur intelligenda. At in Panegyri in IIII. Con-
sulatum Honorij ducit eum ad Rhenū, quod prio-
ri itineri melius conuenit.

Tertium iter Alpium Rheticarum ducit per Tri-
dentum, de quo sic Iouius: Secundum eas inquit sunt
Rheticæ, quibus à Tridento per montis Cremeris
clementia iuga, in Vindeliciam, & ad loca ad Ae-
num amnem Hissurcho oppido proxima penetra-
tur. Scio à quibusdam separatim numerari Triden-
tinas Alpes, malui tamen hic coniungere, qui ex
Strabonis & Plinij auctoritate Tridentinos Rhe-
ti

eis attribuit. Oeniponte duo hæc Alpina itinera conueniunt, atq; ibi duabus uijs in Germaniã itur. Nam secundo flumine Aeno in Noricum, quæ hodie est Bauaria, descenditur: ad leuam per medias Alpes itur ad Vindelicos, quo loco ad exitum Alpium arx est Erebergum, editissimo loco posita, et Fieffa oppidũ, quod à faucibus Alpium nomẽ habet. Iter hoc per Tridentinas alpes ab Augusta Vindelicorũ Veronam usq; sic ab Antonio describitur.

Abuzaco	M P M. XXXVI.
Parthano	M P M. XXX.
Veldidana	M P M. XXX.
Vipiteno	M P M. XXXVI.
Sublamione	M P M. XXXII.
Endide	M P M. XXIII.
Tridento	M P M. XXIII.
Ad Palatium	M P M. XXIII.
Verona	M P M. XXXVI.

Abuzacum coniectura est esse Fieffam: Parthacum uocatur Partentirch ad Loysam fluuium, Veldidena Wiltten propè Oenipontem quod oppidũ Iouius Hisspurchũ Germani Insprugg nominant. Vipitenum am Eug/ uicus ad Brennum montem den Brenner/ quem quidam Pyreneum uocant: Sublauius Brixen episcopi Brixentinorum sedes.

In hoc itinere super Veronam sunt quædam angustie & clusuræ quas Fridericus I. Cæsar magno labore expugnauit: Otho Frisingensis illas describit: & Guntherus 4. lib. sui Ligurini his uersibus easdem non adeo ineleganter depingit.

DE ALPIBUS

*Ventum erat ad fauces, angustaq; claustra uiarum,
 Qua se nubiferis horrendæ rupibus alpes,
 Exiguo tantum penetrandas limite præbent,
 Vniusq; capax scopuloso semita calle,
 Arcta laboranti pandit uestigia turbae.
 Hinc fractis prærupta iugis, tenebrosa uorago
 Pandit inane chaos, baratriq; simillimus horror
 Exanimis fecisse potest, Athesamq; fragosis
 Sub pedibus rauco certantem murmure saxi,
 Accipit attonita, quam non uidet aure uiator.
 Hinc se nubifero super æthera uertice rupes
 Tollit, & ingenti late loca protegit umbra.
 Aequè supercilio scopulosi uerticis unus
 Conatu facili, lapsuraq; saxa mouendo
 Mille potest arcere uiros, aditusq; uiarum
 Claudere, uel missis ibi cautos perdere saxis.*

**Itinera per
 medias al-
 pes.**

Præter itinera à me exposita, plures adhuc uiæ
 sunt, quibus Rheticæ alpes superantur, sed hæc præ-
 cipua itinera sunt, & si qua sunt alia, diuersis tra-
 mitibus ad eadem loca Curiam, aut Tridentū, aut
 Oenipontem ducunt, & ita cum alijs coniungun-
 tur. Sunt etiam itinera multa, quibus per medias
 alpes Rheticæ in Noricum itur: & de huiusmodi iti-
 nere Tacitus loquitur, cum Cecinniam inducit de-
 liberantem, num per Rhetica iuga in Noricū exer-
 citum ducat: neq; enim hic probare possum illorū
 opinionem, qui per Rhetica iuga apud Tacitum,
 Braulium montē, seu Bormiana iuga intelligunt:
 erat Cecinna, de quo Tacitus loquitur, cum exerci-
 tu in Heluetia, ut igitur in Noricū, copias duceret,
 alpes quidem aliquæ superandæ erant, non tamen
 ad fontes Abduæ ueniendū et ad ipsos Italiæ fontes.

DE ALPIBUS IVLIIIS

& Carnicis.

Alpes Iulias triplices inuenio. Nam primus omnium Lilius Iulias alpes propè Taurinos ponit, de Gallis enim scribit: (si modo locus non est mendosus) ipsi per Taurinos saltus, Iuliasq; alpes transcenderunt. Alciatus existimat Cottias alpes à Liuiò Iulias appellari, in eas enim per Tricastinos iri, Bellouesum autem per Tricastinos in Iulias alpes uenisse. Idem asserit Sabellicus, & anxie disputat, num per Iulias alpes apud Tricastinos & Taurinos Galli in Italiã uenerint, an uerò per Venetorum alpes quæ etiam Iuliæ nominantur: ita ut Norici hoc loco Taurini nūcupati fuerint à Liuiò, propterea quod Tauriscæ originis fuerunt: Verum cum Liuius Gallos per Tricastinos uenisse scribat, qui sunt Galliæ populi supra Isaram fluuium, quorum ciuitas maxima Augusta Tricastinorum, hodie Trieues uocatur, et præterea per Taurinos ad Ticinum fluuium, non licet alios Taurinos hic intelligere quàm Cisalpinos Gallos, ubi hodie Augusta Taurinorum nomen uetus totius gentis retinet. Merula hic distinguit inter Iulias alpes, & Iuliæ alpis saltum: idq; ex impressorum codicum auctoritate, in quibus legitur, Per Taurinos, saltusq; Iuliæ alpis transcenderunt: atq; saltum Iuliæ alpis incipere ait à Tricastinis, & in Tricorios descendere, ac uiatorem sistere in Cottijs. Huic doctissimi uiri sententiæ libenter assentiremur, si alicuius ueteris

Iuliæ alpes
apud Liuium

DE ALPIBUS

auctoris testimonio ab ipso comprobaretur. Sed cum Liuius primum in Tricastinos Bellouesum uenisse scribat, deinde ad Alpes, quas per Taurinos saltus transcenderit, non uidentur mihi ex Liuij sententia saltus Iulij nescio qui in Tricastinis poni posse. Malo igitur cum Rhenano, Glareano, Sigonio uiris doctissimis, pro Iulij alpibus, inuias alpes apud Liuium legere: Iuliae enim alpes per ea tempora non fuerunt: quod si multis post saeculis nomen hoc acceperunt, mirum est à nullo usquam auctore eius mentionem fieri.

**Iuliae alpes
in Rhetia.**

Aliae deinde sunt alpes Iuliae in Rhetia, iuxta Septimum montem, admodum excelsae & praeruptae ut hyeme fere sint impermeabiles: ex his Aenus fluminis oritur. Atque totus montium tractus à Septimo usque ad Braulium montem, quorundam iudicio ad Iulias alpes pertinet, & harum apud Tacitum mentionem fieri existimant: is enim libro 19. scribit à Vespasiani ducibus Veronam & Vicentiam possessiones, & interceptum exercitum per Rhetiam Iuliasque alpes, ac ne peruium illac Germanicis exercitibus foret, obseptum. Sed pace aliorum, uidetur Tacitus non de Iulio monte Rhetorum loqui, sed de Iulij alpibus apud Venetos: distinguit enim Rhetiam & Iulias alpes.

**Iuliae alpes
apud Venetos.**

Tertiae igitur alpes Iuliae, & quibus proprie hoc nomen conueniat, sunt apud Venetos, atque de his Tacitum loqui Alciatus recte asserit, Meminit etiam harum Ammianus lib. 31. qui Venetas ab antiquis distas ait. Meminere quoque harum D. Hiero-

nymus

hymus & *Sextus Rufus*, qui scribit sub *Iulio* & *Octauiano Cæsaribus* per alpes *Iulias* iter factum esse. Positæ sunt hæ alpes inter *Carnicas* et *Tridentinas*, atq; ut *Iouius* scribit, à *Tarusio* iuxta *Anaxum flum. n.*, per *Bellunum* ac *Feltrium* in *Noricū Austriamq;* perducunt. In *Antonij Itinerario* ponitur iter ab *Opitergio Tridentum*, quod per *Alpes Iulias* (ni me iudicium fallit) transit, id tale est:

Ab Opitergio Cepasias M P M. XXVIII.

Feltra M P M. XXVIII.

Aufugum M P M. XXX.

Tridentum M P M. XXIII.

Nomen autem his Alpibus uidetur impositum à *Iulio Cæsare*, nam ut *Rufus* scribit *Iulio* & *Octauiano Imp.* per has Alpes iter factum est. Deinde ut *Sabellicus* refert, non procul à *Iulio Carnico* mons arduus & ascensu difficilis est, cum crucis uocant, ubi medio ferme ascensu prærupta rupes occurrit, cum calle angustissimo militari opere illius iussu munito, ut ex uetustissimo Epigrammate præcipiti saxo sculpto, sed magna ex parte ob uetustatem abolito, datur intelligi: eius principium huiusmodi est C. I V L I V S C A E S A R: reliqua tū loci asperitate, tū uetustate legi nequeunt. Existimat autem *Sabellicus*, Cæsare quinque legiones initio belli Gallici per has alpes in ulteriorem Galliam duxisse, eas enim proximas *Aquileiæ* esse circa quæ tres legiones hyemabāt. Sed errat: nā hoc itinere in *Noricos* peruenitur qui lōge à *Gallijs* absunt: Cæsar autem exercitū duxit, qua proximū erat iter in ulteriorem

Iuliz alpes
unde dictæ.

Galliam, non qua ad alpes iter proximum erat, uti Cæsaris uerba Sabellicus interpretatur. Adhæc tota itineris ratio à Cæsare exposita, de qua supra scripsimus, sententiam Sabellici redarguit.

Alpes Carnicæ.

Carnicæ alpes Italiae simul et Alpium finis sunt, aut potius initium, si quis ab ortu & Arsia flumine eas incipere maluerit, ut Iouius fecit. Sunt autem alpes Carnicæ cæteris minus arduæ, & quæ facile superari possint. Etenim ut Strabo perhibet ab Aquileia per Ocrum montem qui Carnicarum alpium pars est, Pamportum onera plaustreis deuehuntur, non ultra CCCC. stadiorum seu L M. passuum itinere. Itinera aliquot per Alpes has Antonius describit, quæ ab Aquileia ad diuersas urbes Norici ducunt, quæ ex illo peti possunt.

Porro tam Iulias quam Carnicæ alpes etiam Noricæ nominantur, nam ab altera parte Alpium Noricum est. Antiqui tamen omnes fere Alpes ab his populis qui uersus Italiam illas incolunt denominarunt. Diuiduntur autem his Alpibus Illyrici provincie ab Italia, idque D. Hieronymus uidetur obseruasse in Epitaphio Nepotiani. Horret inquit animus temporum nostrorum ruinas prosequi. Vingt & eo amplius anni sunt, quod inter Constantinopolim, & alpes Iulias, quotidie Romanus sanguis effunditur. Scythiam, Thraciam, Macedoniâ, Dardaniam, Daciam, Thessalonicam, Achaiam, Epiros, Dalmaciam, cunctasque Pannonias, Gothus, Sarmata, Quadus, Alanus, Hunni, Vuandali, Marcomanni uastant, trahunt, rapiunt. Prouincie omnes
quæ ab

quæ ab eo nominantur ad Illyricum & Thraciam pertinent. Quare non debuit mirum uideri Merula non adiecisse ipsam Cisalpinam Galliam, quam Marcomanni uastarunt : hæc enim non continetur inter hos limites, intra Iulias Alpes & Constantinopolim. Quod si omnes prouincias à Barbaris uastatas enumerare uoluisset, longior illi catalogus fuisset contexendus, sed illarum prouinciarum potissimū meminit, quæ frequentius irruptiones barbarorum passi sunt. Atque cum inter Iulias Alpes & Constantinopolim multum sanguinis Romani fusum scribit, forte respicit ad bella, quæ cōtra Maximum & Eugenium, Theodosius in his locis gessit. Nam Maximum prope Aquileiam in Carnis suæ perauit. Cum Eugenio uero & Arbogaste pugnauit in Alpibus Iulijs (ut Niccphorus scribit) ad Frigidum fluuium. Fluuij huius meminit Antonius in Itinerario, & eum ponit inter Aquileiam & Longaticum, quæ mansio ab Aemona M P M. XVIII. distat, atq; Vipao hodie nuncupari dicitur. Quare ubi à Claudiano scribitur:

*Alpinæ rubuere niues & Frigidus amnis
Mutatis fumauit aquis, turbaque cadentum
Staret ni rapidus iuuisset flumina sanguis.*

Fluuium proprio nomine uocat Frigidum, non autem ut quidam existimarunt hoc epitheton fluuij est. In his igitur bellis plurimum Romani sanguinis fusum est, fuerunt enim Ciuilia bella, & Maximus atq; Eugenius tyranni Romanas legiones quoq; in aciem aduersus Theodosium produxerunt.

Atq; hæc quidem hætenus de itineribus Alpinis commentati sumus, nostras rationes & coniecturas in medium afferentes, si forte ueterum scriptis, & rebus ipsis lucem aliquam asserere, & homines doctos locorumq; peritos ad hæc illustranda nostro exemplo excitare possemus. Interea nobis non improbat Cuspiniani sententia, ita scribentis: Ego Alpium nomina & itinera tam ex terræ remotibus, quam ex arbitrio principum & accolarum, crediderim sæpius uariata, & opinionibus scribentium, nomenclaturam crebro pro uniuscuiusque constanti æstimatione inuersam, ut integre de singulis nihil asserere possimus. Nam & urbium nomina plerunque nobiscum & intereunt & renascuntur, nedum montium & collium, quibus crebro pastores rustica simplicitate nomina imponunt. Atque hæc quidem illius est sententia. Interea non est dubium, etsi non tota antiquorum itinerum ratio nobis constare potest, posse nihilominus nos summariam & generalem eorum cognitionem consequi, quandoquidem de fluminum, oppidorumq; plurimis nominibus nobis certo constat: atque huc potissimum spectauimus in nostra tractatione, quod si alicubi à uia aberrauimus, id in longo & perplexo itinere non est mirum, eorum autem qui rectius iter norunt munus fuerit, si modo humanitatis commune officium nobis præstare uolent, ut errantem moneant & in uiam reducant.

DE ITINERVM ALPINORVM
difficultatibus & periculis, & quomo-
do hæc superari possint.

QUæ sint frequentia itinera per Alpes hæc
atenus exposui, deinceps quæ difficultates
& pericula eos maneant, qui per Alpes
iter faciunt, & quomodo superari possint ordine ex-
ponam. Sunt autem itinera alpina difficilia & periculosa, uel propter uiarum angustias, ac præcipi-
tia, uel propter glaciem, uel propter niues, aut de-
niq; ob frigora & uentos tempestatesq; sæuas. Pri-
mum enim in altissimis montibus itinera omnibus
ferè in locis natura aspera & angusta, nonnunquã
etiam in rupibus hominum labore & opera excisa
sunt, adeo tamen angusta ut uix sarcinarijs iumen-
tis pateant, ac nonnullis locis duos pedes latitudine
parum superent: sæpe etiam ubi uia deest, ruptæ ru-
pes iniecta trabe quasi ponte iunguntur, aut nuda-
rõ rupiũ latera suppositis tibicinibus interiectisq;
longurijs muniuntur, & cespitibus ac uirgultorum
fascibus pensiles uia sternuntur. Sæpe etiã ubi nullæ
rupes iter coarctant, nihilominus angustæ sunt uia
in profundissimis niuibus, in quibus hominũ opere
semita facta tutũ incesũ præbet, sed à latere niues
molles & profundæ nõ patiuntur uiatores ex illa
egredi. Plerunque autẽ prospectus ex his locis in
profundissimas ualles subiectas, magnũ horrorem
trãscuntibus incutit, adeo ut multi uertiginis metu
ab incolis, qui itineribus huiusmodi assueti sunt, ma-

Itinera al-
pina angus-
ta.

D E A L P I B V S

nu ducantur, quandoq; etiã equis illorũ, qui tutissi-
mè aspera hæc & angusta loca superare possunt, se
deportari curèt. Atq; hæ uiarum angustia efficiūt,
ut quãuis nullæ Alpes insuperabiles sint, non tamen
omnibus itineribus exercit⁹ duci possit propter im-
pedimentorũ, & tormentorũ difficilem uecturam.
Et quia sæpe in montibus ubi alioqui æquiora itine-
ra sunt, uiarũ perlongæ angustia occurrit, diligen-
ter cauēt ne iter facientes se in his angustijs ledāt,
præsertim ne illis damnum detur, qui boum armen-
ta aut equorum greges agunt, solent enim quotan-
nis ex transalpinis regionibus, & præsertim Hel-
uetijs & Germania multi boues & equi in Italiam
abduci. Neq; leue periculum est ne terrore aliquo
incusso turbati greges in præceps ruant & pere-
ant. Itaque qui per Alpes iter faciunt, & præser-
tim qui sarcinaria iumenta, aut armenta agunt, u-
trinque constituta habent tempora, quibus iter in-
grediuntur, ut sibi inuicem in summis uerticibus
ubi aliqua planicies est, occurrant: quod si forte a-
liter accadat, certas leges habent, quos nam in uia
subsistere, aut alteri de uia decedere oporteat.

**Periculum
in locis lu-
bricis &
præcipitijs
bus.**

Augent autem uiarum difficultatem præcipitia
& derupta loca, præsertim si glacie tecta sint iti-
nera, quare uarijs rationibus sibi consulunt uiato-
res, & pastores, ac uenatores qui frequenter per
altissimos montes uagantur. Nam aduersus lubri-
citatem glaciei soleas ferreas, equorum soleis simi-
les, tribus acutis cuspidibus præditas, firmiter pedib⁹
alligare solent, ut uestigia in glacie firmare
possint:

possint : alij corrigias , quibus calcaria astringuntur sub imo pede similiter præacuto ferro muniunt , aliaq; adhibent , quæ lubricitati obsistere & gressum firmare possunt. Nonnullis in locis baculis utuntur mucrone ferreo præpilatis , quibus nixi per arduos cliuos ascendere & descendere solent , hos alpinos baculos uocant , & pastoribus præcipuè in usu sunt : Aliquando etiam pastores & uenatores per loca decliua & penè præcipitia , qua nulla alioqui uia est , cæsis ramis arborum , & præcipuè abietum , insidentes , & quasi inequitantes se demittunt. Vbi autem currus onusti per loca huiusmodi ardua demittendi sunt , nonnunquam ingentibus funibus ergatarum & trochlearum artificio eos demittunt. Atque antiquis hoc in usu fuisse Ammianus Marcel. indicat , cuius uerba superius in Alpium Cottiarum descriptione apposuiimus. Simile quiddam refert Schaffnaburgensis , qui commemorans , quanto labore Henricus III. Alpes hyeme superasse scribit , Reginam & mulieres ex eius gynæceo bouum corijs impositas fuisse , quas itineris duces deorsum trahebant , equos quoque per machinas summissos , aut colligatis pedibus tractos , ex quibus multi mortui aut debilitati perierint.

Accliua autē loca plurima in eodem monte se offerunt , etsi enim eminus continuus ascensus uidetur , ita ut superato iugo , per quod iter est , te ad summum montem peruenturum iudices , tamen eo superato , planus aliquis locus se offert , & supra hunc alius nouus mons superandus occurrit , quæ

res magnam molestiam horum locorum imperitis affert. Plerumque enim sibi persuadent montes non tam altos atque arduos esse, nam ex propinquo eos contemplantes iudicant longe humiliores, quam reuera sint: ubi igitur ad rem peruentum fuerit uident, se opinione sua deceptos esse, ac sibi laborem crescere dolent. Obseruauit hoc Silius atq; eleganter affectum hunc ascendentium Alpes carmine expressit.

*Quoque magis subire iugo atque enadere nisi
Erexere gradum, crescit labor, ardua supra
Sese aperit fessis, & nascitur altera moles:
Vnde nec edomitos exudatosque labores
Respexisse libet, tanta formidine plena
Exterrent repetita oculis, atque una pruinae
Canentis, quacunque datur permittere uisus,
Ingeritur facies, medio sic nauita ponto
Cum dulces liquit terras, & inania nullos
Inueniunt ventos, securo carbasa malo
Immensas prospectat aquas, ac nieta profundis
Aequoribus, fessus renouat sua lumina caelo.*

Pericula
propter
glaciem.

Glacies autem in Alpibus non tantum lubricitate sua uias difficiliores reddit, sed alia quoq; maiora pericula affert. Imminent nonnullis locis immensae rupes, quae nonnunquam ita uijs impendent, ut ruinam minari uideantur, & his qui his non assueti sunt magnum terrorem incutiunt: sed raro ab his periculum cuiquam creatur, saepius à glacie, quae ex altis rupibus in uias subiectas nonnunquam cadit, easq; tegit & intercipit, magno cum uitae discrimine eorum qui tum per illa loca iter faciunt.

Meminit

Meminit huius rei Strabo, his uerbis : Glaciales crustæ supernæ & quidem lubricæ illabentes uniuersam occupant semitam, & insubiacentes extrudunt ualles. Frequens enim super glaciem glacies incumbit, ingruentibus maximè niuibus, antequam in superficie omnino solibus disoluantur. Præterea illa uetus glacies per quam nonnunquam iter faciendum est, profundos hiatus trium aut quatuor pedum latitudine, & sæpe etiam ampliores habet, in quos si quis decidat, indubitatò illi pereundum est. Accidit autem ut niuibus recentibus, aut uento conglomeratis illi hiatus tegantur, itaq; qui tum per Alpes iter faciunt, peritos locorum qui ipsis præeant conducere solent: hisse fune cingunt, cui etiam aliquot ex his qui sequuntur se astringunt, qui uerò præit longa pertica uiam explorat, & diligenter in niuibus hiatus hos scrutatur, quod si forte imprudens in aliquem deciderit, à socijs qui eodem fune cincti sunt, sustinetur & extrahitur. Vbi nullæ niues foueas tegunt, minus est periculi. saltu tamen illos superare oportet, nulli enim hic sunt pontes: nisi quod nonnunquam hi qui sarcinaria tumenta per hæc loca agunt (id autem rarius fit,) asses ligneos secum ferunt, quibus iumentis ponticulum sternunt quâ transeant.

Niues uerò in Alpibus multis locis tam sunt altae, ut hominibus & iumentis pereundum sit, si in illis submergantur, atque non leuius periculum est, quàm si in aquis mergantur. ideoque Claudianus scribit:

Profundæ
niues.

DE ALPIBUS

Multos hausere profunde

Vasta mole niues, cumque ipsis sæpe iuuentis

Naufraga candenti merguntur plaustra barathro.

Quapropter ut iter facientes sibi cauere possint, incolæ prælongos stipites, quos stilos ligneos uocat Marcellinus, erigere solent, ut hos sequantur uia-
tores. Sed hoc negligentius plerumque ab illis fit, quo imperiti uiarum ipsorum operam conducere cogantur. Cæterum ut aliquis transitus pateat, proximi montium accolæ magistratuum edicto uiam per montes munire coguntur, magno labore neque absque periculo. Igitur singulis ferè diebus ex proximis uicis utrinque ad montem, aliqui uias explorant, & si quid periculosum deprehenderint, iter facientes monent, uiasque muniunt. Ac multis in locis cum primum nouæ niues aliqua ceciderint, bo-
ues aliquot qua iter erat, per nouas niues agunt, hi non tantum pedibus, sed cruribus & toto pectore niues frangunt, deinde etiam trabem aliquam ad complanandam uiam trahunt, & creduntur uias melius nosse, & his complanandis atque parandis longè aptiores esse equis. Quod si hac ratione uia non bene patefacta fuerit, plures ad hoc opus con-
ducti palis & batillis alijsque instrumentis niues a-
mouere & uiam aperire solent. Atque mercatores cum incommodæ tempestates inciderint, sæpe ma-
gno pretio pluribus operis conductis uias pur-
gant, quo merces suas transmittere possint. Porro qui profundas niues perambulare uolunt, illis lo-
cis ubi nullæ uiae sunt, hac ratione sibi à submersio-

ne ca-

ne cauēt: asses ligneos paruos & tenuēs, uel citrulos ligneos cuiusmodi in dolijs uinarijs uinciendis adhibentur, pedalis diametri funibus cancellatim undique contextos, pedibus alligant. Atque hac ratione cum maius uestigium faciant, non submerguntur, atq; non alte in niues incidunt. Apud Xenophontem legimus quiddam simile; cum enim Græci per Aeméniorum montes niuosa uia iter facerent, ab incolis edocti sacculis equorum & iumentorum pedes obligarunt, quod alioqui nudis pedibus ingredientiētes usque ad uentrem in ipsas niues descenderent.

Maximum omnium periculum est à decidentibus conglomeratis niuib; quas nostri Édurvini, Rheti Labinas uocant, haud dubiè à labendo, unde & Germanicum nomen alterius uocis deprauatione factum est. Hæ commouentur leui de causa, si enim in monte summo arboribus nudo & accliu nix commota fuerit, uel à præteruolante auicula, uel ab aliquo animali alio, aut etiam à uento uehementiore, aut prætereuntium hominum clamore, quando scilicet ipsa repercussione uocis, quæ Echo uocant, aer impulsus niues etiam mouet. His inquam uel leuissimis commotionibus nix impulsâ in globum initio conuoluitur, is ubi multis prouolutionibus excreuerit, & iam propter magnitudinem & inæqualitatem uolui amplius non potest, uehementiore tum impetu delabitur, & continuo progressu auctior uires maioremq; molem acquirens, saxa, arbores, ibices & aliæ quæuis animalia

Labinæ
Édurvini

homines, tuguria, & quicquid obuium fuerit, inuoluit, et secum abripiens, ad imos montium pedes defert. Huiusmodi niuium moles saepe complura iugera occupat, tantoq; cum fragore è montibus decedit, ut terra ipsa concuti uideatur, & procul inde distantes atque huius rei ignari, tonitru se audire existiment. Cadunt autem huiusmodi Labinae non omnibus in locis & temporibus, sed tantum in decliui monte, qua solum arboribus nudum est, & plerunque eò potissimum tempore, quo uel uerno calore niues liquefcunt & emolliuntur, uel ubi autumno & hyeme magnae niues super ueterem congelatam & lubricam niuem repente decidunt, caeloq; sereno frigus seuit. Duo autem tradunt genera esse Labinarum, unum ubi nouae & molles duntaxat niues conglobantur & labuntur: alterum quod inueteratam niuem quoque trahit, & multum terrae secum abripit: hoc priori & maius est & plus damni dat. Atque superioribus annis in Rhetis apud Rinwaldios, qui fontem Rheni accolunt, niuium è monte ruentium moles syluam & proceras abietes deiecit & inuoluit. Accidit etiam Heluetio milite per Alpes iter faciente, ut LX. homines & etiam plures eadem niuis conglobatione opprimerentur. Nonnunquam tamen homines niue conglobata inuoluti, sub ipsis niuib; uiuunt, & opera incolarum eruuntur, & quasi ab inferis reuocantur. Id autem accidit fere tum ubi tantum recentes niues conglobatae fuerunt, & prope ualles qua impetum sistunt aliquem inuoluerunt: etenim si is qui

niue

niue obrutus est, manus sub niue non prorsus indurata mouere, & aliquid spacij circa faciem excavare possit, aliquam sub niubus respirandi facultatem nanciscitur, atque in alterum & tertium etiam diem sub niubus uiuere potest. Montium uero accolæ si quando huiusmodi moles decidat, mox obseruant an aliqui eo die iter ingressi sint, & temporis ratione subducta an niuibz inuoluti sint conijciunt, atque confestim harum rerum periti niues fodiunt, & scrutantur num aliquis lateat, cui adhuc opem ferre & uitam conseruare possint. Considerant autem atque subsistunt labentes niuium moles in locis planis & uallibus, atque illic aliquando uiam montanis torrentibus in eos incidentes præcludunt, quæ si hominum opera non fuerit rursus aperta, illi in se collecti & aucti nonnunquam non paruo incolarum damno erumpunt. Quo autem loco casus niuium ex alto monte metuentus est, illic nullæ sunt domus, nulla tuguria aut boum stabula in subiecta ualle, sed incolæ proximo aliquo loco, ubi collis forte interpositus niuium casum coercet, ædificare & habitare solent. Atque apud Vrsarios in montis Gothardi radicibus, ingens sylua procerrimarum abietum, ab ipsa natura molibus niuium opposita uidetur, cum alioqui nullæ aliæ arbores aut syluæ illic in ea parte montis creuerint: triangulari autem forma consita est, ut quamuis niues arbores deicere soleant, hic tamen non sit periculum ne subuertatur, cum angulo opposito quasi perfringere conetur incidentem molem, &

DE ALPIBUS

sua magnitudine , qua subinde latior & densior est, se defendat. Itinera autem propter uallium angustiam nonnunquam, quoniam aliter fieri non potest, per loca huic periculo obnoxia transeunt: quare ut discrimen euitare possint , qui illac iter faciunt, plerunque summo mane, quando minus periculi est, uiam ingrediuntur, & taciti quam celerime possunt periculosa loca prætereunt. Accole etiam qui optime naturam locorum tenent , & quando periculum immineat certis signis conijcere possunt, peregrinos quid faciendum illis sit admonent. Cum autem in ipsum iter ingens aliquis globus niuis deciderit , uix multo tempore soluitur: & per illum iter faciendum est, quasi per nouum quendam monticulum , aut collem nuper in uia ortum. De his autem Labinis seu niuium cadentium mole, Silius scribere uidetur, his uersibus:

*Tum qua durati concreto frigore collis
Lubrica frustratur canenti semita cliuo,
Luctantem ferro glaciem premit, haurit hiatus
Nix resoluta viros, altoque à culmine præcept
Viuentes turmas operit delapsa ruina.*

Apte autē & proprie inducit Annibalem per locum accliuem & congelata iter facientem, ubi multa nix fuerit, & ea quidem mollis & liquescens, in quam ingressi milites mergebantur, & hiatu quodam hauriebantur, & illic cadentem ex alto niuem integras turmas operuisse sua ruina. Nam tantum in summis & accliuibus montibus, & præsertim

sertim cum super glaciē magnæ niues ceciderint, & molles fuerint, & liquefcere cœperint, conglomeratæ niues decidunt. Ac forte etiam Claudiani uersus huc referri possunt, in quibus tamen non niues, sed glaciem nominat:

Interdum subitam glacie labente ruinam

Monſ dedit: & trepidis fundamina subruit astris.

Præterea inter alia mala frigus ingens his qui Alpina vi-
per Alpes iter faciunt, molestum est, præsertim gora.
flante Borea, quare sæpe multorum artus ui frigoris amburuntur, atque alijs aures aut nares, nonnullis manuum aut pedum digiti, atque etiam ipsi pedes ui frigoris obstupeſcunt & pereunt: multi oculos ex perpetuo niuium usu amittunt. Aduersus hæc mala uaria præsidia sunt: oculis quidem ut uel aliquid nigri prætendatur, uel uitrea conspici-
lia quæ uocant: reliquis membris, ut pellibus crassissq; uestimentis bene contra frigus muniantur: ac charta scriptoria & membrana pectus optime à uentis frigidis defendunt: quod si pedes obstupuerint, noctu exutis calceis gelidæ aquæ immerguntur, & paulatim tepida affunditur, ita enim restitui creduntur. Maxime tamen omnium motus assiduus prodest: accidit enim nonnunquam ut in ascendendo monte, homines ob laborem incal-
lescant, & nullum frigus se sentire existiment, quod si quiescendi gratia in niuib; sederint, mox illis somnus obrepit, atque tum absque ullo fere sensu doloris dormientes obstupeſcunt & moriuntur:

D E A L P I B V S

unde Claudianus in *Alpium Rheticarum* descriptione.

Multi ceu Gorgone visa

Obriguere gelu. -----

Cur autem motus unicum aduersus letiferum frigus praesidium existat, Xenophon eleganter exponit, cuius uerba subiiciam : Quin si torpentem aliquem & desidientem offendissem, quique se ultrò hostibus praer inertia dediturus uideretur, illum ego pulsabam, sequè erigere & progredi iubebam. Ex meipso enim intelligebam, in magna hyemis acerbitate desidendo tanto inertiora & pigriora corpora reddi: qui si forte paululum commoratus essem, ut fit, eos qui sarcinas colligerent, expectans, sentiebam crura praer frigore obtorpescere. Meo itaque periculo doctus, ubi se quem pigritiae deditum, ac quasi frigore stupentem uidissem, illum ego commouebam, quod intelligerem motu, ac uirili quadam corporis exercitatione recalescere membra, & humorem euocari: contra uerò efficere quietem & tarditatem, ut sanguis quasi gelu concretus intabescat, atque ex eo, quod ipsi multis accidisse scitis, pedum digiti obrigescant. Nostri igitur eodem modo sibi à frigore cauent, non à Xenophonte, sed longo usu edocti.

Tempestates alpinæ.

Postremo uerò omnia hæc pericula tempestatibus augmentur, non enim in mari tantum, sed in altissimis quoque montibus magnæ & periculose tempestates existunt. Nam in Alpibus uenti quidem semper & frigidi & uehementes sunt, nonnunquam

quā tamē præter solitum sæuiunt, & prorsus uiolenti sunt: ac tum niuib; cadētibus, aut pluuiā, aut grandine non licet iter facere, quoniam non tantum hæc molesta sunt et difficilia ad perferendum, sed simul conspectum & usum viarum adimunt, idemq; accidit si ueteres niues à uento conglomerentur, nam sicut arenæ in Africa à uentis accumulantur, & quandoq; homines suffocant, ita in Alpibus niues ab iisdem graui hominum periculo accumulantur. Quin etiam per uias præcipites & angustas, nequaquam tutum est uento uehementius perflante, iter facere, ne quis uolentia uenti in præcipitium aliquid impellatur. Itaque nonnunquam si subito tempestas grauis incidat, in summa Alpe uiatores ad biduum aut triduum subsistere coguntur, donec tempestate cessante, itinera rursus ab his qui ualles incolunt patefiant, & muniantur. Sunt autem in singulis ferè Alpibus, per quas mercatores frequenter transeunt hospitria aliqua, sed talia, qualia loci natū patitur, & illic fieri possunt, ubi omnem materiam sarcinarijs iumentis subuehere oportet. Porro tempestates montane non ignotæ fuerunt Silio, à quo his uersibus describuntur:

*Interdum aduerso glomeratus turbine Corus
In media ora niues fuscis agit horridus alis.
Aut rursus immani stridens auulsi: procella
Audaci raptit arma viri, voluensque per orbem
Contorto rotat in nubes sublimia flatu.*

Ceterum non absque ratione Corum inter ueno

DE ALPIBUS

tos potissimum nominat, quem Græci Argestem uocant, hic enim unus est ex frigidissimis uentis, & grandines importat: atque idem esse uidetur, qui in Narbonensi prouincia Circius nominatur, nulli uentorum uiolentia inferior, ut Plinius refert, ita ut tecta auferat. Cato quoque de Alpinis Hispanis scribens, uerba hæc posuit: Ventus Cercius cum loquare, buccam implet: Armatum hominem, plastrum oneratum percellit. Ventorum uolentia in summis montibus, exemplum apud Xenophontem extat, qui lib. 5. Rerum Græcarum de Cleombroto scribit. Digredienti quoque uehementissimus incidit uentus, quem aliqui futura augurari suspicabant, multa enim damna exercitui intulit: nam ex Crasio per montem mari imminentem ducenti, iumenta quam plura impedimentis onusta in mare præcipitata sunt, arma quoque militibus crepta, ac uiuenti in mare deiecta sunt. Multi quoque cum arma ferre amplius non possent, in montium summitatibus lapidibus degrauata relinquere coacti sunt.

DE GENTIBUS

alpinis.

INcolæ Alpium multi populi à Plinio & alijs commemorantur, præcipui tamen ex his commemorantur in Trophæo Alpium, quod populus Romanus Cæsari Augusto crexit, eius inscriptionem nos ex Plinio subiiciemus, quæ talis est.

IMPE-

IMPERATORI CAESARI DI.
 FIL. AVG. PONTIFICI MA-
 XIMO, IMPERATORI XIII.
 TRIBVNITIAE POTESTA-
 TIS S. P. Q. R. QVOD EIVS DV
 CTV AVSPICIISQVE GEN-
 TES ALPINAE OMNES QVAE
 A MARI SVPERO AD INFE-
 RV M PERTINEBANT, SVB
 IMPERIVM PO. ROM. SVNT
 REDACTAE.

GENTES ALPINAE
 DEVICTAE.

TRIVMPILINI. CAMVNI. VEN-
 NOTES. VENNONETES, HI-
 SARCI, BREVNI, NAVNES, FO-
 CVNATES, VINDBLICORVM
 GENTES IIII. CONSVANETES.
 VIRVCINATES, LICATES, CAT-
 TENATES, ABISONTES, RVGV
 SCI, SVANETES, COLLYCO-
 NES, BRIXENTES, LEPONTII,
 VIBERI, NANTVATES, SEDV-
 NI, VARAGRI, SALASSI, ACI-
 TAVONES, MEDVLLI, VCEN-
 NI, CATVRIGES, BRIGIANI,
 SONTIONTII, EBRODVNTII,
 NEMALONI, EDENNATES, ESV-
 BIANI, VEAMINI, GALLICAE,

DE ALPIBUS

TRIVLATTI, ECTINI, VER-
GUNNI, EGVITURI, NEMEN-
TURI, ORATELLI, VERVSI,
VBLNANI, SVETRI.

Non sunt hic adiectæ, ut Plinius asserit, Cottia-
næ ciuitates X I. quæ non fuerunt hostiles, sed
item attributæ municipijs lege Pompeia. Gentes
hic commemorantur, quæ ab Augusto imperio po-
puli Romani subiectæ sunt. Iulius quidem Cæsar bel-
lum in Gallia gessit annis decem, sed Alpinos popu-
los non subegit, uerum tam ipse quam alij impera-
tores qui ante ipsum in Gallia bellum gesserunt, hæ-
scæ gentes uel contempserunt uel neglexerunt, ac
tantum de transitu Alpium cogitantes, ad prouin-
cias suas festinabant, ut Appianus scribit in Illyria-
co. Cæsar etiam à bello Gallico Pompeianis armis
auocatus, has reliquias persequi non potuit. Augu-
stus uero Imperator, alijs gentibus quæ ab imperio
defecerant, uel sub proprijs legibus degebant, bel-
lo superatis, postremo reliquas omnes quæ summi-
tates alpium incolunt, barbaras bellicosasq; natio-
nes per uim subiecit: Veruntamen ante Augustum
Imperatorem Romani bella in alpibus gesserunt,
& præsertim aduersus Ligures qui magnâ alpium
partem incolunt. Cæterum per quos singule gen-
tes alpine deuictæ sint, quoq; iure & fœdere fue-
rint, diligentissimè à Sigonio Romanarum antiquis-
tatum peritissimè mo homine, annotatum est, sub finè
libri tertij De antiquo iure Italie. Nos hic pauca
tantum

tantum ad inscriptionem Trophæi explicandam de nonnullis alpinis gentibus afferemus.

TRIVMPILINI. Hos Aegidius Tscudus in Rhetia sua scripsit ad lacum Larium habitare, ac illos esse qui hodie Tripleuen nominantur, quorum sunt Domasium, Mussum, Grauedona: idem tamen postea uisus est aliter sentire, atq; Triumphilinos existimauit illos esse qui uallem Trupiam uel Triumpiam incolunt, atq; hæc sententia uerior uidetur. Cum enim Euganei fuerint, quos intimum sinum Adriatici maris usq; ad Alpes Plinius incoluisse scribit; rectius uidentur ad Benacum quam ad Larium collocari. Iacet autem hæc uallis inter Benacum, & uallem Sarcæ fluminis, & præterea Camunicam uallem. Sunt in hac ualle Clisius et Castrum fluuioli & Ludro oppidum à quo comites Lodronij nomen habent, qui existimantur à Plinio Alutracenses nominari lib. 3. cap. 19.

CAMUNI. Nomen horum retinet uallis Camunica, quæ supra Triumphilinos, inter uallem Solis, & alteram de Serra, (qui forte sunt Asseriates Plinio) atq; uallem Volturenæ posita est. Ollius fluuius ex hac ualle in Sebinum lacum influit. Parent autem Triumphilini & Camuni nostra ætate Brixiensibus: & Plinius scribit Triumphilinos, Camunos compluresq; similes finitimis municipijs attributos fuisse.

VENNONES. Meminit horum Strabo, & eos inter Vindelicorum ferocissimos numerat, quiq; cum Rhetis ad Orientem uersi sint. Plinius

DE ALPIBVS

quoq; Caput (inquit) Euganeorū Stoni, Rhetorum Sarunetes Vennonesq; ortus Rheni amnis acco'it. Quo loco Aeni nomen pro Rheno quibūsdam supponendum uidetur. Erunt igitur Vennones incolae uallis Venustae, quam Germani Binstgōw nominant, & supra hos in proxima ualle ad ortum Aeni Sarunetes iacent.

V E N N O N E T E S. Hi existimantur incolae esse uallis Volturenæ, quam Valtelinam uulgō uocant, in cuius summitate Abdia fluxius ex iugis Bormianis oritur, & in Larium per uallem hanc cultissimam defluit. Hæc ab ortu habet Sarunetes atq; Vennones: à meridie Camunos, atq; ut Dion libro 54. scribit, tam Camuni quàm Vennonetes à Publio Silio auspicijs Augusti Cæsaris in seruitutem redacti sunt, anno urbis conditæ 737. Lucio Domitio & Publio Scipione Cos.

H I S A R C I. Tscudus, quæ honoris causa nomino, existimat, legendū Misauici. Sūt aut Misauici Lepontiorū populus supra Verbanū lacū ad Muesam fluuiū, qui ex Adula monte prope Bellinzonā in Ticinum defluit. Alij tamen existimarunt Hisarcos populos esse Vindeliciæ ad ortum Isaræ fluminis.

B R E V N I. Ad Aenum fluuium populi habitant Germanis dicti Brūnaurwer. Hos Auentinus Brēnos nominat, Leander Albertus Breunos ponit ad Bellinzonam ex Bonauenturæ Castilionæ sententia, qui etiam Berinzonam uel Breunizonam id oppidum appellari perhibet, quod sit Breunorum castrum & tanquam Breuni agri zona. Fluuium
etiam

etiam qui ex Lucumone monte profluit, Breunium nommant, qui octo millibus passuum à Bellinzona Ticino miscetur : agrum quoq; circa fluiū uallē Breuniam nominat Leander. Horatius inter Vindelicorum populos quos Drusus deuicit Breunos numerat. In quibusdam tamen manuscriptis codicibus Brenni nominantur : in alijs Breuci, Strabo Brencos nominat, ac Porphyrio scribit Brennos cī salpinos populos esse : uerum id Horatij sententię repugnare uidetur, qui eos Vindelicis annumerat. Sunt qui existiment Bernenses nominari à Plinio 19. cap. 3. libri. Quo loco inter cisalpinos Feltrini & Tridentini & Bernenses Rhetica oppida numerantur. Brunecum oppidum in Alpibus huius nominis uestigia seruat : & de eius loci populis Horatianum uersum non incommode interpretari possumus. Quos uero idem poeta Gelonos uocat in quibusdam exemplaribus Genani, et Gerauni et Genaniui nominantur, quę postrema lectio uidetur magis ad Germanicū idioma accedere, in qua auua uel ouuo q̄ & insulam, & agrū significat multis nominibus adiicitur, an autem sint populi ad Glanum fluium, an hi quos Plinius Naunes uocat, & Ptolemeus Benlaunos, Vindelicię populi, an alij montani cisalpini, alijs conijciendum relinquo.

NAUNES uidentur esse quos Germani uocant Nanser oder Nansperger / Latini montem Neanis : uallis hæc est admodum culta in Tridentino Episcopatu. cuius initiū tribus miliaribus à Tridento abest, præcipuus uicus huius uallis Nains

DE ALPIBUS

uocatur, per quem octo itinera transeunt, in quibus celebriora sunt à Tridento, à Licu Benaco, Bolzano, Merano, ualle Camunica, Bormio.

FOCVNATES. Hos ex coniectura quidam existimant referendos ad uallem quæ ab oppido Suls (quod nunc D. Bartholomæi nomen habet) uallis Solis nominatur, & partim Venetis partim Tridentino Episcopo paret, atq; ad uallem Camunicam et Volturenorū montes pertingit. Per hanc uallem fluuius Nussius defluit, qui ex montibus Camunicos ab hac ualle diuidentibus, ex aduerso Olij oritur.

VINDELICORVM GENTES IIII. Ita quidem in exemplaribus Plinij impressis, quæ ego uidi, legitur. Verum mendum mihi esse uidetur in numerorum notis, omissa librariorum incuria nota quinarij numeri. Itaq; legendum arbitror Vindelicorum gentes VIIII. Nam quatuor gentes quæ proximè præcedunt non pertinent ad Vindelicos, mihiq; magis probatur eorum sententia, qui illas cis alpes ostendunt. Atq; ut maxime illæ gentes Vindelicæ sint, tamen non est dubium gentes, quæ proximè sequuntur, nouem numero ad Vindelicos pertinere & Rhetos: itaq; quum subiicitur, Gallicæ: id pertinet ad gentes quæ has nouem sequuntur: quod si quatuor tantum sint Vindelicorū gentes oportebit Abisontes Ruguscos & alias Rhetorum gentes Gallis adnumerare, cum tamen Rhetia nunquam ad Galliam pertinuerit.

CONSVANETES. Hos Ptolemæus Consuan-
tas

tas nominat Vindeliciæ populum inter Leunos & Belunos. Iacet autem ad Isaram Vindelicorum fluvium regio quam Germani vocant Schwinderol hanc quidam Consuatū regionem esse existimant.

VIRVCINATES. Populi Vindelicorum ad Ambram et Isaram fluuios qui ad Aenum u'que porriguntur, nostris dicti Grisinger & in uetustis diplomatibus Wrisinger.

LICATES. Ptolemæo & Straboni Licatii dicti, nomen habent i Lico flumine iuxta quod habitant, Germanicè nominari possunt Eechthaler / Eechfälder / & Eechreiner.

CATTENATES. Hos Strabo Clautinacios uocat. Hos quidam existimant extremos Vindelicorum esse, qui utrinq; ad Aenum habitent, supra eum locum ubi Danubium ingreditur.

ABISONTES. Hos exlimo à Ptolemæo Ambiontios nominari, quos postremos ponit inter occidentales Norici populos.

RVGVSCI. Ptolemæus magis inquit Australia Rhetie Suauitæ & Regusci habitant. Creduntur accolæ Rheni esse supra Acromum lacum usq; ad eum locum in quo fontes Rheni confluunt, uallis horum Acromo lacu proxima Nynthal nominatur.

SVANETAB à Ptolemæo iuxta Reguscos collocantur & inter hos **CALLVCONES.** Quare si Regusci supra Brigantiniū lacum ad Rhenum iacent, hi forte erunt Algonij et Sueui qui interioribus campos à lacu habitant.

BRIXENTES ab utroq; alpium latere habitant, finitimi Tridentino & Curienti Episcopatu, eorum nomen hodie assumpsit Brixina Episcopalis ciuitas, quam ueteres Sublauium uocant. Ptolomæus horum meminit ac Brixantas uocat: & magis Septentrionalia Rhetie habitare scribit.

LEPONTII. Gentes **XVII.** quæ hic deinceps ordine enumerantur, omnes sunt Gallicæ. Nos complurium ex his superius mentionem fecimus, in expositione alpinorum itinerum, ac potissimum Lepontiorum, Viberorum, Nantuatium, quos nos Cæsarem sequuti Antuates nominauimus, item Sedunorum, Veragrorum, Salassorum.

ACITAVONES. Qui nam sint ignorare me fateor. Aegidius Tscudus nomen corruptum esse arbitratur, pro illo Centrones substituit.

MBDVLLI: Straboni Medualli, supra Allobroges & Vocontios, Centronibus proximi, quo loco hodie est uallis Morienna.

VCENNI forte sunt Vocontij, aut Siconij, quos Strabo ponit inter Vocontios, Tricorios & Medullos.

CATVRIGES una cum Soncantijs & Ebroduntijs in prouintia alpium maritimarum numerantur.

BRIGIANI. Hi forte sunt qui Brigantione supra Caturiges habitarunt in alpihus Cottijs. De reliquis nominibus mihi quidem hoc tempore non liquet: Dubito tamen an Edennates sint Decietæ Straboni, et Esubiani ab illo Oxibij dicantur.

DE ALPINIS

aquis.

DEinceps de his rebus agendum nobis erit, quæ ex alpibus oriuntur, aut in illis degunt, in his omnibus ea tantum persequemur, quæ maximè memoratu digna uidebuntur, & peculiaria et quasi propria sunt alpibus. Igitur primò omnium de aquis agemus, quoniam montes à Deo facti sunt, ut sint aquarum receptiones, quas bona fide per terram transmissas pristinae reddant origini. Nobis enim præ omnibus Philosophorum opinionibus Solomonis sapientissimi sententia placet, qui è mari flumina dixit generari: Etsi enim aqua multa ex aere generatur, tamen tanta moles, quæ maxima flumina expleat, sub terra non inuenitur, cum decuplum, ut aiunt Physici, ampliorem oporteat esse aerem ad certam aquæ magnitudinem conficiendam. Quæ uerò terræ concavitates tantum aeris capient, aut per quæ tandem foramina tantum superni aeris in subterraneas cauernas descendet, ut ex eodem pene Gothardi montis uertice septē flumina defluant? Itaq; Dei opificis admirandum opus est, quod marinæ aquæ compressæ ab extrinsecus incumbente mari, latebrosos recessus montium perunt, atque illic in altis iugis exiliunt, longoq; interim hoc circuitu percolatæ omnē salsedinem amittunt. Ex his igitur naturæ principijs fontes, flumina & lacus in altissimis montibus generantur: augentur autem & supra solitum modum excrescunt

Flumina ex
mari gene-
rari.

Solutis niuibus & imbrium acceſſione : ac multi montani torrentes ex his ſolis generantur , ideoq; ſepe deficiunt & fluere ceſſant.

*Lacus in
ſummis
montibus.*

Eſt autem maximè admirandum naturæ opus, in ſummis montibus lacus eſſe , qui non ex niuibus aut pluuijs colliguntur , ſed perennibus ſcatebris conficiuntur, & cum non ad curſum prodeant , ſed intus cohibeantur incorrupti ſine ullo motu , attamen neque deficiunt aut minuuntur , neque rursus ullis exundationibus labra ſuperant. Sic in ſumma montis Cenij planicie lacus eſt è uiuis purus ſcatebris, at ei campo ſummo , celſiſſimo , planiſſimo nihil imminet: duos alios tales lacus Iulius Ceſar Scaliger commemorat, alterum in agro cui Deſeſo nomen eſt , in montis ſummi uertice quo nullus ibi circumque altior locus aſſurgit : & non longe ab hoc alium quem Crauam uocat. Ex his lacubus ut ait pecora atque armenta quotidie potant, aquæ tamen nunquam deficiunt, quod mirum eſt, quandoquidem niues eò liquantur nullæ, pluuiæ non largiores aut crebriores, quàm alijs in locis, & in ſupremo loco tanquam in ſinu ex deuexis locis colligi nequeunt. Tales lacus complures habent alpes Heluetiorum , Abbazellani tres puſillos lacus truttas ferentes in cacuminibus ſuarum Alpium oſtendunt. Similis eſt in ſummo Gemmio monte , & in alijs montibus alijs , tantæ profunditatis nonnunquam ut montem totum penetrare credantur , & fontes ad radices montium efficere. Sed
hominum

hominum superstitione maximè celebris est supra Lucernam urbem in monte Braſto lacus à Pilato cognomen habens, uulgo enim perſuaſum eſt Pilatum olim illic in eminenti rupe conſediſſe, & diras tempeſtates concitaſſe, quem deinde incantator quidam ſuis coniurationibus depulſum in proximum lacum deturbarit. Vulgo autem perſuaſum eſt, ſi quicquam ab homine de industria iniiciatur, toti regioni ex tempeſtatibus & inundatione periculum eſſe. Veruntamen lacus hic non eſt in ſummo iugo, ſed undiq; collibus cingitur, à quibus liqueſcentes nives deſluunt. Simile quiddam Pauſanias refert de fonte montis Lycae. Ab Hagnone inquit nomen accepit fons in Lyceo monte, qui eodem modo quo Danubius, aquam ſolet exhibere, in hyeme ſimiliter & uerre. Si quando autem diuturna eos ſiccitas premat, ita ut ſemina in terra & arbores iam exareſcant, Iouis Lycae ſacerdos perſolutis ad aquam precibus, & ſacris peractis, quæ ex ritu ſolent peragi, quernum ramum non in imum fundum, ſed extremitatem tantum aquæ demittit. Comota deinde aqua, nebula aſcendit uapori conſimilis. Hæc ſi paululum intercedat temporis, in nubem conuertitur, cum qua coniunctæ aliæ nubes pluuiam Arcadibus efficiunt. Verum ut maximè huiusmodi aliquid unquam factum ſit aut fiat, ſæpenumero enim ad ſuperſtitiones & ad falſas perſuſiones euentus & miracula

DE ALPIBUS

sequuntur, non alia certè ratione fiunt, quàm maiorum geniorum opera, quibus Dominus Deus permittit, ut impiorum aut superstitiosorum fides ita decepta confirmataq; suæ impietatis aut superstitionis pœnas luat, ut rectè de hoc miraculo lacus Pilati Gesnerus noster censuit.

**Lacus in ra
dice mōtiū.**

Lacus uerò maiores qui in proximis campis alpi-
bus subiecti sunt, quid attinet commemorare cum sint notissimi? ut Benacus, Larius, Verbanus, Brigantinus, Tigurinus, Lucernas, Lemanus, ac alij penè innumeri. Hos flumina in cauum amplumq; locum defluentia conficere creduntur, sed plerunq; falsò: quoniam ex singulis ferè lacubus maiora flumina effluunt, quam ea sint quæ ingrediuntur, itaque nisi subtus terram pullulanti-
bus aquis, quarum uenas Vrinatores sæpe sentiunt, augerentur, breui exhaurirentur continuo defluxu. Atque tam abest ut omnes lacus à fluuijs creentur, ut tanto impetu plures fluuij lacus ingrediantur, facillimè ut eorum aqua ab aqua lacuum dignosci possit, atque ob rapiditatem & uiolentiam montanorum fluminum, natura parens lacus huiusmodi fabricata esse uidetur, qui eorum impetum mitigent, plerunque enim postquam lacus egressi fuerint, mitescunt ac leniter defluunt, qui antea propter uiolentiam nauigari non poterant. Ad Rheni Cataractas multi obstupescunt, cum uident ingentem fluuiam immani fragore ex alto scopulo præ-
cipitari, ita ut vicina loca late aspergat, & nebulam quodammodo ripæ offundat:

Cataractæ.

dat: sed in Alpibus summis sæpe flumina non exigua, & alpini torrentes non minori fragore ex editissimis rupibus decidunt. Sed minus celebres sunt huiusmodi Cataractæ quod in montibus decliuibus fiant, ubi non mirum est talia accidere, & quod flumina quibus hæc accidunt, uulgo non ita nota sunt & magni nominis, quæq; Rheno conferri possint.

Alpibus autem originem suam debent quatuor nobilissima Europæ flumina, quæ innumeros penè amnes secum in diuersa maria deferunt. Padus per Italiam in mare Adriaticum defluens, Rhodanus per Gallias in mare Lygusticam, Rhenus inter Germaniam & Galliam limes in Oceanum, ac postremo Danubius longissimo cursu Illyrici prouincias emensus Euxinum pontum intrat. Ac de reliquis quidem tribus non est dubium eos in Alpibus suos fontes habere, de Danubio solum dubitatur, nam ipsum ex Alpibus oriri quidam negant. Sed hic animaduertendum est, Alpium nomen non tantum tribui excelsis iugis continuatarum alpium, quæ unius quasi montis faciem exhibent, sed decliuioribus quoque iugis quæ in plures partes diuisa ad latera extenduntur, inter hæc primum numeratur à Strabone alpium iugum inter Rhenum et lacum Brigantium mediocriter sublime, in quo inquit esse Histri fontes inter Sueuos & Herciniam syluam. Regio ubi Danubius oritur (siue in pago Don Eschingen/ iuxta uulgi opininonem fontes

Quatuor
præcipui
fluij in Al
pibus o-
riuntur.

DE ALPIBUS

eius statuamus, siue ut Glareanus uult in proximis montibus regionis quam *Daar* uocant, quam *Arbonam* Tacitus nominare uidetur) omnis uno nomine *Alb* *Albia* Germanis uocatur, atque ultra fontes Danubij in Orientem porrigitur, in hac non sunt alti montes, sed iugum mediocriter planum, unde etiam Strabo uocat *ῥάγιον αὐτρίως ὑψηλόν*. Ceterum etiam qua plana est hæc regio, maxima tamen sui parte niualis, aspera, saxosa & frigida est, ac in multis locis incommode habitationis. Quare *Albia* nominari uidetur, non tam quod continuum brachium sit *Alpium*, quam quod *Alpibus* propinqua & eiusdem ferè naturæ sit, quo ad frigus & locorum asperitatem. Atque hoc uidetur *Ptolemæus* obseruasse, qui scribit, montes qui supra caput Danubij sunt idem cum *Alpibus* nomen habere. Quare totum illum tractum quidam nostra ætate *alpes Germanicas* nominarunt, atque ubi in *Plinio* legitur, *Danubium* oriri in *At-noba* monte, & apud *Tacitum* in *Arbona* monte, malunt substituere *Albium* aut *Albonam* montem, tum quia hodie regio *Alb* dicitur, tum etiam quia *Strabo* *alpium* partem dicit, & *Ptolemæus* montes hos idem nomen cum *alpibus* habere scribat: *Alpes* autem *Albias* quoque dictas supra ostendimus. Est igitur *Danubius* quoque ex *alpinis* fluuijs, quia idem nomen regioni unde oritur, & illis saltem proxima est, si non cum *Strabone* partem earum reputare uoluerimus.

Fontibus

Fontibus etiam alpina regio abundat frigidis pariter & calidis: singulari certè naturæ miraculo, quod ex illis montibus quorum uertices ferè perpetuis niuibus tecti sunt? calidæ aquæ hominibus salutare ex ipsis rupibus profluunt, ueluti apud Leucios & Brigianos in Sedunis, in Rhetis Burmianæ aquæ circiter mille passibus ab Abduæ fontibus, & in Fabarianis rupibus, atque alijs locis quàm pluribus. Præter calidas aquas uero multi salutare frigidi fontes in Helueticis & proximis alpihus ad balneorum usum calefiunt, quorum aliqui acidulæ sunt, ut Fideriani fontes apud Rhetos. Alij alumine, alij sulphure, alij ferri aut æris aut alterius metallicæ rei uena imbuti. Sunt autem apud nos in frequenti usu, propterea quod nostra gens balneis plurimum delectatur, & ea inter præcipua omnium ferè morborum remedia numerat. Ex his autem fontibus quidam æstate duntaxat fluunt, mense autem Septembri aut Octobri deficiunt, ut calidæ Fabarianæ & Marianus fons apud Leucianos: aliqui uerò etiam æstate certis duntaxat horis fluunt, ut fons in ualle Hæsela, in monte quem Engstlam uocant. Sed hæc singula suis locis uolente Deo aliàs à nobis commemorabuntur.

Fontes
pini.

Verum nostros fontes aliquis damnare possit, quod aquam ferant è dissoluta niue & glacie collectam, quam pessimam esse medicorum principes

De usu glaci-
alis aquæ
& glaciæ.

pronunciant, quoniam exactum sit inde quod tenuissimum fuerit. Possemus his ex Plinio lib. 31. cap. 3. obijcere aliorum sententiam, qui imbrium aquam maximè probant ut leuissimam, & niues præferunt imbribus, niuibusq; etiam glacies, uelut in infinitum coacta subtilitate: & præterea ea asserre quæ contra Hypocratem Athenæus de hac questione disputat. Verum ingenuè fatemur multos potu niualis & glacialis aquæ, & præsertim usu ueteris glaciei lædi, quam tamen nihilominus propter eximiam frigiditatem nonnulli auidè expetunt. Sed interea addimus fontes alpinos non tantum confluxu niualis aquæ confici, sed plerunq; uiuas scaturigines habere: ideoq; salubres & innoxios esse. Deinde experientia rerū magistra, monitos homines non tantum remedia aduersus noxā niualium aquarum edocuit, uerum etiam salubrem eorum usum in grauibus morbis, si aptè intra & extra corpus usurpentur. Apud Glaronenses in monte Vuepchio fons est frigidissimus, quem aquæ solutarum niuium et glaciei in sinum quendam collectæ conficiunt, in hoc incolæ sese contra uarios morbos immergunt, idq; tertio, præ frigore nāque diutius in aqua subsistere non possunt. Estimant autem huius balnei usu aciem oculorum iuuari, & auditum in senibus recuperari: Quidam uero incalidissimis febribus, & nonnunquam in dysenteria aquam frigidissimam, eamq; potissimum quæ ex glacie ueteri soluta defluit, abunde ad

de ad uomitum usque bibunt, & ita sepe numero
liberantur.

DE CRYSTALLO: ET ITEM

de metallis.

NE quis autem hæc inueteratæ niuis medica- De cry-
stallis.
menta prorsus exemplo carere existimet,
sciat medicos tradere cristallum in tenuissimū pul-
uerē tritam, & in uino austero potam auxiliari
dysentericis, cristallus autem quid aliud est, quàm
glacies ad lapidis duritiem euecta seu in lapidis for-
mam commutata. Atque hoc nomen ipsum docet,
& Græci elegantissimo epigrammate duplici id
ipsum testati sunt, quæ hic testimonij gratia ap-
posui.

χαλκήν κρύσταλλον ἔκαστος ἀνὴρ ἀσκηθεῖσα
δείξει ἀκηρασίῳ παιαδὸς ἐκὼν κόσμῳ
ἔχοντα ἀγκῆς ἔχοντα, βαρύνειν ποτὶ ὕδωρ

Alterum:

Εἴπὶ ἀγέ μοι κρύσταλλε, λίθα πεπυκασμένον ὕδωρ,
τις πῆξιν, βορέης ἢ, τις ἔλυσεν, νοτῶ.

Similiter Claudianus, cui & Græcum epigramma
tribuitur, in cristallum, in cuius medio aqua inclu-
sa erat, eleganter lusit his Latinis uersibus:

Possedit glacies naturæ signa prioris,
Quæ sit parte lapis, frigora parte negat.

D E A L P I B V S

*Solers lufit hyems, imperfectoque rigore
Nobilior, mitis gemma tumefcit aquis.*

Item alio Epigrammate:

*Solibus indomitum glacies alpina rigorem
Sumebat, nimio iam preciosa gelu.
Nec potuit toto mentiri corpore gemmam,
Sed medio manfit proditus orbe latex, &c.*

Quod si uera est hæc ueterum opinio, quam quidam conuellere conantur, nemini mirum uideri debet in Alpibus quæ perpetuo glacie rigent, plurimas & pulcherrimas crystallos reperiri, quando illic uetus glacies plurima est, quæ uel ipsa, uel ex ea defluens aqua, aut ut alij censent succus quidam peculiaris, intra terram frigore condensatur & lapidescit. Sæpe tamen ingentes crystalli à rupibus dependentes auelluntur, quandoque etiam hominibus fune demissis, sæpe quoque in summis montibus nulla humo tectæ inueniuntur. Atque quod ab amico accepi, hic referā. Accidit ad Verbanum lacum, non procul à Locarno ueteri oppido quod Heluetijs paret, uti forte rustico prætereunte rupes non parua de proximo monte in subiectam uiam decideret, ille qui uix fuga uitam conseruarat, attonitus locū in quo periclitatus fuerat, ut fieri solet, metu iam deposito, diu & accurate contemplatur, tandē nescio quid splendens in rupe cernit, ac magno labore illuc ascendens quamplures parui precij crystallos reperit. Verisimile autē est si

est sicut fortuitus casus hasce sub terris enatas crystallos detexit, ita etiam plerasque quæ è rupibus dependent, sub terra primum enatas, postea cluione aquarum aut alio casu nudata rupe detectas esse. Non autem unius generis crystallos inueniri, sed alias candidas & pelluentes, alias uero purpurascens, quas pro Amethysto gemma quidam uendunt, supra in Vallesia, in qua præstantissima crystallus inuenitur, descriptione diximus.

Metalla.

De metallis Alpium nolo hic agere, hoc tantum adnotabo, Alpes metallorum feraces esse duobus argumentis constare, primum quidem quod in his locis in quibus exercentur, huic rei operam dantes uberrimum fructum inde percipiunt, ut ad Oesum & Atthesim amnes, in Noricis & Rheticis Alpibus: Deinde in his locis in quibus nullæ sunt fodinæ, flumina ramenta auri deportantia, ut Rhenus, Vrsæ, Emma, ostendunt montes è quibus oriuntur non carere uenis metalli. Cæterum in Heluetia nullæ ferè præter ferri secturas sunt: gens enim militiæ dedita, at & domi ex bouum armentis & pastione ingens lucrum percipiens, rem metallicam, cuius ignara est, negligit: neque patitur peregrinos fodinas facere, quoniam iudicat eas exerceri non posse absque publico incommodo, quod sylvæ ceduæ integræ in carbonum usum cædantur, pascua quæ in montibus optima habent, maxima parte pereant, aquæ uitientur, multaq; incommoda sequantur: adhæc gens alioqui populosa & arctis finibus inclusa, neque uult, neque absque graui

DE ALPIBVS

detrimeto potest peregrinorum maiorem numerum intra suos fines recipere.

DE ARBORIBVS

alpinis.

Arbores
montibus
proprie.

IN magnis montibus, ut Theophrastus memorie prodidit, omnis ferè generis plantas nasci certum est, scilicet ratione uarietatis locorum. Habent enim stagnantia, madentia, sicca, crassa, saxosa, praeterea; media pene omnia telluris discrimina. Adhuc alia concava atque tranquilla: alia sublimia et uentis exposita, ita ut permulta et uaria gignere possint, quaeque planis proueniunt isti quoque praestare possunt. Non tamen montes omnia aequè ferunt, sed alia alibi felicius proueniunt. Atque inter arbores, si Theophrasto credimus, montibus propriae sunt neque in planis nascuntur, abies, pinaster, picea, aquifolia, tilia, caprinus, buxus, portulaca, taxus, iuniperus, terebinthus, caprificus, philycia, aphaerca, nux iuglans, castanea, ilex. Ex his autem quae montibus cum planis communia habentur, campestris materia mollior et tenerior plerumque est, montana autem proprium adepta locum melior pulchriorque prouenit, nam montium sicciore et aridior habitus lignum magis durat et astringit, et uentis ibi ad soliditatem et firmitatem tunduntur arbores, itaque apud poetas, ut doctissimus Turnebus adnotauit, montana materia ut hastilibus aptior commendatur, unde etiam Homerus caesam

ſam fuiſſe ait haſtam Achillis è uertice Pelij mon-
tis bonitatem materiæ demonſtrans. Et hos àrmos
reſpiciens nominat: Criticis durum & rigidum haſtile
interpretantibus. Apud Latinum quoque poetam
Itali milites, .

Duo quique alpina coruſcant Geſa manu.

Alpina enim dicuntur non ſolum, quod alpini
populi geſis uterentur, uerum etiam quod ex alpi-
na materia facta eſſent.

Inter montanas autem arbores, quæ à Theo-
phraſto enumerantur, abietes, pinas tri & piceæ
ſœliciſſimè proueniunt in noſtris Alpibus. Atque
abietes nonnunquam pedum CXXX. inueniuntur
quæ non ſolum à proceritate commendantur, ue-
rùm etiam à firmitate materiæ, quo nomine præ-
ferunt abietibus Herciniæ ſyluæ æque alioqui pro-
ceris, quod firmiores & ſicciores ſint, inde fit, ut
nonnunquam architecti è naualibus Venetis & Ge-
nuenſibus, abietes Rheticas & Helueticas, uel Ab-
dua flumine in Padum & mare Adriaticum, uel
Arola in Rhenum & Oceanum deportari curent,
ad fabricandos malos nauium. Tanta autem eſt ſyl-
uarum magnitudo & harum arborum copia, ut
multi homines præſertim ex Galanica ualle Rhe-
torum, per alpinas ſyluas oberrantes pice colli-
genda ſe familiamq; alant. Nec minor commenda-
tio eſt taxo, cuius ſæpe magna copia ex Heluetia
in Angliam uſque deportatur, ad arcus quibus ad-
huc ea gens frequenter utitur, conficiendos. Caſta-
nearum apud Rhetos ſyluæ ſunt non exiguæ, ac ſu-

Abietum
copia.

Taxus:

Caſtanæ.

tāt, ita ut infinita pecoris uis, longeq; maior quam pro regionis amplitudine in Helueticis et Rheticis Alpibus alatur. Noui ego uallem, quæ paulo plus uiginti millibus passuum in longum patet, multis aut in locis adeo arcta est, ut uideare tibi facile sclopeto ab una montis parte oppositū latus tāgere posse, & tamen fide digni homines asserebant, quotannis ali in caualle quindecim millia capitum maioris pecoris, cumq; ego mirarer qui id fieri posset, ostendebant uallem longe ampliorem esse, quā primo obtutu uideatur, montibus supernè maximè distantibus, in quibus latissima & uberrima sint pascua. Est autem hoc peculiare & proprium Alpini pascuis, quod herbe sub ipsis niuib; crescunt, itaque saepe accidit æstate, ut quo loco heri niues erant ibi altero die latissima pascua cernas, ac tantum abest ut niuium copia pascuis obsit, ut potius ea agros fertiliores faciat. Niues enim non parum terræ admixtum habent, aeris multum, aquæ plurimum, accedente igitur Solis calore letamen conficitur excellentissimum: & quia tarde niues in montibus soluuntur, terra æstate incalescente atque calorem suum expirante, niues prope terram liquecunt, neque amplius herbis incubant, sed eas simul & latificant, & una quoque spacium præbent quo crescere possint, atque ita fit, ut mox atque solutæ niues fuerint, animalia in pascua duci possint.

Sed non tantum pascuas herbas Alpes pecoribus suppeditant, uerum multa plantarum genera, rara & non facile alibi obuia, in Alpibus inueniuntur,

tur, partim à ueteribus descripta, partim adhuc antiquo nomine & certa descriptione destituta. Quare ne hanc partem prorsus intactam prætereamus, subiiciemus nomina aliquot alpinarum herbarum & fruticum, quæ à doctissimis uiris & summis amicis nostris, nunc in Domino quiescentibus, Conrado Gesnero, Ioanne Fabricio, & Benedicto Artio adnotata sunt. Optamus autem breui in publicum edi picturas & descriptiones, non tantum Alpinarum sed omnis generis plantarum, quas clarissimus medicus Casparus Vuolphius ex Gesneri & proprijs obseruationibus quotidie conficit. Commemorabo autem eas, tumultuario ordine sicut ab illis adnotatas inueni.

Lunaria arthritica cognominata, hanc pastores altiorum montium flumini flosculos rupium nominant, radicem habet in fine præmorsam: alia tamen est ab herba uulgari, quam plerique morsum diaboli appellant, descriptio eius copiosior extat in libello Gesneri de Lunarijs herbis. Lunaria Græca quam quidam flitteren uocant floribus admodum odoratis. Tria præterea uel quatuor Lunariarum genera, quæ à Gesnero in eodem libello describuntur.

Sylibus quam uulgo Carlinam uocet, Germani radicem apri Aeberwurk, cuius capitula carnosæ calice, floribus, ac semine resectis, suaue edulium præbent ex aqua cum sale & pipere adiecto, caulibus huius interdum ferè cubitum æquat, & ex uno sinu prodeunt infinita capita.

Conizæ alpinæ genus sesqui cubiti aut amplius proceritate corymbis florum luteis, fibris radicum albis, plurimis & confectis, subamaris, à pecore non attingitur, pastorum aliqui Wöne uocant, aliqui Goldfrut.

Herba cerui ut quidam appellant, sed alia quam Elaphobyoscon, folijs chamædrios, lignosa repit, substringit, insipida ferè, semine lanuginoso, ut uitis sylvestris, caustica ferè. Gentianæ species plurimæ: magna primum floribus luteis cuius ueteres meminerunt: altera deinde iunior floribus puniceis, radice lutea, amariore quàm gentiana magna: omnium minima fibris radicularum amarissimis, Bitterwurk: alia eiusdem species folijs ferè hirsutioribus, floribus cæruleis, Grosse bitterwurk. Utuntur ea pastores ad ubera uaccarum si à muribus, araneis, aut alijs bestiis uenenatis ledantur.

Anemone alpina radice nigra, flore albo, quo cadente calix lanugine & canicie horrescit.

Rosa alpina, Alprosen, non magnis sed roseis odoratis floribus, frutex etiã totus suauiter odoratus est. folijs ferè oleæ, quidam Wärenblust / nonnulli Hünertloub uocant.

Allium alpinum, Sigwurk / Siben hamlere ab inuolueris, quibus tanquam reticulo radix inuoluitur. Victorialis longa.

Vrsi radix, Meum quorundam, Wärenwurk.

Imperatoria siue Asfrancia Lasepitium Gallicum quorundam.

Muttelina uulgo dicta, qua recoctam condiunt, huius radix minimi digiti crassitiem quandoq; æ-

quat, ut plurimum tamen minor, umbellam gerit qualis est in pimpinella rubescente.

Aconiti uaria genera, Wolffwürken luteo, cæruleo, purpurco flore.

Polygonati genus erectum. Item herba quam aliqui uocant, noli me tangere, flore pallido aconiti lycoctoni non sine ueneno, ut Gesnerius conijcit.

Herba folijs Aspleno persimilis, cauliculis ab una radice quinque; uel sex, duos ferè palmos longis & spicam florum sustinentibus, ut Orchis ferè.

Trollius flos, ut nostrum uulgus appellat, et in hortos transfert, coronarius est, nec alius ex ea usus, neque enim ad ulla remedia utilis, neque uenenata est, ut quidam suspicati sunt, tanquam aconiti genus ex foliorum cum napello similitudine decepti. Flores sunt lutei, ampli & ueluti in globum collecti: nulla calyce, in odori fere.

Sedum montanum maius, folio serrato, oblongo caule, erecto, gracili: floribus albis. Sedi minimi uariæ species, Luteum, Igneum, Maculatum.

Wülblumen / flos odoratus est, folio Pilosellæ, circa supernum cauliculum folia multa imparia, candidantia, lanuginosa, medio orbe quinque; uel sex flores: inter quos medius plerumque; aridus, ex singulis lutei apices emicant, radix arida, parua, summo cespite hærens. Tomenti speciem arbitror.

Himelstengel / pusilla herbula est: flores habet cæruleos, radículas amaras, ut Gentiana minima.

Reiberschis, palmum altitudine æquat: flores cærulei sunt, pallidiores tamen quam in superiori

DE ALPIBUS

uno caule plurimos fert flores, denos interdum, eoq; plures: herba tota amara est, superiori congener.

Jegertraut/herba caustica, flore albo, pusilla.
Ranunculus montanus.

Salmenstritten/frutex est ἀναπν, nec enim florere nec fructum ferre dicitur, inter saxa serpit, semper uirescens: etiam hyeme folia retinet, ramos intortos, fractu contumaces, folio Buxi.

Glüblumen/alterius generis à Lunaria, uarijs coloribus: flore luteo, pallido, purpurascente, rubescente, sanguinis modo cinereo, nec desunt qui atro colore reperi dicant. Cum his emergit alia species *Arthritica*, quæ plurimos flores ex una radice profert, quemlibet autem suo proprio pediculo.

Waschartflee/quasi adulterinum trifolium dicat.

Hirzwurk weyß vnd schwarz. Et sub eodem nomine alia herbula pusilla, folio *Chamaedry* referens, flos ei albus est, qui euanescit in lanuginem. supernè folium uiret, subtus autem albicat, *Chamaedrys alpina*.

Kenferlin/herba pusilla, albicans bellidis minimæ forma, oblongioribus folijs. Cauliculus tenuis, in summo plurimos confertos flores purpureos habet, tota herba candicat & attrita manu puluerem exuit, aspectu elegans. Cæsar inter herbas aut regulus.

Nockenballen/cubitu fermè æquat, folio *Plantaginis* aut *Ellebori albi* terna aut quaterna per caulem

lè folia habet, ex quibus erumpit ut in perforata, in summo unus flos, rarò duo: is luteus est, oblongus, luteum oui exprimens, concavus: quem ambiunt apices, seu folia potius, ignita rutilantia morionum habitus procul contuentibus refert, aut demonum laruas, cadente flore semen in spica (siliqua) continetur. Damasonij aliqua species.

Bergmünz/ Calamintha montana & uera.

Waldschiben/ herba tota folio & floribus saxifragam exprimit, radice tantum ab ea differt, quæ in hac nigra est & pilosa.

Glübirlin/ arbustum est, primo uere floret, folio Piri per orbem tenuiter inciso, fructus nigros fert, plures confertim paruos, quale est Sorbum torminale. Piraster.

Garlobsstuden/ folio Buxi, parum à rosa montana frutice (hoc est Bergrosen/) differens.

Edeldistel/ Carduus, inter carduos speciosissimus folia habet mollia, ab una radice, per caulem rara: quæ referunt folia herbe, quam Moosblumen nominamus: altitudine cubiti in altum assurgit, caulis. Capita in summo sunt singula, interdum bina, cærulea, quandoq; alba, interdum purpurea, color collucet mixtus uiridi, tum in capitibus, tum in supremis foliolis. Mollis est tota, & etiam spinis, quas æmuletur, nam non pungunt. Radix nigra subest, longa & bifida.

Mütreiff/ Croci sylvestris seu montani species est, flores quidem cærulei, alij candidi, nonnulli utroq; mixti, tenuis radix, bulbacea subdulcis, grata

DE ALPIBVS

suibus, rubescente lana inuoluta. Herbaceū capillā
mentū quod foliorū loco habet, in Iura mōte præ
sertim supremo iugo Gestlero & israt nominatur.

Wilderseiff / herba eius nominis duarū specie-
rum reperitur. Prior uno pediculo septena habet
folia, supremo caule multi flores purpurei, & par-
tim albi: post quos cornicula subnascuntur semen
continentia minutum, compressum, radix subest al-
ba, alabastrī modo splendens squamea. Altera quin-
que folia habet uno pediculo, alias superiori nō dis-
similis, tota substantia utriusq; acris est sinapi emu-
lans, aut Raphanū. Ad cubiti altitudinem crescūt:
umbrosa loca amant, & latices, primò uere statim
emergunt. Aliqui Pulmonariam hanc uocant.

Ranūculus quidā paruus, flore albo. Jegerfrut.

Müterwurk / à quibusdam dicta: ueluti plantas
go quædam alpina: folijs plantaginis, leniter hirsu-
tis: flore Doronici, radice aromatica.

Centaurium maius, Rhaponticum uulgo dictum,
non procul à iam dicto loco.

Lilium purpureum radice lutea: quo pro Aspho-
delo quidam abutuntur.

Christophoriana, quæ quò in loco nascitur edi-
tior, tantò est exilior & pressior: ut & reliquæ
pleræque omnes herbe. Christoffelstraut / alijs
Wolffwurken.

Nardus Celtica seu salunca quæ uestibus appo-
nitur ut illas iucundo odore commendet.

Chamæcerasus montana Bergkriese.

Chamæcypilus alicubi Mälpi nominatur.

Chamæ-

Chamenerion siue Buccinaria Schöpftraut.

Conyzoides cerulea, Schartentraut: Dentelaria quibusdam. Quatuor has plantas Gesnerus peculiari libello descripsit, ad Casparum Collinum Pharmacopœum Sedunensem.

Tota herba uenenata copiose à Gesnero descripta, in historia lupi, & libro de lunarijs.

Elleborus albus quē nostri Germern nominant. Eiusdem alia species notha, superiori per omnia respondēs, nisi quod folijs minoribus sit prædita acutæ plantagini similibus: & quod flores lutei caulem circundant, singuli proprijs insidentes pediculis æuium instar.

Phyllitis, Lonchitis scolopendrio similis, Pimpinella purpurea, Sanicula alpina guttata, Tusilago, item uiolarum, item Ranunculi uaria genera specie diuersa uulgaribus & quæ depressioribus locis nascuntur: folijs minoribus & solidioribus, passim in singulis alpibus obuia sunt. Doronicum & seseli quod pharmacopœi Siler montanum cognominant, in summis iugis reperitur. Vitis Idæa nigris acinis: item alia rubris acinis acidior & minus grata.

Rubus Idæus fructu rubi fere absque ullis spinis: humilis planta lignosa radice, folijs rubi uel fragi, acimis binis, ternis, aut singulis in uno fructu, acido sapore.

Præterea uaria fruticum & herbarum genera hætenus incognita, ab his qui horum cognitioni operam dant, in Alpibus inueniuntur,

DE ALPIBVS
DE ANIMALIBVS
alpinis.

QUod de arboribus supra ex Theophrasti sententia scripsimus, in magnis montibus omnia ferè arborum genera nasci, idem de animalibus quoq; dici potest: etenim in alpinis regionibus omnia ferè animalia degunt, quæ quidem Europæ nota sunt, Leones enim, & Tigrides, & Africanas atq; Indicas feras nemo in frigidissimis montibus quærit. Verum sylvestria animalia, maiora & minora uarij generis in Alpibus inueniuntur: nam his quæ aquis gaudent non desunt lacus & flumina, quæ campos amant, degunt in uallibus. Ceterum sicut quædam sunt montanæ arbores, quæ nasci in planis nequeunt, ita etiam quædam animalia montibus propria sunt, quæ nõ facile in alijs regionibus inuenias: quorum aliqua commemorabo. Strabo ex Polybio tradit Alpes habere equos agrestes & boues, & peculiaris formæ (inquit) belluâ gignunt, habitu quidem ad cerui staturam, collo duntaxat excepto, & uillis, in quibus capro perquam similis est, geritq; sub mento carnis globum, ad palmæ magnitudinem capillosum, crassitudinem instar equini pulli caudæ habentem: πωλικὴ κέρκον τὸ πάχος: Merula ipsi animali equini pulli caudam ascribit.

ib. x quem etiam caprinorum quidam uocant, Steinbock/ animal est Alpibus proprium, quorum summos uertices incolit, ubi glacies nunquam soluitur:

Quadrupes
des alpinæ.

uitur: natura enim frigus requirit hoc animal, cæcum aliter futurum. Ibex fœmina Germanis Jbsch geiß dicitur.

Rupicapra quam feram capram Græci, nostri Gemß uel Gaimß nominant, alpina capra est & nominari potest, rupes enim montium incolit, non tamen summas ut ibex, neq; tam alte & longe salire solet. Amat petras arenosas quas lingit salis uice, ad inertem pituitam lingue defricandam, et appetitum excitandum: atq; ad hæc loca quæ nostri sulßen uocant frequentes conueniunt, & à uenatoribus in propinquo latitantibus feriuntur.

Mus alpinus Plinio dictus, Italis Murmont, Gailis Marmote, nostris Murmelthier/Murmentle/ ipso cognomine indicat, quæ sibi propria sit sedes: apud nos in altis tantum & niuosis montibus degit, & sub terra suas cauernas habet, in quibus tota hyeme conuolutus delitescit & dormit.

Præterea nusquam ferè nisi in Alpibus aut altis montibus inueniuntur Vrogalli, quorum maiores creduntur esse Tetraones Plinij, à nostris Orhan uel Orhan/ & grosser Bergfasan/ montani Phasiani nominantur: minores in Heluetia nominantur Laubhan/ alibi Brömham/ & kleiner Bergfasan. Est præterea duplex genus gallinarum syluestrium totum candidum: maius uocant ein Grügelhan/ minus ein Spilhan/ ambo in Alpibus potissimum degunt.

Aues alpinae.

Lagopus pedes leporino uillo insignes habet columbarum more, ipsa tota candida: adeo montes

D E A L P I B V S

amat ut niue liquefcente inferioribus locis, subinde altiora in quibus nix perennat persequatur. Candore uel ipsas niues superat, ac homine conspecto se in illas abdit, ac sese motu prodere cauet, ut niuis similitudine fallat. Germani uocant Schneehün & Steinhün.

Cæterum tam quadrupedum quam auium multa alia genera in Alpibus, ut dixi reperiuntur, eadem genere cum his quæ in plano degunt, & prorsus similia, nisi quod plerunq; firmiori corpore et fortiora sunt montana animalia. Atq; qui hæc obseruant faciliè discrimen animaduertunt: exempli gratia ceruus in Helueticis montibus & corporis magnitudine atq; cornibus differt à ceruis quos trans Rhenū nobis proxima silua Hercinia alit, illi enim collum magis hirsutum habent, nec tam excelsis sunt cornibus & corpore tam bene compacto. Sic equi alpini Germanicis quos Frisia mittit, toto corpore & præsertim cruribus minores sunt: sed magis laboriosi præsertim si per montes, aut loca saxosa iter faciendum fuerit. Aues quibus ad aucupium utimur, ut accipitres, Falcones, in Alpibus natæ alijs longe præstare creduntur, & ad remota loca exportantur. Quædam etiam animalia colorem in Alpibus mutant, & prorsus alba fiunt, ac frequenter lepores albos, & mustelas albas uidimus: capræ quoq; syluestres totæ albæ interdum sed rarissimè conspiciuntur. Et in Allobrogum alpibus, sepdices albas comedisse Cæsar Scaliger scribit: Cur autem colorem mutant rationes duas idem affert.

Prima

Prima causa est alimentum ex quo colores contrahuntur animalibus. Vulgo apud nos dicunt leporibus albis niuem pro cibatu esse hybernis mensibus. Deinde præter alimentum niuium aspectus affert matricum phantasie speciem coloris huius: ut uel parturiendo uel incubando foetus edant aut excludant concolores.

Quoniam uerò quicquid tam de quadrupedibus quam de auibus Alpinis, & piscibus quoq; Alpino-
rum fluminum & lacuum dici potest. V. CL. Conradus Gesnerus diligentissimè collegit, & copiosè ac docte exposuit, in laborioso opere historie animalium, ab eo hæc peti debent, etenim si diligenter eius scripta euoluantur, ab harum rerum
cupido lectore, nihil aut parum
erit quod præterea
desideret.

APPENDIX

DESCRIPTIONIS

VALLESIANAE.

*Martyrium beati Mauri-
tij et sociorum eius, ex V. C.
descriptum.*

*Elogium Matthæi Cardi-
nalis Sedunensis, ex Paulo
Iouio.*

*De thermis et fontibus me-
dicatis Vallesianorum liber,
Gasparo Collino Pharma-
copæo Sedunensi auctore.*

REVERENDO PATRI

ET DOMINO D. MARTINO

*Abbati Cœnobij D. Mauritij apud Vallesia-
nos, IOSIAS Simlerus Tigurinus, Gra-
tiam & pacem à Deo patre, & Do-
mino nostro Iesu Chri-
sto precatur.*

UPERIORIBVS diebus, cum ty-
pographo Vallesiz descriptionem
publicandam dedissem, casu acci-
dit vt in perueteri bibliotheca ec-
clesiæ nostræ quosdam manuscriptos libros
euoluens, inciderem in historiam beatorum
martyrum Thebeæ legionis, breuem quidē,
sed vt mihi videtur peruetustam, eam conti-
nuo describendā curaui, & meo libello quasi
quandam appendicem adieci. Quamuis enim
non indiligenter, vt existimo, hanc partem hi-
storiæ ex varijs auctoribus collectam expo-
suerim, volui nihilominus hoc testimonio
meam illam narrationem confirmare, cui an-
tiquitas auctoritatem non paruam affert.
Velim autem historiam S. S. martyrum The-
beæ legionis, quàm notissimam omnibus es-
se. Propterea quod passim in Heluetia tanto-
rum virorum vestigia quasi ostenduntur. Pro
dest

dest autem indicia virorum memoria dignorum obseruare, non tantum vt sciamus, id enim curiosorum est, sed vt ad eorum virtutē, fidem, pietatem imitandam excitemur. Addidi deinde huic narrationi, Elogium Matthæi Cardinalis Sedunensis, ex Paulo Iouio: etenim quia frequens eius mentio fit in Vallesianorum historia, volui celeberrimi historici de illo iudicium apponere. Postremo Gaspari Collini Pharmacopœi quondam Sedunensis, libellum de thermis & fontibus medicatis Vallesianorum addidi, quem mihi ex bibliotheca sua liberaliter cōmunicauit, clariss. medicus & summus meus amicus D. Gasparus Vuolphius. Scripserat hunc auctor, in gratiam CL. medici Conradi Gesneri, qui studiosè descriptionem omnium fontium medicatorum per Heluetiam collegit: quoniam vero vterq; in Domino obdormiuit, prius quam hic libellus in publicum æderetur, ne perpetuo delitesceret, meis commentariolis hunc adiunxi, sperans id gratum fore harum rerum studiosis, quamuis enim genus orationis non sit expolitum, rerum tamē ipsarum tractatio diligens est & accurata. Hæc autē tibi Reuerende Domine offero, & vna cum nostra Vallesiæ descriptione ad te mitto, simulq; rogo, vt non dedigneris hæc quamuis exilia per otium in-

E P I S T O L A

spicere , & tuam de his sententiam pronun-
 tiare. Facile namq; video , & ingenue profi-
 teor , multa , meæ huic descriptioni deesse,
 inter eos autem qui eam augere & perficere
 possint, te R. D. ex præcipuis vnum esse exi-
 stimo : etenim tibi non tantum locorum si-
 tus & res domesticæ notissimæ sunt, sed præ-
 terea multa antiquitatis monumenta vetu-
 stissimi cœnobij tui bibliotheca suppeditare
 poterit. Cæterum vt hoc ipsum R. Domine
 quod potes etiam facere velis , ego quidem
 mea causa petere non ausim, (quam enim au-
 ctoritatem & gratiam ad hoc impetrandum
 homo peregrinus & ignotus afferre possem?)
 Sed id ipsum patria postulat, idem expetunt
 historiarum & veteris antiquitatis studiosi.
 Apud me quidem , quicumq; me alicuius er-
 roris admonuerit , aut quicquam notatu di-
 gnum commentariolis meis addiderit , ma-
 gnâ inibit gratiam, meq; illi multum debe-
 re profitebor. Neq; verò existimes Reueren-
 de Domine operam hanc seram & inutilem
 fore, libro iam in publicum edito : nam si mi-
 hi Deus vitam concesserit , spero hanc ipsam
 Vallesis descriptionem , cum reliquis meis
 Helueticarum rerum commentarijs denuo
 edendam fore. Quare si interea temporis viri
 boni, quicumq; illi fuerint , aliquid ad augen-
dam

dam aut emendandam hanc meam descriptionem attulerint, idipsum fidelissimè addetur. Neque dubito fore aliquos qui hoc faciant, præsertim si tu R. Domine illis exemplo præeas, & autoritate tua eos excites, idque vt benigne & clementer facere velis, pro tua erga patriam & bonas literas amore, maiorem in modum obsecro, & me quoq; meosque labores tibi R. D. commendo, ac Deum precor, vt te patriæ diu incolumem

conseruet. Tiguri pridie
nonas Augusti,

1574.

MARTYRIVM S.

MAVRITII ET SOCIORVM

eius : ex veteri Martyrolo-
gio descriptum.

SVB Maximiano, qui Romanæ reipublī
cæ cum Diocletiano collega imperium
tenuit, per diuersas ferè prouincias la-
niati aut interfecti sunt martyrum po-
puli. Idem namq; Maximianus sicut auaritia, libidi-
ne, crudelitate, cæterisq; uitijs obsessus furebat, ita
etiam execrando gentilium ritui deditus, & erga
Deum cœli profanus, impietatem suam ad extin-
guendum Christianitatis nomen armauerat. Si qui
tunc Dei ueri cultū profiteri audebant, sparsis usq;
quaq; militū turmis, uel ad supplicia uel ad necem
rapiebātur, ac uelut uacatione Barbaris data, pror-
sus in religionem arma commouerat. Erat eodem
tempore in exercitu legio militum qui Thebæi ap-
pellabantur: Legio autem uocabatur, quæ tunc sex
milia ac sexcentos sexaginta sex uiros in armis ha-
bebat. Ii in auxiliū Maximiano ab Orientis par-
tibus accersiti uenerant, uiri in rebus bellicis stre-
nui, uirtute nobiles, sed fide nobiliores. Christianæ
enim religionis ritū ab Hierosolymitanæ urbis Epi-
scopo susceperant, eiusdem fidei fundamentum Ro-
mam transeuntes de Marcelli eiusdem urbis Episco-
pi exhortatione roborant. Erga Imperatorē for-
midine, erga Christum deuotione certabant, Euan-
gelij

gelij præcepti etiam sub armis non immemores, reddebant quæ Dei erant Deo, & quæ Cæsaris, Cæsari restituebant.

Cum itaque & hi sicut cæteri militum ad dilanandam Christianorum multitudinem destinarentur, soli crudelitatis ministerium detrectare ausi sunt, atque huiusmodi præceptis se obtemperaturos negant. Maximianus non longe aberat, nam se circa Octodorum itinere fessus tenebat, ibi cum ei per nuntium delatum esset, legionem hanc aduersus mandata regia rebellem in his angustiis substituisse, in furorem instinctu indignationis exarsit. Sed priusquam reliqua commemorem, situs loci istius relationi inferendus uidetur, Locus hic sexaginta ferè milibus à Geneuensi urbe abest, quatuordecim uerò milibus à capite Lemnici lacus, quem influit Rhodanus, locus hic iam inter alpina iuga in ualle situs est, ad quem pergentibus difficili transitu asperum, atque arctum iter panditur. Infestus namque Rhodanus saxosi montis radicibus uix peruius est uiuantibus, undiq; tamen imminentibus saxis amœnus quidem, sed exiguus inter montium rupes campus aperitur.

Igitur sicut supra diximus cognito Maximianus Thebæorum responso, præcipiti ira feruidus ob neglecta imperia, decimum quemq; ex eadem legione gladio feriri iubet, quo facilius cæteri reb. certis territi metu cederent, redintegratisq; mādatis edicit ut reliqui in persecutionē Christianorū cogantur. Vbi uerò ad Thebæos denunciatio iterata per-

MARTYRIVM S. MAVR.

uenit, cognitumq; ab eis est iniungi sibi rursus per
secutionem profanam, uociferatio passim ac tu-
multus in castris exoritur, affirmantium nunquam
se ulli in hæc tam sacrilega ministeria cessuros, ido-
lorum profana semper detestantes, sacræ & diui-
næ religionis cultui instantes, æternitatis Deum
colere, extrema experiri satius esse, quam aduer-
sus Christianam fidem uenire. His deinde comper-
tis Maximianus omni belua cruentior rursus ad in-
genij sauitiam redit, atq; imperat ut iterum decem
eorum caderetur, ceteri nihilominus ad hæc
quæ spreuerant, compellerentur. Quibus iussis de-
nuo in castra perlatis, segregatus est atq; percussus
qui de iunioribus sorte obuenerat, reliqua uerò se mi-
litum multitudo mutuo sermone instigabat, ut in
tam præclaro opere persisterent.

Incitamentum tamen maximum fidei illo tem-
pore penes sanctum Mauritium fuit primicerium,
tunc si ut traditur legionis huius, qui cum Exsu-
perio, quem exercitus appellat Campiductorem, et
Candido senatore animos militum accendebat,
non modo exhortando singulos & monendo fidei
lium commilitonum, sed etiam martyrum exempla
ingerens, pro sacramento Christi, pro diuinis legi-
bus, si ita necessitas ferret, omnibus emori sua-
bat, sequendosq; admonebat socios illius & contu-
bernales suos, qui iam in cælo preces ferant. Fla-
grabat enim tunc in beatissimis uiris martyris glo-
riosus ardor. His itaq; primoribus suis atq; aucto-
ribus animati, Maximiano adhuc insania - stuant,
mandata

mandata mittunt, sicut pia ita fortia, quæ feruntur
fuisse in hoc modo: Milites sumus Imperator tui,
sed nõ tam serui quàm liberi confitemur Deum: tibi
militiam debemus, illi innocentiam: ì te stipendium
laboris accipimus, ab illo exordium sumpsimus.

Sequi imperatorem in hoc nequaquam pos-
sumus, ut auctorem negemus Deum, utiq; aucto-
rem nostrum, Dominum uelis nolis & tuum. Sed
non in tam funestam rem compellimur, ut in hoc
eum offendamus, tibi ut fecimus hætenus adhuc pa-
rebimus: sin aliter, illi parebimus potius quàm ti-
bi. Offerimus nostras in quemlibet hostem manus,
quas sanguine innocentum cruentare nefas dici-
mus. Dexteræ istæ pugnare aduersus impios atque
inimicos sciunt, laniare pios & ciues nesciunt.
Meminimus nos pro ciuibus potius quàm aduersus
ciues arma sumpsisse Pugnauimus semper pro iu-
sticia, pro pietate, pro innocentium salute. Hæc
uerunt hætenus nobis precia periculorum. Pu-
gnauimus pro fide, quam quo pacto conseruamus
tibi, si hanc Deo nostro non exhibemus? Iurauimus
primum in sacramenta diuina: iurauimus deinde
in sacramenta regia. Nihil nobis de secundis cre-
das necesse est, si prima perrumpimus. Christianos
ad pœnam per nos requiri iubes, tam tibi ex hoc
alij requirendi non sunt. Habes nos hic confitentes
Deum patrem auctorem omnium, & filium eius
Iesum Christum, et spiritum sanctum credimus. Vi-
dimus laborum nostrorum socios, nobis quoq; eo-
rum sanguine aspersis, trucidari ferro, & tamen

sanctissimorum commilitonum mortes, & fratrum funera non fleuimus, non doluimus, sed potius laudauimus, et gaudio prosecuti sumus, quia digni habiti essent pati pro domino Deo eorum.

Non nos uerò uel hæc ultima necessitas in rebellionem cogit, non nos aduersum te Imperator armauit ipsa quæ fortissima est in periculis desperatio. Tenemus ecce arma, & non resistimus tibi, quia mori quàm occidere magis maluimus: & innocentes interire, quàm noxij uiuere præponimus. Si quid in nos ultra statueris, si quid adhuc iusseris, si quid admoueris, ignes, tormenta, ferrum, subire parati sumus. Christianos nos confitemur, persequi Christianos non possumus.

Cum hæc talia Maximianus audisset, obstinatosq; in fide Christi cerneret animos Thebæorum, desperans gloriosam eorum constantiam posse reuocari, una sententia interfici omnes decreuit: & rem confici, turbam circumcingi militibus iubet. Qui cum missi ad beatissimam legionem uenissent, stringunt impium ferrum in sanctos Dei, mori non recusantes uitæ amore. Cædebantur itaq; passim gladijs non reclamantes, sed et depositis armis ceruices persecutoribus uel intectum corpus offerentes, non uel ipsa suorum multitudine, non armorum motione elati sunt, ut ferro conarentur asserere iusticiæ causam, sed hæc solum reminiscetes, se illum confiteri qui nec reclamando ad occisionem ductus est, & tanquam agnus non aperuit os suum, ipsi quoq; tanquam grex dominicarum ouium, la-

niari

niari se taquam ab irruentibus lupis passi sunt.
 Operta est terra illic procumbentibus in mortem
 corporibus piorum, fluxeruntq; pretiosi sanguinis
 riui. Quæ unquam rabies absq; bello tantam hu-
 manorum corporum stragem dedit? Quæ feritas
 ex sententia sua tot simul perire uel reos iussit:

Ne iusti punirentur multitudo non obtinuit,
 cum inultum esse soleat, quod mul-
 titudo delinquit.

F I N I S.

S 4

MATTHAEI CAR=
DINALIS SEDVNENSIS
Elogium. Ex Iouio.

MATTHAEVS cui *Lango* (rectius *Schinero*, Longus enim *Gurcēsis* Card. fuit, alius à nostro, vt alibi etiā ipse *Iouius* scribit) cognomen fuit, & honorem postea purpuræ adeptus est, apud *Sedunum* urbem fœderatamq; *Heluetijs* et *Rhetis*, natale solum habuit, humili quidem patre genitus: sed eo pro captu *Alpinæ* gentis, nihil à literis abhorrēte. Quamobrem ab eo, vt primūm adoleuit, in *Italiam* est missus, eo consilio vt *Italicam* perdisceret linguā, & *Latinis* pariter literis operam daret, demumq; (vti euenit) sacris initiaretur. Itaq; *Matthæus* post prima literarum rudimenta quæ in patria perceperat, *Comi* sub *Theodoro Lucino* nobili (vti illa ferebāt tempora) grammatico, poetaq; tantos processus fecit in studijs, vt nihil earum rerum quæ vel audiret, vel legeret, robusti auidiq; ingenij memoriā subterfugeret: vtpote qui sæpe ægri præceptoris munia, docendo felici æmulatione obire esset solitus, magnamq; partem *Maronis Æneidos*, et *Heroi-dum Nasonis*, quanquam subagresti vocis sono recitaret,

recitaret, amplecteturque supra cunctos authores librum de Consolatione Boetij Seuerini, qui liber moralibus multis exemplis refertus, delectos quotidianis actionum suarum sermonibus flores & exempla cunctis quoque casibus opportuna, ita suppeditabat, ut eius eloquentiam non Germani modò, sed Itali etiam eruditiores magnopere mirarentur, conciliaretur inde Sedunensi populo ad promerendum Episcopatus sacerdotium, quem populus, peccatum moribus per suffragia deligere, & Pontifici maximo mitra exornandum offerre consueisset. Vbi verò stolauius & infulatus de more in templo sacras habere conciones cœpit, tanto concursu omnis generis hominum audiebatur (quòd mores exactè sobrios castosque præferret, qui ipsam eloquentiæ laudem sine controuersia superarent) ut amplior e sacerdotio dignus haberetur. Nam multus erat, & efficax in componendis controuersiis, quæ inter ciues atque finitimos intercederent, usque adeò rectè atque incorrupto iudicio, ut nemo uel factiosus, eum vltro oblatum arbitrum reijceret. Eo modo collecta auctoritate apud suos populares probitatis atque industriæ nomine potens & validus, in id incidit tempus quo exortum est bellum inter Gallos & Iulium Pontificem, quum Ludouicus Rex, infausti damnaque nominis causam suscepisset, excitandi concilij, cuius san-

ftionibus atq; armis impotenter dignitas Pontifi-
 cis conuelli posse putabatur. Iamq; eò res erat per-
 ducta, vt Iulius ex Rhauennate cruento prælio
 victus spoliatusq; Bononia, & nefarijs vndique
 armis circumuentus ab externis gentibus Hispa-
 nis atque Britannis, Heluetijsq; præsertim, o-
 pem implorare cogeretur. In ea cōtrouersia Mat-
 thæus integræ pietatis studium, egregiamq; o-
 peram sic præstitit, vt à Iulio supplente Sena-
 tum, in honorem Heluetiæ gentis, purpuræ di-
 gnitate honestaretur. Nec multò pòst Matthæus
 multis concionibus apud Heluetios habitis egre-
 giè persuasit, ut pia arma susciperent aduersus
 Gallos, qui res diuinas profanis commiscere co-
 narentur. Quod ob id non magnopere difficile
 fuit, quoniam Gens Heluetia paulò antè sese ab
 amicitia Ludouici regis alienarat, tanquam in-
 grate spreta & fraudata donatiuis atque sti-
 pendijs, auari aut certè nimis parci Regis acce-
 ptam contumeliam uindicare percuperet, eoq;ue
 grauius & properantius, quòd pro Heluetijs le-
 gionibus auxiliarijs Gallus Germanorum cohor-
 tes mercede conducere cœpisset: cuius iniuriæ is
 fuit exitus, vt Matthæus cū suo astrictus offi-
 cio, tū purpurei galeri beneficio obligatus, uni-
 uersam gentem aduersus Gallos cōcitaret, eosq;
 Ticino pulsos, & ad Alpes & in Galliā fugien-
 tes, Cisalpinae Galliæ imperio expelleret. Nec in
 ea cele-

ea celebri victoria, quâ haud dubiè Pontifici sua dignitas est restituta, Matthæus aut studiū suū erga Pontificiū decus, aut odiū in Gallos intermisit. Nam mortuo Iulio, Leonem Decimū pro recipienda Parma atq, Placentia bellum mouentem mirificè adiunxit, Gallosq, Duce Lotrechio iterum Mediolano depulit, instauratoq, sæpe bello, quum Leo Pontifex fato esset ereptus, atq, ei successus Hadrianus Sextus cuius comitijs interfuerat, nunquā ab authoritate Pontificij nominis discesserat. Mortuus est Romæ non planè senex primo Hadriani pontificatus anno, vir inter exatæ virtutis Imperatores, potius quàm inter Senatores numerandus, si corporis ac ingenij robur & rerum strenuè gestarum cumulū spectes. Maximè uerò ei gloriosum fuit Francisci Regis iudicium, quum asseueraret, me audiente, aliquantò plus sibi sumptus atq, periculi Sedunensis facundiae indomitam vim, quàm tot legionum eius gentis cuspides attulisse.

PLACIDII PLACENTINI.

*En tua purpureus decorat Matthæe Galerius
Tempora digna sacro triplicis splendore coronæ.
Scilicet exultans telis ferus accola Rheni
Pondus arenosum rapidis qui flexibus urget
Oceani in gremium, demens, hostilibus armis
Imperia, & leges diuūm lacerare profanus
Irruerat: miseræq; nouus tremor ossa tenebat*

Italia, ualidis quum te duce castra manipulis
 Heluetia aduentant, bisq; acres cuspide Gallos
 Fundunt, Pontificemq; armis uictoricibus ulta
 Tandem nubiferas Alpes transcendere cogunt.

AUGUSTI COCCIANI.

Helueti, gens una Ioui carissima summo
 Et cara Martis pignora.
 Inuicti bello populi, certissima Regum
 Bellantium spes, ac metus:
 Nullone Heros uestros celebratis honore?
 Nullo ære? nullo marmore?
 Certè etiam externos, claræ uirtutis amice,
 Artes fouebunt Itale.
 Ipse pater Iouius quàm mira expresserit arte
 Illustrium formas Ducum
 Cernitis, & uestri ductoris imagine uera, ut
 Dotes & ora effinxerit.
 Qui latè Italiam fama compleuerat omnem
 Virtutis ergò fulgidæ.
 Quare purpureo corpus uelabat amictu,
 Sacro coruscus ordine:
 Certabantq; uirum sublimem tollere ad astra
 Bellona, Pytho, Sanctitas.

DE SEDVNORVM

THERMIS ET ALIIS FONTI-

bus Medicatis liber, auctore Casparo
Collino Seduno.

SEDVNORVM diocæsis montibus horridis & inaccessis, niuib; perpetuò rigentibus, ita undique uallata est: ut uix Rhodano uersus Orientem rapidissimo Europæ fluuiio, orienti, uallẽq; secanti, & ad Occasum in Veragrorum agros delapso patere uideatur. Quæ cum alijs quam plurimis mineris tum metallorum tum fontium medicatorum abundet, propter duo tamen genera thermarum præcipuè celebratur. Quorum alterum in Brigiensi, alterum in Leucensi conuentu, siue (ut hodie nuncupant) Deseno, situm est. Quoniam uero hoc frequentissimum est ob eximias & singulares uires ab accolis in longinquas regiones diuulgatas, illud minus celebre, de eo priore loco dicendum existimamus.

Leucenses itaque thermæ à Leuca præcipuo huius Deseni pago nominatæ, duodecim millibus passuum à uetustissima urbe Seduno (unde & populus nomen sumpsit) ad Orientem distant. A pastoribus pecudes suas æstiuo tempore illic pascentibus, uelut alij, quibus magis assentior, à uenatoribus inuenta sunt. Locus enim hic olim fuit horrendus difficilisq; aditu, nam ab Oriente clauditur glacie alta

DE SEDVNORVM

& quæ habet fissuras profundissimas: à meridie ha-
 bet montem inuium & inaccessum: ab Occidente
 uerò nemora densissima & tenebrosa (ut ab his lo-
 cus appellatus sit eorum idiomate *Sholkim thal* /
 id est, Vallis nemorum) saltus excelsos & riuum
 Dalam æstiuo tempore excrescentem, ut uix suo
 contineatur alueo, & hac nunc iter est ad oppi-
 dum Leucam: à Septétrione adeo præruptum mon-
 tem habet, ut accolæ & aliarum nationum homi-
 nes, profunditatum non assueti, hunc ascendentes,
 & magis etiam descendentes, oculos propter uer-
 tiginem capitis uelare cogantur, ideoq; monti ipsi
 quod non nisi cū crebris & maximis gemitibus su-
 peretur nomen inditum, Gemmi. Denique is lo-
 cus erat in quo nemini habitare quam Hamadrya-
 dibus, Nymphis & feris: accedere autem illis solis
 qui has insequerentur, liceret. Annis aliquot post
 elapsis, semitis à uenatoribus ostensis & tritis, cū
 propter ferarum copiam, tum maximè ob fontis
 utilitatem etiā alij incolæ sese eò contulerūt. Dein
 de pastores hæc uestigia secuti, illic pecudes suas pa-
 scere, magalia, casusq; (ob accolarum aduentū, &
 quia syluæ herbarū fertilissimæ sunt) struere cœpe-
 runt. Quo uerò tempore id factum sit non constat:
 turris tamen antiquissima iamq; ruinam minitans,
 euidentibus argumentis ostendit, ante aliquot sæcu-
 la hæc accidisse. Hanc quidam constructam à quo-
 dam nobili uiro cognomine Mans affirmant, con-
 tra uim prætereuntium militum: nam transitus fu-
 it frequens postquam uallis inhabitari cœpit. Non
quidem

quidem per eundem locum qua iam iter est, sed paulo superius, cuius uiae uestigia adhuc pauca supersunt & uidetur. Mansius ille quisquis fuerit, postea propter discessionem ciuilem, uel alias ob causas in Germaniam migravit. Sunt tamen qui edificatam putent à nobili Antonio de Turre, siue ab eius maioribus, ut esset propugnaculum contra uim Bernensium, quorum opinio mihi non probatur. Nobilium enim de Turre iurisdictio ex altera parte montis Gemmij erat, ubi excelsam & munitissimam arcem extruxerant, nec usquam memoriae proditum est, locum in quo hæ thermæ sunt, ad eos pertinuisse. Hoc autem tempore uallis exigua quidam, sed satis amœna, & aprica est, sylua illa densissima extirpata, soloq; exculto, & extructis edificijs (ut loci ratio fert) splendidis, sic ut ubique circum has aquas medicatas prata florentia collesq; uirentes appareant.

Fontes sunt quinque præcipui, diuersis in locis scaturlentes, atque ab Oriente in occasum effluentes. Quorum primus & maximus ad molam impellendam sufficiens esset, oritur in publica uia, ubi saxum ingens superimpositum est instar mensæ. Hic in tres partes siue canales deriuatur: duobus incolæ ad usus domesticos, & præcipue abluendas uestes aliasq; res utuntur: tertia uero pars in maximam lacuum defluit uiginti forte & centum pedum circumferentiam habens, quod ex utraque parte tetum habet, binis columnis impositum, aliqua tamen parte sub dio relicta, ab Oriente in Occi-

D E S E D V N O R V M

dentem, ubi aqua effluit, quum lauacrum purgandum est, quæ uero tectum est muro circumdatur. Tres habet cameras, quarum una uiris, aliæ duæ coniguae foemineo sexui dicatæ sunt. Quin et alter fonticulus hoc lauacrum influit sub diuersorio, cui Albæ crucis insigne est, emanans, quæ pars absque ullo tecto est. Quarta item pars duo alia minora conficit balnea, quorum alterum olim in gratiam hospitum honestorum & clarorum factum erat: iam uerò solum male affecti & exulceratis membris, qui nauscam cæteris hominibus mouerent, hoc ingrediuntur. Alterum in Chirurgorum, usum factum, illis hodie quoque inseruit. Hæ thermæ olim ad strenuum Perrinum Othschier ducem Sedunorum pertinuerunt, nunc ad Reuerendi Card. Mathæi Schiner Comitæ & præfecti Sedunorum hæredes. Hic tribus domibus inchoatis à R. D. Io: loco de Silinen episcopo (qui tempore Cæsaris Friderici Sedunis præfuit, ut Stumpsius refert) atque una tantum absoluta è regione harum thermarum, reliquas duas perfecit, & sub his uersus Occidentem in prato duo egregia & amœna balnea extruxit, quæ iucundissimum prospectum habent in colles uirentes & saltus altissimos, in quibus interdum uenationes caprearum, & iter per montem Gëmium cernitur. Hic quum lauandi tædium obrepserit, cœlo sereno iuuenes procaces, ueneres salaces, in pratum descendere lusus chorcarumq; gratia solent: Spectatum ueniunt, spectentur ut ipsæ. Fons oriri uidetur sub ædificijs supra dictis, canali de-

nali deducitur ad locum balneorum, in quo, per saxeos canales diuiditur in lacus in terra excavatos, & muro lateritio cinctos.

Quartus fons leproforum dictus, ex multis hinc inde confluentibus riuulis constat, sub turre illa cuius supra mentionem fecimus, in pratis. Hoc primū ufos fuisse homines puto, quia à mole hybernalium niuium magis tutus sit: Quin & turris ipsa satis pro argumento esse potest. Postea uerò crescente confluxu aduenarum: cum hic fons non sufficeret, apud inferiores quorum meminimus, uallis positus contra moles niuium, ipse uicus extructus est: huc uerò se iam homines leprosi, & alij ulceribus & plagis apertis laborantes conferunt. Quintus & supremus fons salubris appellatur, qui præ cæteris homines sanare, & ulceribus & scabie affectis cutem citius inducere creditur, calidiorq; reliquis uidetur: situs est uersus Orientem propè riuum Dalam, de perpetuis niuibus & glacierum fissuris decurrentem: & ut prior ex multis riuulis colligitur. Huc sese conferre solent, qui tempus balneandi ferè confecerunt, quin etiam qui præ frequentia hominum alias conuenire & confabulari nequeunt, huc se conferunt interdum sub specie luationis aut relaxationis alia agentes. Est præterea frigidus, limpidissimusq; fons non procul à maximo balneo uersus meridiem, Deipara nomine insignitus, quoniā in Maio uel saltem sub finem Maij proueniens, in Augusto circa festum assumptionis Mariæ fluere desinit. Quæ huius rei ratio sit meā

sententiam proferam. Fons hic originem ducere nō
 detur à niuibz uel glaciebus illis perpetuis, quæ
 cum incipiunt liquefcere, ut in Maio fit, aquæ earum
 per canales subterraneos eò defluunt, ibiq; ebulliunt, quum uerò calor deficit sole auerso, ut fit
 in fine æstatis, fons iste suo cursu destituitur: pro= manat enim cum uer est calidius solitò citius: ali= quando sub initium mensis Maij, quum alias sub finē solitus sit: æstate uerò calidissima etiā ad finem Augusti perdurat. Vidi & animaduerti anno ab hinc sexto cum in mense Iunio abunde flueret, dein de cum tempus frigidum & nubilosum subsequere tur, prorsus cursu destitui. Redeunte uerò calore æstiuo, æstuq; caniculæ flagrante, cœloq; sereno, post aliquot dies eodē ut antea cursu ebullire. Hoc fonte balneantes plurimum non tamen sine magno ipsorum dispendio utuntur, quia clarus & frigidissimus est, atque ideo gratus æstuantibus ex calore uehementi thermarum.

Haftenus de descriptione thermarum, iam de earundem ui & natura dicemus. Aqua itaque earum nullius odoris est: minera uerò per quam defluit (unde & naturam & uim tantam accipit) cuprea siue ærea maiori tamen ex parte auro abundat, cum aliqua portione calcis, ut clarissimo uiro Adamo Clarino apud Friburgum Nuithonum medico uidetur. Terra enim ubi emanat & defluit rubra est, similis fermè bolo armeno, quo colore etiā lapides tinguntur, deinde aliquid albi in superficie: etiam quicquid inciderit aquam, ubi non fortiter currit,

currit, huic albus lapis increfcit fimilis colore & gustu calci. Lapidem conficit latum in canalibus, cuius duæ partes uidelicet, fuperior & inferior rubræ funt, interior alba. Præterea harum thermarum aqua turbida cernitur, in alborem uergens, quafi calx, mense Maio tribus uel quatuor diebus, reliquis uerò anni partibus limpidiffima. Quare hac anni parte Seduni præfertim ea utuntur, quia arbitrentur (ut reuera efi) eo tempore faluberri-
mum. Et præcipuè fi Aprilis & Maius fqualidi & calidiffimi fuerint: quoniam ut plantæ tum in fuo uigore funt, fic & mineralia exiftimantur florere.

Aegritudinibus autem quàm plurimis hæ thermæ medentur. Cum æs fiue cuprum medium quafi fit inter Solem & Lunam, Veneriq; attributum (ut Chymiftæ afferunt) calidum & ficcum in tertio gradu, atque ideo calefaciat, refoluat, abftergat, exiccet, ftipticet, & incarnet, frigidis maxime & humidis morbis conferunt. Calx autem qua certo tempore abundant ut fupra dictum eft, calida et ficca ad quartum gradum, quamuis aliquam effe minoris caloris & ficcitatis quidam tradant: tamen omnis calefacit, exiccat, abftergit ut æs, at proprium habet quod maxime mordicet atque mundet, quapropter carnē putridā in uulneribus (præfertim Maio mense) non finit crefcere. Ratione igitur horum mineralium quibus morbis medeantur hæ thermæ, ac quibus obfint & noceant, ex ui & natura earum colligi poteft. Nam fi calefaciant exiccet (quod commune eft omnibus thermis pro ra-

tione materiae eiusq; qualitatis quam percurrunt
& vires hauriunt) astringant, mordicent, mun-
dēt, & incarnent, etsi remissius quam mineralia, se-
quitur contra morbos frigidos & humidos ualere.
Contraria enim (ut inquit Medicorum facile prin-
ceps Hippocrates) contrarijs curantur. Omnes ita-
que corporis partes perquiremus, & quibus mor-
bis in unoquoque membro accidere solitis hæc quæ
auxilientur enarrabimus.

Principibus uitæ partibus confert, ut cerebro,
cordi & hepati: cerebro quidem ex frigido humo-
re nimio laboranti, unde Catharrus & alia species
Rheumatis, branchus & Coriza, oculis caliganti-
bus & lippientibus, auribus, ori, tonsillis, & Vuae
succurrunt. Cor autem languescens roborat: sto-
macho & facultati concoquenti debilitatæ maxi-
mè prodest, & appetitum edendi excitat. Hepatis
cic doloibus opem fert, debilitati pulmonis, Asth-
maticis spleneticis, uoluulo, & Nephreticis conue-
niunt, hydropis speciebus omnibus auxiliatur. Ven-
trem soluit pota, sed stranguriam mouet. Vterum
mulieribus languescentem confirmat, calculosos
& febres sanat, & colica passione laborantibus os-
pitulatur. Iuncturarum languoribus ut schiadicis,
podagricis & spasmo medetur, nervos contractos
laxat, & roborat: his qui destituuntur usu mem-
brorum, atque alijs partibus nervosis, ut parali-
ticis succurrit. Initium lepræ curat sanguinem puri-
ficans, ramici & illis qui laborant calculo uesicæ
conuenit. Consolidat ossa constricta, lassitudinemq;
tollit.

tollit. Ulceribus malignis tibiæ, fistulis, & aliarum partium corporis apostematibus, scabiei cuiuscunque generis ex frigidityte prouenienti, & impetigini medetur. Vulnèra nō bene cōglutinata & sanata aperit, purgata mundatq; à sordibus & carne putrida, consolidat.

D E B R Y G E N S I V M

Thermis.

BRygenes thermæ à Bryga præcipuo huius Deseni pago, sic appellatæ: à quo mille & quingentis passibus distant, uersus Occidentem. Sitæ sunt autem loco satis aprico & fœcundo, alnisq; olim abundanti, quem Rhodanus percurrit à Meridie: ab Oriente & Occidente pratis uiridibus, & uitium pergulis, segetibusq; latis cinguntur, à Septentrione ad radicem montis Mundt: petrosi quidem in ascensu, quem si quis deuicerit pascuis, arboribus fructiferis, & annona uberrimus apparet. Hic olim fons balnearum scaturiebat, tepidus ob commixtionem aquarum frigidarum sub iisdem scopulis emanantium, & ea de causa tempore hyemis inutilis existerat: æstate uerò lacum quendam paruum conficiebat, in quo accolæ sordibus labore & sudore acquisitis, se lauare & purgare solebāt. Tempore uerò labente, natura & uī aquarū longo usu & experientia cognita, circa 1471. annū, Antonius Vualcker publicæ utilitati studens, magistratum adiit, ab eoq; (quoniam in loco publico cōflue-

bant) licentiam ædificandi cum aliqua summa pecuniarum, & priuilegijs impetrauit. Hic fontem uerum maximis laboribus & expensis querere cœpit: atque extructo diuersorio, effossa terra, fornicibusq; factis, & rupibus excauatis ad octo forte passus, limpidum & calidum riuulum per petrarum fissuras profilientem, separare ab aquis frigidis conatus est, & larignis canalibus inclusum, ad loca in terra excauata (quas Capsas uocant simili ter ex materia larigna factas) deduxit. Anno autem 1521. Petrus Ouulig Brygiensis diuersorium amplius fecit, alijsq; ædibus adiunctis, hortis pulcherrimis decorauit, pergulis super thermas indutis, conductoq; æris fossore maximo pretio, à loco supradicto fontis, ad sex passus uiuo scopulo exusto, originem perscrutatus, ad calidiorem uenam fontis peruenit, & has thermas una capsâ addita, binæ enim tantum antea fuerant seclussisq; melius aquis frigidis, restaurauit, & omnia capaciora ac meliora reddidit.

Harum thermarum aqua limpida est, ualde sulphur olens, cuius & multum emittit, quodq; arefactum cum uritur odorem ac flammam diuersis coloribus ut commune sulphur reddit. Mense Maio cum prata rigantur abundantius effluit, obstructo meatu & canali altius posito, effluere desinit. Cocta in sartagine puluerem succimericum relinquit odore sulphuris, cum quodam sapore dulci & astringente, unde coniicio aliquam eius portionem esse aluminosam, cum sale seu nitro mixtâ Omnia
uita

vitia cutis expurgat, succurrit igitur alphis, Leucis, ulceribus antiquis & malignis, nervosq; contractos calefacit & emollit. Mitigat dolores, podagræ medetur, mulieres steriles conceptui idoneas facit. Auxiliatur surdis, tinnitui aurium, tremori, spasmō & catarrho. Ventriculū subvertit, febrientibus et qui debilitati sunt et Nephriticis nocet.

D E F O N T I B V S

Vispianis.

IN Deseno seu tractu Vispianorum, inter thermas Brygenses & Leucenses (ab utroque enim forte tredecim millibus passuum distant) duo fontes medicati promanant: quorum prior oritur in altissimo monte prope alpes, in loco qui vulgo Augstport nuncupatur, è regione fertilis & uiridantis uici Grenchen, in opposito monte siti (celebris apud quosdam ob natales duorum doctissimorum uirorum Simonis Lithonij olim professoris Argentinenſis clarissimi: & Thomæ Plitteri Gymnasiarchæ inclytæ urbis Basileæ, præceptoris mei charissimi, maximeq; colendi) quibus duobus montibus riuus Vispa ex ualle Gasen interfluit. Hic inquam fons ex saxo durissimo tribus uel quatuor in locis profilit. Quin etiam alius fons (qui mox ei coniungitur) sub eodem scopulo in lapide fragili & terra rubea, ex Occidente in Orientem scaturit, ubi lapides aliqui tinctura auri colorantur, &

DE SEDVNORVM

ebulliēdo particulas alumini scissili similes emit-
tit & profert. Glacies eius hyemis tempore flui-
aut subrufi est coloris. Ambo eiusdem saporis sunt,
astringentis & cuprei. Hic fons à multis accolis
paulatim uisitari cœpit: experientiaq; edocti, ac sa-
nitati pristinae restituti, uires eius eximias ab Opt.
Max. conditore datas, crebris sermonibus prouul-
garunt, sic ut 1557. anno frequentissimus fuerit.
Referunt quidam si quis de eius inuentore sciscite-
tur, Scholasticum quendam Vagantem, nostramq;
Sedunorum diœcesim peragrantem, in Rhodano
eius aqua inspecta, uim fontis cognouisse atq; indi-
casse. Sed hæ aniles sunt fabulæ, quibus antiquitas
multum tribuebat, & adhuc posteritas patrizat.
Huc maxima pars hominum quotidie confluit, &
ignarum & stultum uulgus postquam sobrium iei-
numq; longinquo arduoq; itinere, & morbis con-
fectum aduenit, bibit & ingurgitat se, donec (ut
sic dicā) fauces attigerit. Frigidissima etiam aqua
fontis quidam totum corpus, quidam aliquod tan-
tum membrū uel partem affectā, postquam ablue-
rint, hausta manibus aqua, non enim ingrediuntur,
ignem ex fruticibus, rosarū alpinarum construit
(locus enim hic nullo genere arborū consitus est)
adsidet, uiaticū pro facultate rei ex saculis & pe-
ris suis promit, atque cascōs duros, pingues ac mol-
les, recoctamq; ueterem assant, sæpius plenos hau-
stus fontis miscent, nullam enim sacietatem aquæ
se sentire dicunt. Facto tam lauto & celebri conui-
uio, lagenulas suas implent & reditum parant. Ita
simplex

simplex populus marcescit, & minori cum utilitate dono Dei optimo fruitur, nam post potum erat ieiunandum ad aliquot horas, donec aqua operata esset, & non impedimentum in interna præsertim corporis parte, addendum, quo concoctio impediretur. Ventrem laxare, à materia quacumq; interna purgare, oculos caligantes ob quamcumq; causam sanare, & alias membrorum partes restituere fertur. Principiū hidropis curat. Non sentit quantumvis aliquis biberit. Febricentibus tamen non prodest. Itaq; ex his & sapore ualde astringenti colligo, uenam illam per quam hæc aqua fluit, cupream esse, cum maxima participatione Solis (ut Chymistæ loquuntur) quæ in tertio exsiccantia, in secundo gradu et ratione auri solutiua maxime sunt: Ochre aliquam etiam particulam habere, quum hyemis tempore glacies sub ruffa uideatur: tum etiam alumen scissile, schistum uocant. Ex quibus omnibus conijcio ualere, si eo rectè utamur, contra omnes morbos, frigidos & humidos astrictione indigentes, ut Catharrum, branchum & Corixam, caliginem oculorum si ex humoribus frigidis cerebri procedant.

Alter fons in ualle Sas prope uicum et templum, Vispa riuo interfluente, in pede montis prærupti scaturit, rubensq; riuus (Germanicè der rot bach) ab inhabitantibus appellatur, quia lapides iniecti, rufo colore tingantur, & terra eius coloris sit quam suo delapsu attingit & conspergit. Tepidus hic fons est in scaturigine, & tepidior fuit

DE SEDVNORVM

ante aliquot annos: quemadmodum Petrus an den Danmatten aurifaber peritissimus affirmabat, alijsq; riuulis in interno terræ gremio permisceri uidetur. Hic fons omnes notas habet illius qui in thermis Leucensibus existit, & hyemis tempore nunquam congelatur, sed fumum exhalat.

Est & alius quidam fons in Veragris, prope destructum oppidum Schellon, tepidus, qui scabiem sanat.

IN DIOECESI BERNENSIVM.

FONS est frigidus supra arcem præstantissimorum ac fortissimorum nobilium de Blonoy, in monte Lala, ab ea parte lacus Lemanni, ubi Viuiacum situm est, à quo duobus millibus passuum distat, albicans, uehementer sulphur olens, ut quis à stadio faciliè sentiat. In hoc fonte herba super inducta sulphure inuenitur, quæ arc facta, eius flammam edit, odoremq; reddit. Hac aqua qui lauantur scabie eos cito curari audio.

DE FONTE A SANCT. Surgo.

FONS est gelidus & limpidissimus in iurisdictione Bernensium, prope limites ducatus Burgundie, in itinere per quod ad S. Claudium itur,
in lura

in Iura monte, còtendentibus ad latus dextrũ quingentis forte passibus, hoc tempore frequentissimus. Hic ante ducentos annos adeò celebris, ut & hodie uiribus & miraculis fuisse fertur, & propter quandam inter ducem Burgundiæ & comites Sabaudie dissensionem, effluere desijisse. Videtur autem particeps gipsi, quod ex terra alba & pingui, lapide gipso, qui in ea inuenitur, & stipticitate gustus depræhenditur, Curat morphæas, podagram, scabiem, herniam, ulcera maligna, pedum fistulas & aliarum partium corporis. lota parte affecta aqua, & terra pingui imposita. Ferunt etiam surdos auditui, cæcos uisui, mente captos intellectui restitutos, qui se hoc fonte lauerant. Quod si ita est, non alia de causa accidere puto quàm naturali, & ob uitæ temperantiam. Cibus enim delicatis uesci, situs loci, (nisi forte maximis sumptibus allatis) uix patitur.

DE FONTE BITVMINO. so non procul à Thononio.

A Thononio insigni uico ad lacum Lemani num sito, fons distat quinque millibus forte passuum, fœtens quodammodo, cui quiddam albi & pinguis supernatat, tactu oleoso, qua materia quidam ad lucernas alendas utuntur.

DE FON-

DE SEDVNORVM
DE FONTE IVER=
dunenſi.

PROPE Iuerdunum oppidum uetuſtum, ad
radicem montis Iurae ſitum, fons fuit olim ce-
lebris, ſed temporis iniuria & hominum negligens-
tia iam exoleuit, ut uix aliquod ueſtigium repe-
riatur.

PRAECEPTA SIVE LEGES
communes balneandi.

IN quocunq; cupis medico te fonte lauari,
Vt tibi proficiat diſticha parua lege.

1. Quo melius ualeas leges ſeruare medentum,
Non tibi purpurei deſit arena Tagi.
2. Antè tuum corpus præſcripto tempore purges,
Quam tu pæonias ingrediariſ aquas.
3. Nec primùm ueniens totis utère diebus.
Omni ſed fugiens hora ſit aucta die.
4. Non nimium calcas, nec te mala frigora lædant,
Tempore membra laues conueniente tibi.
5. Dumq; ſalutifera feruens immergeris unda,
Pertingant fauces nulla alimenta tuas.
6. Inualidum certa corpus ratione gubernes,
Quin etiam morbi maxima cura tui.
7. Lotus ubi egrederis calido uelamine cinge,
Non frigus noceat, tranſcat aura poros.
8. Cinctus ubi exieris maleas ſudore fluenti,
Et dormire queas, tegmina plura cape.

Membra

- Membra leuans, tenui sudorem abstergito tela, 9.*
Ire lubet : modicè pocula sume, cibos.
Quæ natura cibi, et quantiū, meminisse iuuat: quæ 10.
Thermarum uires impedijſſe ſolent.
Nec prius ingrediare niſi hunc concoxeris, antè 11.
Fercula ſumpta tibi nulla pericla ferant.
Et Venus enervat corpus, mentisq; uigorem 12.
Opprimit, admonitus plurima damna caue.

F I N I S.

LOCI AVCTORVM

IN HIS LIBRIS DECLA=

rati, aut recitati.

Aemilij Probi	76
Ambrosij	41.b
Antiquæ inscriptiones	1.b.24.b.30.31.31.39.54.b
Antonij Augusti	29.b.33.87.90.92.96.104. 106.108
Appiani	9.b.10.70.95.117.b
Cæsaris	8.b.29.b.34.36.97.b.98.100.101
Caronis	116.b
Claudiani	71.105.b.109.112.b.115.115.b.125
Dionis	37.b.38.86.98.118.b
Dionysij Afri	68
Eutropij	38
Festi	66.b
Fortunati	42
Herodiani	67
Horatij	119
Hieronymi	108.b
Iuuenalis	84.b
Liuij	26.b.29.71.b.77.b.80.b.81.82.83.84.85.107
Lucani	69.b.71
Marcellini	10.b.11.b.76.88.89.b.107.b
Melæ	9.b.10.11.b.67.b.71
Messalæ Coruini	85
Nicephori	109
Pausaniæ	122
Petronij Arbitri	92.b
Plinij	8.8.b.9.9.b.11.69.75.89.91.b.116.b. 118.119.120.123.b.124.b.127.b
Plutarchi	9.b.10.71.b
Polybij	

Polybij	9.b.11.b.69.b.70.73.76.81.b.89
Prolemæi	93.97.100.123.b
Salustij	95
Sempronij	86
Silij	9.b.11.12.72.b.73.76.83.b.84.b.111.b.
114.b.116	
Solini	9.b.11.71
Stephani	66.b
Strabonis	9.b.34.69.b.70.86.89.91.b.103.
112.118.123.132.b	
Taciti	67.b.92.106.b.107.b.123.b
Virgilij	66.b.76.83.b.127
Xenophontis	113.115.b.116.b

F I N I S.

